

Dîroka hizra kurd

-3-

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .
Dîroka hizra kurd
-3-
@Abdusamet yigit
Felsefe
Çap 1.
2014-Almanya-Berlin

.
ISBN 968-4-940895-46-2

Pêşgotin;

Dîroka hizra kurd wê weke mijare kûr bê. Di çerçoveya nivîsandina wê lêkolînê li ser dîroka hizra kurd de ez li şûna ku wê, hemû filosofên ku ew hatina yek bi yek wan bi hizrên wan re wan werênima ser ziman ez, di çerçoveyekê de bi mijarên felsefeyê re dihildima li dest. Di wê çerçoveyê de ez di dewama wê de wê werênima ser ziman ku wê, ji bilî yên ku ez ji kurdistanê û herêmê dihênima ser ziman wê gelek nav û zaneyên din jî ku wê di wê çerçoveyê de wê bîn ser ziman wê hebin.

Di awayekê de wê, dema ku mirov li hizrên wan dinerê û li hizrên wan dihizirê wê demê mirov di awayekê de wê, çerçoveya wan a hizirkirinê bi dema wan re wê fahmdikê. Di aslê xwe de wê, mirov dibînê ku wê temenekê hizirkirinê pirr zêde kûr wê, di awayekê de wê, bi mantiq, rengên hizirkirinê ên weke yên rasyonalmê, metamatikê, metafizîkê, fizîkê, stêrzaniyê û hwd re bi gelek aliyên din re mirov dibînê ku wê mijarên fahmkirinê ên felsefeya herêmê a vê demê bin ku wê li ser wan re wê zaneyên demê wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Di çerçoveyek giştî de wê, dema ku mirov wê kifşdikê wê, bi wê re wê, di wê temenê de wê weke çerçoveyek dîrokî wê bi perspektifiya wê re wê, were dîtin. Di warê hizirkirin û nivîsandina wê bêşê de min zêdeyî giringî da hizrên filosofên kurd ên weke suhrewerdî, şehrezorî, ibhrehimê haqî û gelek zaneyên din ên weke wan ku hizrên wan di wê çerçoveyê de wê, were ser ziman. Wekî din felsefe hallac wê, di awayekê de wê, di dewama wê de wê bê hanîn li ser ziman.

Ber çî min di wê temenê de wê ew bi têgînek bijartinî hanî ser ziman? Ber ku wê di temenekê de wê têgînek felsefeyî a fenomenolojikê, metafizîkî, fizîkî, bûjenî û hwd wê, li ser temenekê mantiqî, rasonali û hwd re wê çawa wê mirov karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê, di wê çerçoveyê de min ew hanî ser ziman.

Di aslê xwe de wê, mijara hizirkirinên filosofê demê ên di wê temenê de wê, bi rengê hizirkirinên wan ên felsefeyê re wê dîmenekê pêşketî wê bidina me. **Felsefeya îşraqîyê** a suhrewerdî ku wê çerçoveyek hizirkirinê a ekolî wê biafirênê û wê ji gelek zaneyên piştî wî re jî wê bê peyxama hizirkirinê û hanîna ser ziman wê, weke aliyekê giring bê ku em wê, li

ser wê bisekin in. Di wê temenê de wê mirov dikarê wê, di dewama wê de wê, fahmbikin û wê werênina ser ziman ku wê felsefeya hallac a xwezayî ku ew bi têtînek civakî di zikhevdû de dihênê ser ziman. Felsefeya ibrehimê haqî ku wê bi têtînen stêrzaniyê û fizîkê û di awayekê de bi hizrên tendûristê ên hemdem re dikarê wê li wê bihizirê wê dîmenekê hizirkirinê wê li ser wan wê bê sekin in.

Felsefe ya rasyonalismê wê, piştî hizrên suhrewerdî û pê de wê, di awayekê de wê, bi zêdeyî wê, bi temenekê mantiqî û rasyonali wê bikeve rojava mirov de. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê li ser temenê têtînen mengiwerî û pêzewarî ên felsefeyê re wê, felsefeya wî hinekî li ser wê bê hizirkirin. Di felsefeya suhrewerdî de nîşanakên felsefeya bûjenîparêziyê ku wê ew wê, bi têtînek fenomenolojikî wê li ser wê dihizirê wê, di awayekê de wê, gelek hizrên hemdem wê bi xwe re wê karibin di mejiyê mirov de biafirênin.

Pêvajoyên felsefeyê ên serdemên navîn û xosletên wê, di awayekê de wê, di çerçoveya wan de wê bi pîvanên wê re wê li ser wê bê sekin in û wê bê hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê bînenê ser ziman.

Pêvajoyên felsefeya serdemên navîn wê ber çî wê di temenekê ontolojikî de wê, di wê dîmenekê de wê pêşkevin û wê, di awayekê de wê dîmenekê metafizîkî û ankû olî de wê pêşkevin wê di wê rengê de wê, ew jî wê bi sedemên wê re wê, di awayekê de wê, werina dîtin.

Dîroka hizra kurd a vê demê wê, dîmenekê zêdeyî a bi felsefeyê hizirkirinê wê, bide nîşandin. Di awayekê din de jî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ew jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin. Mijarên ku wê di wê de wê werina hizirkirin ên wê demê wê, mijarên weke mantiq, metamatik, stêrzaniyê, metafizîk, mijarên felsefeyî ên weke rasyonalismê û hwd bin. Di dewama wê de wê, mijarên weke yên tendûristiyê, dîrok û civakê û hwd wê, werina nîqaşkirin. Gelek mijarên din ên bi van mijaran û mijarên weke van ve girêdayî wê, bînenê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dîmenekê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Lê wê, di awayekê û dîmenekê de wê çendî ku wê di nava zaneyên kurd de wê aliyek wê, bi felsefeyê bihizirê û aliyê din wê li dijî wê bihizirê jî lê wê di asta giştî de wê, felsefe wê, bi wê re wê hebê. Di temenê wê de jî wê demografîya civakî û bawerî a cihêreng wê, bi bandûra wê re wê, di temenê de wê bi mejuya wê re wê hebê.

Abdusamet Yigit

Destpêk; dîroka hizra kurd 3

Dîroka hizra kurd wê, dema ku mirov bahsa demên wê yên sserdemên navîn bikê wê, di serî de wê, di wê de wê, pêvajoyên vegûharînên olî wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Di aslê xwe de wele pêvajoya olên hegomonikî jî em dikarin wê demê wê werênina ser ziman. Têgîna olî a gerdûnî ku wê di temenê xwe de wê bicih bikê û wê bi wê re wê, bikê ku wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, weke encama wê, pêvajoya imparatoriyên rûhanî wê bi xwe re wê werênê li holê.

Li vir wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, wê têngîna gerdûnî û desthilatdarîyê ku em bi hevdû re wê, di wê çerçoveya wê de wê, hildina li dest wê di awayekê de wê, bi çend gotinan wê dikarin wê rengê de wê, werênina ser ziman. Di awayekê de wê, di serî de wê, têngîna gerdûnî wê, di awayê wê de wê, weke têngînek giştî a ku wê, di wê de wê, bijîn û wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê bijîn wê werina ser ziman. Lê dema ku ew têngîna gerdûnî û ankû weke ku wê bi islamê re wê were ser ziman a 'ummetê' ku ew li ser temenekê civakî û hwd ew newê salixkirin wê encamên wê li ser kiryarên desthilatdarîyê re wê, xwe di awayekê de wê, bidê nîşandin. Ji xwe hemû pêvajoyên şer ên nava olê ên weke bi 'kerbela' û hwd re jî wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê, weke encama wê xwe bidina nîşandin.

Ji aliyê din ve jî wê, dikarin wê di awayekê de wê, werênina ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, hebûna civakan ku ew ne hatina salixkirin û

pênasekirin wê, ew wê êdî wê, karibin weke armanc jî werina dîtin û ser ziman. Minaq wê di pêvajoyên hêrîşên li deverên din de wê di wê temenê de wê, bi têgîna fetihkirinê ku wê werina kirin wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, encamên wê bibin. Wê, di wê rengê de wê ol wê hertimî wê weke ku wê bê salixkirin wê weke 'ola şûr' wê bimênê û wê, ji pozisyona şer wê dernekeve. Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di nava xwe bixwe de jî wê, temenê wê bi wê rengê wê biafirê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê, civaketî wê newê salixkirin wê bixwezayî wê desthilatdarî wê weke aliyekê giring ê bingihîn wê xwe bide dîyarkirin. Wê, di wê temenê de wê, hebûna civakên din ku wan ew bawerî herêkiriya jî wê karibin li ser wê têgîna baweriyê re bèn xistin weke armanc. Minaq pirr piştê wê, di sedsale 21'ê de ku wê, pêvajoyên hêrîşê wê di bin navê olê de wê li civake kurd wê werina kirin wê bigotinên weke "mal û jinên wan ji we re halal in" û wê bi wê rengê wê hêrîş bikin.

Têgînek ummetî ku ew di wê de hebûna civakan bi reng û awayên wan ne hatî salixkirin wê, di serî de wê, bo desthilatdarî wê, karibê bibê temenê hemû rengên pêvajoyên şer, tûndûtûjî, bişavtinê û hwd jî. Di roja me de jî wê ev temenê hemû tengezeriyên civakî û herêmî bê. her wusa pêşneketinên ku ew li ser zanîne û hwd re nebûna wan jî wê ji aliyekê ve wê ev di temenê wan de bê. Li herêmê di sedsale 21'ê de ku wê hê hewldanên ku wê tengezerîyan bi olî hewl bê dayin ku werina 'çareserkirin' û her wusa wê, hewldanên pêşxistina 'rêveberiyên olî' û hwd wê, ev wê di temenê wan de bê. Ber ku wê bi têgîna civakî û hwd wê, pêşneketin û ankû pêşnexistin wê weke bêartarnatîfîyekê jî wê ev wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Wê ber wê yekê wê, ew rêveberî wê, ew wê, nexwezê ku ew wê, bigûharênê û wê, di wê rengê de wê, salixbikê. Salixnekirinên bi civakî wê, di wê temenê de wê, li herêmê wê bi wê rengê wê di temenê hemû pêvajoyên şer ên li dijî civakan û heta ku wê bêstatû hiştin, metingerkirin û ji dîrokê birina wan de jî wê ev wê, bingeh wê biafirênê. Ber vê yekê ji vê aliyê ve bi civaknasî û derûnî wê di zane min de wê pirr zêde jîyanî û giring bê ku mirov vê mijarê wê, di wê temenê de wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman. Ev nûqte wê, weke nûqteyek mifte ku wê, ne tenê wê li pêşîya pêşketina herêmê wê weke bendekê bê wê her wusa wê, bi rastfahmkirin û şîrovekirin û çareserkirina wê re wê, gelek bersivên

bûhûrandina tengezerîyên herêmê ên civakî û şariştanî jî wê di xwe de wê, bide çêkirin.

Ber ku wê, dema ku wê, hebûna civakan salixkir wê, temenê bişavtin, şer û şerên hegomonikî û hwd wê, di awayekê de wê, bo wê dawî li wê were. Wê bingihê wan rewşan (rewşên weke yên şer û hwd) wê were ji holê rakirin. Di awayekê din de jî wê emperyalisma olî a hegomonikî û bîrdozîkî jî wê di awayekê de wê, bingihê wê were ji holê rakirin. Civakbûn wê, di wê rengê de wê, dijjahra wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Bi têngînek civakî a xwezayî ku wê weke mezdek jî dihênê ser ziman wê ev wê karibê were bersivandin. Mezdek ber ku wê ev wî hê di dema xwe de wî didît. Ber vê yekê wî civaketî pirr zêde bi giringiyekê xesesiyetekê wê, di xwest wê fahmbikê û wê bide fahmkirin.

Di wê temenê de wê, ew wê ji aliyekê ve wê, di wê temenê de wê, ew wê nexwezê. Di wê rengê de ku wê heta roja me wê, ol wê li rojhilata navîn bê temenê tengezerî, şer û pêvajoyên şer ên li herêmê wê hinekî jî wê di wê temenê de wê bingihê wê hebê. Wekî din wê li ser wê temenê wê civak, pêvajoyên wan ên têkiliyan û salixkirina wê û hwd wê, nebin. Ev jî wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê li ser wê re wê, mirov karibê wê di awayekê de wê li ser wê bisekinê bê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê ew têngîna gerdûnî û ankû gelemperî wê çawa wê bê bikarhanîn û wê were navaroka wê were tişîkirin wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê li pêşîya mirov û jîyane mirov wê weke pirs û pirsgirêkekê jî wê bimênê.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têngîna civakê wê, di wê temenê de wê, dema ku wê mirov wê salixbikê wê weke aliyekê giring ê jîyanî wê were fahmkirin. Di demên kevn de wê, weke qabile û hwd wê hebin. Di wê temenê de wê, ew wê piştire wê, pêşkevin û wê mazin bibin. Wekî din wê weke baweriyên din ên piçûk ku ew ne zêde bi girseyên mazin bin wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Bawerîyek bo ku ew di wê gerdûnê de hebê û ankû bibê hewce nakê ku ew bi heman reng û rêgezên baweriyê bê. Dikarê bi rengê din jî ew hebê. Di wê temenê de wê, ev weke aliyekê wê yê din wê karibê were fahmkirin.

Gelek encamên ku wê rojhilata navîn wê bi islamê re wê bijî wê, di aslê xwe de wê têngîna ummetê a ku ew ji temenê wê yê civakî ve ku ew pê ne hatîya salixkirin wê hebê. Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê din wê êdî wê tenê wê di awayekê de wê, bi rengê tenê

'hanîna olê' û ankû 'rêveberîyek olî' û hwd re wê bi encam bibê. Di wê rengê de wê, ev jî wê, li herêmê wê, temenê tengezerîyên civakî û şariştanî bin. Dem bi dem ku wê civak wê, werina kirin bin pêvajoyên şer û tûnekirinê de ji aliyê rêveberîyên ku ew xwe bi wê baweriyê didina nasîn wê xwe li wê temenê wê bigirin û wê bi awayekê sinsî wê, di wê temenê de wê, ew wê, bikin.

Ev aliyên ku me hanîna ser ziman wê bi teybetî wê, di wê rengê de wê, heta roja me jî wê li herêmê wê weke aliyna giring ên ku em dikarin wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman bê. Wê dema ku wê di demên hemdem de wê bi gotina 'demokrasiyê' re wê, bahsa wê bê kirin û wê bi pirsên weke 'gelo dikarê demokratik bibê' ku wê bahsa wê were kirin jî ber ku wê ji wê aliyê civakî ve wê ti salixkirinên wê nebin êdî wê, ew jî wê, di wê temenê de wê, ew pirs jî wê weke bi bersivna negativî wê xwe di awayekê de wê bidina nîşandin.

Pirsgirêka civakî wê di wê temenê de wê li herêmê wê di wê çerçoveyê de wê di temenê hemû pirsgirêkên wê de bin. Têgîna olî a ramyarî ku ew bi israri nexwezê ku wê di wê temenê de bihêlê ku ew pêşxistin, salixkirin û hwd ên bi civakî û hwd werina kirin wê, di wê temenê de wê, bi çi awayê bê, qanc û ankû xirab bê, ku wê bo wê ne giring bê wê, li ser wê re wê, bixwezê ku ew desthilatdariya xwe bide domandin.

Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, pirsgirêka olî wê, di aslê xwe de wê ji hevdû derhanîna wê, di wê temenê de wê aliyekê pêşketina herêmê wê bi serê xwe wê bi xwe re wê di awayekê de wê biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din jî em dikarin wê werênina ser ziman ku wê mijare têgîna civakî wê, di wê temenê de wê weke ku wê Mezdek wê di destpêka demên serdemên navîn de wî hilda li dest wî di aslê xwe de weke ku ev alî bi zelalî didîtin wê têgînekê wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di wê têgînê de wê di aslê xwe de wê aso û pêşdîtina mezdek wê di wê rengê de wê, xwe di awayekê de wê, bide nîşandin. Wî du tişt wê di wê temenê de wî bi zelalî dît. Yek wê di wê temenê de wê ew bê ku wê civak û baweriyên ji hev cûda ku ew bi hevdû re di nava têkiliyek xweşbînî de bin. Ji aliyê din ve jî hebûna civakan were pênasekirin û ew bi hevdû re di nava têkiliyek aşîtyane de bin. Wê ev herdû rêgez wê weke du rêgezên wî yên ku ew di wê temenê de wê, derkevina li pêş bin.

Ji aliyekê din ve jî wê di dewama wê de wê, ev jî wê xwe bide nîşandin ku ew mijare desthilatdariyê wê li ser wê temenê wê weke ku ew dema ku ew dixwezê wê bide kifşkirin û di destê wê de berhevbûna zêde maf û

hêza kifşkirinê wê, çawa wê bê temenê pirsgirêkên civakî ên weke bi qirkirinê û hwd wî ew jî di awayekê de didît. Ber vê yekê wî di wê temenê de wî, bal bi awayekê giring dikir ku ew bikişênê li ser wê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, hewldana wî ya ku ew ol û oldaran ji têgîna desthilatdarîyê a rêveberîyê dûrbikê û ew di nava wan de bi zelalî xêzekê bide xêzkin wê di wê temenê de wê bingihêkê wê yê fahmkirinê wê hebê. Di wê çerçoveyê de mezdek di aslê xwe de wî weke ku wî bi tirs didît ku wê dem wê, bi ber awayekê wê rengê ve wê herê. Di wê temenê de wî, bi teybetî li rewş û çerçoveya kurdistanê a civake kurd dinerî û di nava wê de di wê rengê de têgînên pîrr zêde ji hev cûda didît. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê, têgînek bawerîyî bide serwer wê, hemû yên din wê weke dijmin û ankû dijber ku wê bi wê werina pênasekirin wê li ser wê re wê, di awayekê de wê, weke ku wê tîrsa xwe wê bide nîşandin. Ber vê yekê wê bi israrî wê bahsa xweşbînîya nava bawerîyan û têkiliya aşîtîyane a nava civakan wê bikê. Di wê temenê de wê, bo ku ew têkiliya nava civakan temenê wê were dîtîn û fahmkirin û ankû çêkirin pêşî divîyabû ku ew civak heban û ankû ew bi hebûna xwe bihatan pênasekirin. Ew wê li ser wê re wê bihetan fahmkirin, pênasekirin û wê bihetan ser ziman.

Li kurdistanê ku mirov ji kîjan aliyê ve wê mijarê hilde li dest wê, di awayekê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê temenê de wê mijarê civakê wê derkeve li pêş. Ber ku wê bi civakî wê komên civakî ên cûda wê hebin û bi bawerî wê, komên ji hev cûda ên bawerîyê ên demên kevnera û hwd wê hebin. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, heta wê demê jî wê li ser wê re wê têgîna civakî wê weke temenekê wê yê xweşbînî wê biheta bikarhanîn.

Di serdemên navîn de wê, di wê temenê de wê, mezdek wê hizrên xwe li ser wê temenê civakî re wê bênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê li ser temene 'hevdû fahmkirinê' re wê, ew wê di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê. Di mijare têkiliya nava civakê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê werênê ser ziman. Piştî serdemên navîn ku wê pergalek bawerîyî a serwer wê pêşkeve û wê bi wê re wê desthilatdarîyên olî wê pêşkevin wê, olên ku ew armanca wan a desthilatdarîyê nîn a jî wê, di wê temenê de wê bikevina pêvajoyek zor de. Mesihî wê, weke kesên bawerîyê bi îsa dihênin wê, li dora sêsed salî wê, di awayekê de wê, bi wê rengê wê bixwezin ku ew bijîn. Wan wûsa jî di destpêkê de rast didît. Lê piştî ku wê, di awayekê de wê kifşbikin ku wê, dem bi ber demên desthilatdarîyên olî û serwerîya wan ve wê herê wê ew jî wê hizra xwe ya

esasî wê dênina li aliyekî wê di dewama wê de wê, bidest bûyîna weke olek fermî bûyînê wê bi xwe re wê bikin. Di wê temenê de wê herêkirina wan a weke olek fermî pêşî li roma rojhilat wê, di wê temenê de wê hinek hêncet, gûman û xûfên wan ên bi jîyanê ve girêdayî wê hebin.

Di wê temenê de wê piştî ku ew wê pêşkeve û pê de wê, êdî w wusa wê dewam bikê. Manî di wê demê de wê, çendî ku ew sazûmane xwe ya olî wê çêbikê jî lê wê di awayekê de wê, weke çerçoveyek civakî wê ew wê çerçoveya xwe ya olî wê li wê bihizirê. Ew bi desthilatdarîyên demên xwe re dikevina nava levkirinê ku ew destûrê bidina wan ew baweriya xwe bijîn. Lê wê nexwezin ku ew bibina desthilatdar. Ber vê yekê wê dema ku wê ji Manî bixwe wê, Behremê yekem wê bixwezê ku ew wî biparêzê û weke kesê pêşî wî pîroz bide nîşandin û ew wê herê nekê wê êdî wê di wê temenê de wê, ew wê bê avêtin li zindanê. Manî wê berdêla wê rengê hizirkirina xwe bi awayekê bi xadarî a qatilkirinê re wê bide. Di wê temenê de wê piştî re wê, baweriya wî bi bawermendên wî re wê weke ku wî hizirkiriya wê bê hanîn li ser ziman û wê jîyankirin.

Manî di wê temenê de wê, piştî wî di aslê xwe de ku wê Mezdek wê derkeve piştî wî re wê, li ser temenê civakî û bi şîroveyên xwe yên civakî re wê bixwezê ku ew wî û baweriya wî derxê li ast û pêvajoyek nû a civakî a hemdemiya wê. Di wê temenê de ew şîroveyna civakî ê civaknasî dikê. Di wê temenê de mezdek di aslê xwe de ew di wê hizrê de ya ku wê demek nû a hizirkirinê wê werê. Ew wê dibînê û wê kifşdikê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din wê êdî wê piştî wî re wê, ew dem wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê bijî.

Piştî Mezdek re wê li dora dusad û pêncih salî wê mezdekî wê bi sazûmanak bawerî a weke ku wê mezdek wê werênê ser ziman wê bijîn. Di wê temenê de wê heta dema derketina îslamê. Îslam wê dema ku wê derkeve wê, bi tememî wê hemû rengên hizirkirinê ên bi civakî û hwd wê, redbikê. Di awayekê de wê, têgînek ummetî ku wê navaroka wê ne hatî salixkirin û temenê wê ne hatî dîyarkirin re wê, hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ew ne dîyarîya di temenê wê de wê, piştî wê bê temenê wê ku wê desthilatdarî wê civakan wê bi hebûna wan re wan bidina ber xwe û herina bi ser wan de. Wê ev wê weke aliyekê din wê xwe bide dîyarkirin. Îslamê ku wê di destpêkê de wê temenê wê têgîna ummetê wê di wê temenê de wê bi temenê wê yê civakî ê weke ku mezdek dihanî ser ziman salixbikira wê ji destpêka wê û heta dawîya wê jî wê kariba li herêmê weke temenekê civakî û ronansî ê demên dirêj jî ku wê xwe daba jîyankirin ba. Wê hingî wê ne bi şûr lê wê bi aqil û

felsefeyê û jîyane civakî ku ew weke bawerîyek wan wê xwe daba jîyankirin.

Di aslê xwe de wê, di destpêkê de wê aligirên wê bawerîyê ku wê ji kurdistanê derkevin ên weke Weysel qaranî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke sofîyna ji rêzê ên ji nava xalkê wê bijîn. Wê di awayekê dilnizm, rast û rastteqînî de wê bijîn. Wê zêde xwe û hêvîya xwe bi rêveberîyê ve wê girênedin. Wê xwe bidina hizrên xwe. Baweriyên xwe. Wê di wê temenê de wê bijîn. Di wê rengê de wê, di wê demê de wê heta wê demê piştê jî wê bi têgînî, hisiyetî û hwd wê hîsîyeta û hêstek weke ku wê ol û rêveberî wê ji hevdû cûda bê wê, di nava mirovan de wê, di mejiyê wan de wê hebê. Wê, di wê temenê de wê, weke wê, di wê rengê de wê, xwe bide nîşandin. Li kurdistanê ji xwe wê hertimî wê pergale mîrtiyê wê weke ya rêveberiyê wê pêşkeve. Ya olî jî wê ji wê cûda wê pêşkeve.

Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê xwe di wê rengê de wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, ji wê demê û pê de wê, bi derketina islamê û serwerîya wê re wê, di wê temenê de wê ew pîrsgirêkên ku wê derkevin wê hemû jî wê di wê temenê de wê ji çerçoveya hewldana desthilatdarîbûnê re wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dîroka desthilatdarîya hegomonîkî a islamî wê, hem weke dîrokek şer a nava wê bê û hem jî weke dîroke şer a dervî wê weke ya 'fetihkirinê' jî bê. Wê di wê temenê de jî wê weke 'ola şûr' wê hertimî wê di awayekê de wê, xwe di awayekê de wê, bide nîşandin.

Li kurdistanê wê heta wê demê jî wê ber ku wê li ser temenê wê yên bawerî û civakî û hwd wê hertimî wê pergalek civakî wê hebê. Di wê temenê de wê, ev wê di awayekê de wê hertimî wê bi wê re wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di serdemên piştê de jî wê, di wê rengê de wê, desthilatdarîyên kurd ku wê pêşkevin wê heta ku wê desthilatdarîya gerdûnî a islamî jî wê piştê wê hemûyî wê bikina destê xwe de wê, di wê rengê de wê di nava hewldanakê de bin. Lê ji aliyekê din ve jî ew çendî ku ew rêveberîyê weke aliyekê tûndûtûjîyê dibînin jî lê ew ji ber rengê pêşketina demê û xosletên wê yên ku ew bi wê rengê diafirin ew nikarin wê ji dest jî berdin. Di wê rengê de wê rewşa salahadin wê, weke mînaqek baş bê. Ew dixwezê ku ew bibê xwediyê nêzîkatîya xwe ya xas a bixwe. Di wê temenê de ew li wê dihezirê. Ew li ser esasê rêveberîyê ew nexwezê bibê weke hêzek ku ew hemû tiştî di nava jîyanê de wê bide kifşkirin.

Lê bi wê re jî wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê piştî ku wê wê ew desthilatdariya giştî a islamî ew dikina destê xwe de jî wê çawa wê di ahengekê de wê, pêşbixin wê li wê bihizirin. Minaq wê di wê demê de wê, rêveberiyên cûda ên olî ku ew pêşketina û li dijî hevdû dibina xwediyê gotinên dijberiyê û reşkirinê jî wê di wê temenê de wê, ew wê bixwezê ku wê ji holê rabikê.

Di dema wî de wê zêde wê, ti nîşanakên wê nebin ku wê herê ser baweriyên weke yaresanî, êzdayî, elewî û hwd ku ew li kurdistanê hena. Vajî wê di wê demê de wê ev bawerî wê bi derketina pêyamnêrên wan ên weke **şêx Adî û sultan Sahaq** û hwd re wê weke demek xwe ya nû a ronansanî wê bidest jîyankirinê wê bikin. Wekî din wê baweriyên din ên weke cihûtiyê û mesîhî ku ew jî li herêmê hena wê, di wê temenê de wê, ew wê hebin. Ew di wê dema şerê seferên xaçîyan de jî wê, di wê temenê de wê, heta ku ew ji wî were wê bixwezê ku wê bide nîşandin ku ew ne weke şerekê nava bawerîyan ew were pênasekirin. Di wê temenê de wê, dema ku ew dikeve nava qudusê de wê, dema ku ew xaçekê li ardê dirêjkirî dibîne ew diçê û wê bi destê xwe bixwe wê dirakê. Ew wê weke rêza xwe ya ku ew dide nîşandin wê dikê.

Di wê temenê de wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, dikê ku wê werênê ser ziman.

Nêzîkatîya olî a ku wê bi giştî û ankû wê bi têgîna 'ummetî' wê were ser ziman wê di awayekê de wê, bandûra wê di wê demê de wê zêdetirî wê xwe bide nîşandin. Lê di wê temenê de wê, hê di wê demê de wê, çendî ku wê nêzîkatîya olî wê derkeve li pêş jî wê ji aliyekê din ve jî wê, ya civakî wê çawa bê wê ew wê weke ku wê li bin wê bimênê. Gelek kurd wê ji aliyekê ve wê heta roja me wê salahadin wê rexnebikin û wê bêjin 'wî bo hemû cihanê kir lê bo milletê xwe nekir.' Di aslê xwe de wê dema ku em wê rengê wê rexneyê wê fahmbikin wê di wê temenê de wê ev rengê hanîna me ya ser ziman a weke bê temen hiştina gotina ummetê û di çerçoveya şîroveiyên mezdek de wê, rewşa civakî ku wê çawa wê, di awayekê de wê were hemberî hevdû wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê piştrastbikê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê rengê de wê, xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Ev rewş wê ne tenê wê piştî salahadin wê werina ser ziman. Wê di dema wî de jî wê werina ser ziman. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê bi hizrî wê di wê rengê de wê çawa wê renegekê jîyanî wê li ser temenê gotina ummetê re

wê şîrovebikin wê, di awayekê de wê, ew weke artarnatifa wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di sserî de wê di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, salahadin wê di dema xwe de wê, demek nû wê diawayekê de wê weke ku wê bide destpêbikirin. Nêzîkatîya salahadin wê di wê temenê de wê, di çerçoveya wekeheviya civakî ku wê weke mezdekî jî wê werênê ser ziman wê di wateyekê de bê. Wê dema ku ew dimirê ku wê bê gotin ku 17 wereqeyên wî hebin û wê ew wê bixwezê ku ew şûrê wî bê xistin tirba wî de bi wî re wê, di wê rengê de wê, ev wê weke aliyan ku em dikarin hinek wateyna di wê temenê de wê li wê bihizirin bin. Di wê temenê de wê, her tişta ku ew heyî wê bi awayekê komînî wê di awayekê de wê, çawa wê were parvekirin û beşkirin wê li ser wê bisekinê. Wê demê dihê gotin ku wê, dema ku wê cihûyek wê rêwitiyê wê bikê û wê were şelihandin û wê herê serî li salahadin bixwe bide û wê ji wî re wê bêjê ku 'ez dema ku ez hatima vir ez hatima şalihandin' wê salahadin wê fermanê bide ku ew biqasî malê wî yê hati şalihandin malê lê bê dayîn.' Di wê temenê de wê ev wê weke ya dadîya wî ya bi haqanî wê were şîrovekirin û wê hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê têtînen wekheviyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, were ser ziman. Li kurdistanê wê dema ku em wê çerçoveya baweriyê wê werênina ser ziman wê di wê dewama wê de wê çawa wê di awayekê de wê weke ku wê bê ser ziman wê, li gorî rengê civakatiya xwe wê, di wê rengê de wê, were ser ziman wê di wê temenê de wê lêgerîn wê bibin. Iranî jî wê li ser Alî re wê, bi awayekê ku wê, nirxên demê jî wê bèn xistin li navê wê awayekê baweriyê wê di wê rengê de wê bi xwe re wê bikin ku ew pêşbixin. Wê bi wê re wê çawa wê xwe li ser lîngan bikin wê ew wê bi wê armancê wê biikin. Kurd wê, di wê temenê de wê serî li têtîna şafiîtiyê wê bidin. Ber ku kurd wê baştir ji xwe re dibînin û li gorî hinek baweriyên nava kurdan wê, şafiî bixwe jî wê bi koka xwe wê bigihişta wan. Ev jî wê weke têtîneka ku wê bandûra wê di wê temenê de wê li wê levcivîna wan a li ser wê re wê bikira ba.

Pêvajoyên hizirkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, werina dîtî. Wê weke ku wê were dîtî wê di wê demê de wê rengê hizra ramyarî wê derkeve li pêş. Ev jî wê li ser têtînen bi wê rengê ku ew weke bîrdozî û hwd wê werina xistin weke temen wê li ser wan re wê ew wê bibê.

Li kurdistanê pêvajoyên hizirkirinê wê, heta dema salahadin wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê bimeşê. Heta dema wî wê li kurdistanê wê, di wê temenê de wê, di nava hevdû de wê, herkesek wê li gorî bawerîya xwe wê bijîn. Bi gotina 'wê li ti kesekê wê bêmafî nebê' û ankû 'wê li ti kesekê nehaqî nebê' û hwd re wê, di wê rengê de wê, were hanîn li ser ziman. Di wê têtîne de wê weke ku em li ser wê têtîna vê gotina 'wê li ti kesekê bêmafî nebê' ku em fahmdiikin wê di mejiyê wê, têtînek bi rengê weke ku wê, dervî ya rengê û baweriyekê wê hebê. Yanî wê, di wê temenê de wê, ew nebê ku tu misilman î' wî demê tenê bo te wê ew maf wê hebê. Wê di wê rengê de wê ew wê, weke têtîhiştinekê wê hebê. Di wê rengê de wê, ev wê, li kurdistanê wê di wê demê de wê, hebê. Li têtîna wê têtîhiştina têtîliya kesê cihû ê li ser malê xwe re bi salahadin re ku wê dênê û ankû rewşên din ên weke ku wê di nava civakê de wê hebin wê di awayekê de wê, bi wê rengê wê bi ewleyî wê karibin têtînekê di mejiyê me de di wê warê de bidina çekirin.

Di dewama wê de wê, jî wê weke aliyekê din mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zaneyên civakê wê, di wê temenê de wê hêsta 'bimafiyê' ku ew dihildina li dest wê di wê temenê de wê, li ser temen û esasê hebûna jîyanê û parastina wê bi têtînekê wê hebê. Ev jî wê, di awayekê de wê, ne tenê di wê demê de ew pêşkeve lê wê di demên berî wê demê de jî wê ev wê bi temenî wê di awayekê de wê hebê. Wê, di wê temenê de wê, ti kesek wê serê xwe jî kes û baweriyên din wê newênê.

Gotinên weke 'mirov bi qanciya xwe re dihê nasîn' jî wê di wê rengê de wê, weke gotinên ku wê derkevina li pêş bin. Wê, di wê rengê de wê, nêzîkatîyan a li hemberî hevdû, rewşan û hwd wê di wê rengê de wê, weke nîşanaka qancî û bimafî û ankû bêmafîya wan jî bê. Ev gotin wê ne tenê wele gotinna ku wê nêzîkatîya mirov wê bidina nîşandin bin wê bi xwe re wê, nêzîkatîyek civakî û aqilekê wê jî wê bi xwe re wê bidina nîşandin bin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mirov diikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di wê demê de wê, civake kurd wê, di nava wê de wê, gelek beşên bi baweriyên xwe cûda wê hebin. Heta ku wê, berî wê demê wê, gelek pêvajoyên tûndûtûjîyê jî wê bi wan wê werina jînkirin. Di wê rengê de wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, were ser ziman.

Di dema Salahadin de wê, di awayekê de wê li kurdistanê û di nava demografîya wê de wê, di awayekê cihê rengî de wê hebê. Lê di wê temenê de wê çendî ku wê cihê rengê bi rengên bawerîyan wê hebin jî wê

hemû di temenê du xatan de wê hebin. Yek wê xate berê a yazdanî bê ku wê di wê demê de jî wê li ser wê temenê wê, yaresanî, êzdayî, elewî û ankû hinek beşên civakê ên şîa jî ku wê bibin wê hebin. Aliyê din jî wê, islam wê bi mezhebên wê yên ku ew hata wê demê afirîna wê hebin. Wekî din wê weke komên civakî ên weke cihû ankû mesihî û hwd jî wê hebin. Di wê rengê de wê, di nava demografiya kurdistanî de wê ew jî wê, bi rengên xwe wê hebin.

Ev pêvajo wê, di wê rengê de wê, ne bi rengekê wê hebê. Lê wê bi heman rengê wê, pêvajoyên tûndûtûjîyê jî wê di wê temenê de wê, hebin ku ew dihên jînkirin. Pêvajoyên tûndûtûjîyê wê, di aslê xwe de wê ne di nava bawerîyan de wê bi zêdeyî wê bibin. Ku mirov hinekî temenê wan bikolê wê ji destpêkê ve wê di awayekê de wê rewşa desthilatdariyê wê di temenê wê de wê hebê. Wê, dema ku wê desthilatdarî wê olê weke têngîna xwe ya zêhnî wê bipejirênê û wê bînenê ser ziman wê demê wê, dema ku wê weke li gorî wê û bi bawerîya wê jîyankirin wê weke li gorî wê bê. Vajî wê weke ku wê ne li gorî wê bê. Di wê temenê de wê, ew jî wê hemû pêvajoyên hêrîş û hwd wê, di bin navê 'ewlehî', 'aramî' û hwd de wê li ser esasê yekkirinê û hwd re wê, di wê rengê de wê, werina pêşxistin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov dikarê wê werênê ser ziman bê.

Li kurdistanê wê di wê demê de wê, civakê wê, di awayekê de wê, wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, ya ku wê civakê wê di awayekê de wê, bi temenî wê bihêlê li ser lingan wê ew nîrxên wê yên civakî bin.

Di wê demê de wê, li kurdistanê wê di awayekê de wê, rêveberîyên giştî ku wê pêşkevin ên weke ya şadadîyan û piştî wan merwanî û eyûbîyan wê di wê temenê de wê çendî ku wê weke rêveberîyana kurdistanî ên giştî jî bin lê wê di awayekê de wê, di çerçoveya çêkirina ramyarîya ramyarî de wê, ne tenê misilmanên kurd lê wê kurdên jî bawerîyên din jî wê di awayekê de wê, bi wê re wê di ahengekê de wê hebin û wê bijîn. Di wê rengê de wê, ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, dikarê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveya civakî de wê li ser wê temenê wê bi demê re wê, hin bi hin wê wê nîrxên nû wê pêşkevin. Wê derkevina li pêş. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê negatîvî jî wê werênê ser ziman ku wê bawerîya islamê ku wê derkeve wê dervî wê hemû nivîsên berî wê ku ew hebûna wê, wan bişawitênin û wê ji holê rabikin. Wê xêva civakê a berê wê, ji holê rabikin. Yên ku wê piştî wê dûbare wê werina

nivîsandin wê, li ser bîrîkirin û xêvîkirinên ku ew ne hatina jîbîrîkirin re wê, ew wê bibê. Di wê rengê de wê, demek nû wê, di wê rengê de wê bibê. Lê jîyan didomê û çendî ku ew didomê jî wê di dewama wê de wê, afirandinên nû wê bi jîyankirinê û hwd re wê bibin. Ew jî wê di wê temenê de wê bibin.

Di warê hebûna jîyane civake kurd a demê de wê, di derbarê de wê, filosofên demê wê dema ku wê pênûsên xwe wê bixabîtin wê herî hindîkê wê bale wan bikişênê ku ew gotinekê jî bê ew li ser wê bibêjin. Di dema Salahadinê Eyûbî de wê, di wê demê û berî wê de wê, hema bêja pîrranîya filosofên olî û yên kurd ên wan deman û piştre de wê, bi heman rengê wê, li ser wê, gotin wê bîn ser **ziman**.

Mînaq wê Zekerîya kurê mihemedê **kezwinî** li dora 1283an de wê, bahse kurdan bikê di pirtûka xwe ya bi navê «asarul bilad» de û wê bahse serdestîya wan ya li wê herêmê a xort bikê. Yakutê hemewî ku wê piştî zayînê 1229 ku wê bijî wê, yek ji wan zaneyên demê ku wê di nivîs û pirtûkên xwe de wê bahse kurdan, ardnigariya wan(kurdan) û rewşên ku ew bi mazinahi dijîn wê bikin bin. Weke van dema ku mirov nava pirtûkên zaneyên demê ên kurd û ne kurd gerînekê dikê mirov di derbarê wê demê kurdan de wê rastî dîmenekê berfireh ê di derbarê jîyane kurdan û rewşên wan ên jîyanî ên li kurdistanê wê werê.

Wek van filosofên demê em dikarin gelek navên din jî kifş bikin bi wan bînina ser ziman ku wê çawa wê, bale wan wê werê rengê jîyane li herêmê. Di wê rengê de wê, jîyane civakî wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Kurd di wê demê de wê, di nava xwe de wê, di wê rengê de wê, xwediyê rewşek jîyanî a ku ew bi wê re dijîn bin. Di nava jîyane wan a civakî de wê, di wê temenê de wê, şewayekê jîyanê ê giring wê hebê. Di aslê xwe de wê, piştî demên weke yên Abasî û hwd re wê li herêmê wê kurd wê weke hêzek xort a mazin bin. Wê, di wê demê de wê, destpêka wê pêvajoya çuyina wan li ser taxtê cihanê islamê wê bi pêvajoya serdestî û desthilatdarîya şadadîyan re wê destpê bikê. Di wê demê de wê, li herêmê wê weke hêzek ku wê bi wê olê dijîn wê, werina dîtin. Piştre jî wê, Merwanî wê di wê temenê de wê, ji bakûrê kurdistanî û heta roja û ji wir jî heta şamê wê di qadaka berfireh de wê bi desthilatdarî bin. Di wê rengê de wê, ew wê, jî wê piştre ku wê sînore şadadî û merwanîyan wê bê yek û wê sînor wê ji nava wan wê rabê û pê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di wê rengê de wê bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê li kurdistanê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku ev pêvajoyê wê piştê wê bi salahadin û desthilatdariya wî re wê derkeve li asta bilind. Salahadin wê, di wê rengê de wê, piştê wê, rêveberîyek giştî ku wê, kurdistan wê navenda wê bê wê, li ser temen û mîreteya **eyeridî**, anayizidî, şadadî û merwanîyan di wê temenê de wê, li giştîya herêmê wê avabikê.

Pêşveçûnên dema salahadin wê di serî de wan di wê çerçoveyê de em divê ku wan ji gelek aliyan ve wan bi awayekê rêkûpêk wan bixwênin û wan werênina ser ziman. ber ku wê ev dem û wê bi xwe re wê, destpêka demê din a giring wê werênê li holê.

Dema eyûbîyan wê li giştîya giştîya kurdan wê, bi serdestî wê li dora çarsad salî wê xwe bide domandin. Wê, eyûbî wê piştî salahadinê eyûbî bi xwe re wê, weke rêveberîyek olî a kurdistanî wê li giştîya kurdistanê wê nîşanakên serwerî û serdestîya wê bîn dîtin. Wê di wê temenê de wê, temen û çerçoveyê wê ya bi hêz a li kurdistanê wê hebê..

Pêvajoyên wê yên ku em dibînin wê bi wan re wê were dîtin ku wê di dema wan de wê, gelek medresa weke deverên perwerdeyê wê vebin û wê werina pêşxistin. Her wusa wê gelek ji wan wê di asta perwerde bilind de bin. Minaq wê 'medreseya sor' wê yek ji wan a astbilind li em wê dikarin di awayê zaningeh demê a pêşketî a navendî de wê, bîna ser ziman bê. Wê, di wê temenê de wê, ji nava civakê wê ji gelek deverên wê mirov wê, qasta wir û perwerdeyê wê bikin. Bi wê re bê ku em bi gotinekê jê bê em bêjin em nikarin derbas bibin wê hebûna cizira bota bê. Wê di wê warê hizir, hizirkirin û berheviya hizirkirinê a di wê de wê cizira bota bê. Wê, hertimî wê di mejîyan de wê weke 'cîhê lê perwerde bi mazinahi were dîtin' wê were lê nerîn û dîtin. Wê di wê temenê de wê ji gelek deverên kurdistanê wê zaneyên civakê wê piştî demê perwerdeya xwe ya giştî a temenî re wê werina wir û li wir salan bi perwerdeyên dirêj re wê derbas bikin.

Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê giring ê hizra kurd jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di aslê xwe de cizira bota dîroka wê ya zanîna heta baş newê fahmkirin û newê derxistin li têgihiştinê wê hertimî wê weke aliyekê fahmkiirna hizra kurd wê, wê hertimî wê kêmbimênê. Di dewama wê de wê, di wê demê de wê, di wê çerçoveyê de wê, hinek navênden ku em dikarin navên wan bi wê rengê ku ew mazin werina ser ziman wê hebin. Minaq wê bo kurdên êzdayî laleş, bo kurdên yaresanî ji kirmaşan heta şehrezorê, bo kurdên elewî deverên weke herêmên dersimê

ên bakûrê kurdistanê û gelek deverên din ê ên li herêmê û li başûr û rojhilat wê hebin ku em navê wan werênina ser ziman.

Bakûrê kurdistanê wê weke herêmên nava herdû çemên diclê û firatê ku wê heta rojavayê kurdistanê wê bê dîtin wê ev dever wê hertimî wê weke deverta ku wê li wan wê şînbûnên hizrî wê xwe bidina dîyarkirin û wê hertimî wê derkevina li pêş bin.

Dîroka herêmê a demê wê, di wê temenê de wê, dema ku em li ser rengê hizirîna demê û pêşketina wê re wê li wê bihizirin wê mirov dibînê ku wê di wê demê de wê, li kurdistanê wê zaneyên mazin wê derkevin û wê pirtûkên stûr wê hin bi hin wê binivîsênin. Wê di wê temenê de wê, navênden perwerdeyê wê li ser wan re wê, di awayekê de wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê weke aliyekê giring wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê demê de wê, zanîn wê di awayekê ni sazûmanî de wê pêşkeve. Wê navendên perwerdeyê wê pêşkevin. Wê bi hizirkirinê wê têgînên li ser stêrzanîyê û hwd ên bi lêkolînî û hwd wê pêşkevin. Di warê mantiq, metamatik, fizîk, metafîzîk û hwd de wê, hizirkirinên ku wê bibin wê hebin. Di wê warê de sührewerdî wêminaçek baş bê. Wê li ser temenê rexnegirtina li mantiqê aristo û hwd re wê, hizrên xwe li ser beşên felsefe û mantiqê û hwd re wê bêtê ser ziman. Wê di temenekê ontolojîkî de wê, bi wê re wê bihizirê û wê hizrên xwe wê bêtê ser **ziman**. Minaq wê, zaneyên weke farabî ku wê ji herêmên rojhilatê kurdistanê ên li dora xorasanê û hwd wê werina wê li ser mantiqê, dîrok û zanîyê û hwd wê, hizirkirinên wan wê hebin. Wê di awayekê din de jî, li ser felsefeya demên kevnera wê hizrên xwe wê di awayekê rexnegirî de wê, bikin ku ew werênina ser ziman. Farabî wê li ser têgînên weke yên mantiq, civaknasîyê, derûnîyê, musikê û hwd wê, hizrên xwe wê bêtê ser ziman. Li gorî ku em bi rengê hizirkirinên farabî dibînin wê li ser têgînên wî yên bi civaknasî û hwd wê, ne dûrî rengê hizirkirinên mezdekî û yaresanîyan wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê bihizirê.

Wusa mirov dibînê ku wê, di hizrên wî de wê, zêdetirî wê, bandûra hizrên mezdekîyê wê hebin. Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê, ew di wê rengê de wê, gelek mijarên ku wê zerdeştîyan, Manîyan û mezdekiyan hildana li dest wê, ew jî wê bi bandûra wan re wê hilde li dest. Di dewama wê de wê bandûra hizrên

demên kevnera wê li ser wî hizrên wî were dîtin. Wê di wê temenê de wê, hizrên xwe wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, li ser felsefeya olî a kindî re wê, bixwezaê ku ew temen û çerçoveyek rasyonel di hizrên xwe de werênê ser ziman. Di awayekê de wê, bi tefsîrên kûrê rûşd û kûrê Sîna ên li ser mantiq, metafizîk û felsefeya kevnera wê, di rengekê weke wan de wê, hizirkirinên xwe wê bènê ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê farabî wê, di hizirkirina xwe ya herêmî de wê, weke filosofekê demê wê rengekê û dîmenekê wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Li vir aliyê ku em di çerçoveya mijare xwe de wê bi farabî re wê werênina ser ziman wê di serî de wê rengê hizirkirinên wî yên ku wê, di bin bandûra mezdek û li gorî hinek hizirvanna felsefeya demên kevera ên weke ya aristo bê. Di wê temenê de wê, ev wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, xwe bide dîyarkirin û wê bènê ser ziman.

Di awayeê felsefeyî ku wê farabî bi wê bihizirê wê, bi felsefeya xwezayî ku wê nedûrî ya Klaudyos Batlamyus bê. Li gorî Kûrê Haldûn wê di warê mantiqê de jî wê hinekî wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di wan waran de wê gelek aliyên ku wî bi wê werênina ser ziman û wê bê gotin ku ew bi wan hizirîya wê, di derbarê hizrên wî yên bi wan waran ku wê bèn gotin hanîya ser ziman wê zêde nedîyarî jî wê hebê.

Wekî din wê di warê hizirkirinên din ên demê de wê, di dewama wê de wê, li herêmê wê, ku wê li gorî gelek zaneyên ku wê li ser wî binivîsênin wê bêjin ku ew ew bixwe jî weke 'zerdeştîyekî' jî wê bê hanîn li ser ziman wê, Xwarizmî bê. Di wê warê de wê, xwarizmî wê di warê felsefeyê û bi giştî matematikê û bi teybetî 'cebirê' de wê hizrên wî hebin û wê nivîsandinên wî yên bi pirtûkî wê di wê warê de wê hebin. Xwarizmî wê weke zaneyekê giring ê demê di warê hizrên wî yên li ser matematikê û hwd wê were dîtin. Wê temenê hizrên xwe wê ji nava wê temenê hizirkirinê a ku ew heya wê bigirê û wê pêşbixê. Mirov dikarê wî weke bi çerçoveyek baş a fahmkirinê di çerçoveya rengê hizirkirinê ê demê de jî wî werênê ser ziman. Xwarizmî wê, di wê temenê de wê, li ser matematikê wê hizrên wî yên ku wî hanîna ser ziman wê ji aliyekê din ve jî wê di derbarê hizirkirinên li ser matematikê û hwd a demê jî wê têgînekê wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Di wê temenê de wê hizrên xwarizmî ku mirov di wê temenê de wê werênê ser ziman wê, di çerçoveya ku em bi mijare xwe re wê werênina ser ziman wê, weke aliyekê giirng ê din ku wê di wê demê de wê,

alaqaya li ser mijarên felsefeyê ên bi wê rengê wê di derbarê wê de wê têgînekê wê bide me. Wekî din wê di wê rengê de wê, weke xwarizmî wê di wê demê de wê, zaneyên din jî ên demê ku wê mijarên matematikê wê hildina li dest wê hebin. Di wê temenê de minaq wê tûsî, birehimê xalatî, û heta ismailê cizîrî û seydayê cîzîrî û hwd wê, di wê temenê de wê, têgînekê wê bi re wê bide me. Ev zaneyên ku me navê wan hanî ser ziman wê ew û weke wan gelek zaneyên din ên demê jî wê mijarên bi wê rengê ên matematikî wê li ser wê bisekinin.

Wekî din wê têgînên stêrzaniyê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê din ê giring ku wê li ser wê bê sekin in wê bibê. Di aslê xwe de wê, zanînen weke matematikê, mantiqê, matfizîkê û hwd wê, di awayekê de wê, weke aliyekê giring wê, mijarên fahmkirinê bin. Di wê demê de wê ber çî wê mijarên weke matematik û mantiqê û hwd wê ni zêdeyî wê derkevina li pêş?

Aliyekê wan ê bi zanîni û zanyarî ve girêdayî wê hebê. Aliyê din jî wê, bi rengê pêşveçûnên ontolojîkî ku wê di wê temenê de wê, li ser temenekê jîyanê ku mirov wê bikeve nava hewldana hanîna ser ziman a şîroveyek 'rasyonel' û hwd wê, bi wê ve jî wê girêdayî bê. Pêşketina rasyonalîya hemdem wê di wê demê de wê, pêvajoyek wê ya nû wê piştî ya ku wê ji demên kevnera û heta wê demê wê pêşkeve wê derkeve li holê. Minaq nîqaşên weke 'xwûdê heya' û ankû 'xwûdê nîn a' û ketina nava dîtina birhanan jî wê re wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku mirov dikarê di wê çerçoveyê de balê bikişênê li ser wê bê. Têgîna gîyanî a bi wê rengê wê di wê temenê de wê, weke aliyê ku mirov dikarê li ser wê bisekinê bê.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê demê de wê têgîna mantiqê ji sê aliyan ve wê dikarê wê werênê ser ziman. Aliyekê wê bi hewldana li ser temenekê rastîn hewldana fahmkirinek hevgerî a li gorî rewş û hebûna heyî a di jîyanê de bê. Aliyê din di çerçoveyê jîyanî de wê li ser temenê baweriyê û hwd re wê, çawa wê bi awayekê bi wê re levkirî wê, mirov bikeve nava hewldanaka fahmkirinê de bê. Aliyê din ê sêyem jî wê, bi têgîna ontolojîkî a zêhnî ve wê girêdayî bê. Di temenekê teorîkî û hwd dewê, pêşxistinên têgînî ku wê bibin wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê fahmkirinê ê bi wê re wê, were fahmkirin bê. Di dewama wê de wê, ji demên kevnera ku wê ji mîtra, zerdeşt û heta platon û aristo hizirkirinên ku wê bi awayekê wê di çerçoveya têgîna 'darêjkê' re wê werina ser ziman wê, di wê temenê de weke aliyekê giring wê dikarê wê werênê ser ziman.

Hizrên farabî minaq wê, dema ku ew hizrên aristo wê, di awayekê de wê, bixwezê tefsirkirina wan bikê wê ji aliyê têngîna mantiq û têngîna darêjkê ve wê, bixwezê ku ew xwe bi wê re bigihênê li fahmkirinekê. Di aslê xwe de wê, di nava filosofên demê de wê, têngîna darêjkê wê li ser têngîna û çerçoveya mantiqî re wê, pirr zêde wê bê mijare hizirkirinê bê. Mantiq wê, xwediyê wê têngîna fahmkirinê a bi wê ku ew were fahmkirinê bê ku wê tişt ku ew hebê, xwediyê rewşek hebûnî bê, mirov karibê wê derkbikê û hwd re wê, were ser ziman. Tiştê ku ew bi rastî hebê wê bi mantiqî jî wê were dîtî. Di aslê xwe de wê, mantiq wê, li ser ya dema ku wê bahsa wê were kirin wê li ser esasê 'ya ku ew li mirov makûl were û ankû makûl newê' ve girêdayî wê, were bi fahmkirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Ev wê ji aliyekê ve jî wê, li ser temenekê rasonali a hemdem ku wê li gorî wê pêşkeve wê bibê bê. Di wê temenê de wê, ji vê aliyê ve wê li darêjkê bi mantiqî wê were nerîn. Wê dema ku wê tişt hebê wê xwediyê darêjkê bê. Wê dema ku tişt nebê wê darêjka wê jî wê nebê. Di wê temenê de wê ev nîqaş wê li ser têngîna mantiqê re wê, di awayekê de wê biina temenê lêpîrsînê li ser gotina 'xwûdayî' re jî. Li ser şiroveyên filsoofên demê ên weke kûrê sîna, sabahadinê suhrewerdî û hwd re binerîn wê, di wê temenê de wê ew wê bi wan re wê werê dîtî ku wê têngîna mantiqê wê li ser temenekê bi hizirkirina metafizîkî re wê, di awayekê de wê bi wê re wê bihizirin. Di wê temenê de wê, di awayekê hizirkirin, qatagorizekirin û hwd de wê, hizirkirinê wê bi wê re wê bi felsefeyî wê bikin.

Di wê warê de wê, weke ku em bi filsoofên olî ên demê ên weke 'teymiyê harranî' re bibînê wê ew li ser wê temenê re wê li dijî felsefe kirinê bin. Li gorî wî felsefe wê, di wê temenê de wê lêpîrsînê li ser baweriyê û navê xwûdê re wê bikê. Ber vê yekê ew wê bi tûndî li dijî wê disekinê. Di wê temenê de wê, di nava filosofên kurd ên demê de wê, tiştê ku ew jî wê were dîtî. Wê li ser hizirkirinê, zanê û felsefeyê wê ew wê hizirkirinê wê bikin û wê bixwezî ku ew wê bi wê fahmbikin ku wê mirov karibê bi aqilê xwe karibê xwe bigihênê 'rastiyê' û ankû na. Di wê temenê de wê, mijare rastiyê û xwegihandina wê û zanîna wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bikina berlêpîrsînê de.

Em di wê temenê de wê, dibînin ku wê, di nava wan de wê, du beş wê bibê. Hinek ji wan û ankû beşek ji wan wê bihizirê û wê bîna ser ziman ku mirov bi aqilê xwe karibê rastiyê bibînê û xwe bigihênê li wê. Hinek ji wan jî wê, bihizirin ku mirov bi aqilê xwe dikarê xwe bigihênê hinek kirinê jîyanî. Mirov wê nikaribê rastiyê û rastteqînîyê têbigihê.

Di dewama wê de wê, aliyekê din jî wê bi wê re wê were ser ziman. Ew jî wê ew bê ku wê bê gotin ku “hinek tişt hena ku mirov nikarê wan bi aqil xwe bigihênê li wan. Yanî wê aqil wê ne di wê rewşê de bê ku mirov bi wê hemû tiştê tê bigihê bê. Li gorî Êlî herîrî wê, aqil wê karibê me bi gihênê gelek rastiyên di jîyanê de hena. Lê rastîyek temenî ku wê navenda hemû rastîyan wê biafirênê û wê bi ‘rastîya xwûdê’ re bi nav dikê û wê bi wê bîrê ser ziman ku ew bi aqil wê ne bi derfet bê ku mirov wê, bi aqilê xwe karibê wê bi temenê têbigihê. Ew wê, li gorî wî aliyekê wê bê têngîhiştin bi demê re. Ew jî wê her tiştên ku wê di jîyanê de wê hebin wê weke nîşanak û birhana wê werina dîtin. Seydayê cizirî wê di wê warê de wê, zêdetirî wê, li pêştir wê bihizirê û wê bîrê ser ziman ku wê, aqil wê, weke rastîyek xwûdayî wê bîrê ser ziman û wê bi wê re wê bi derfet bê ku mirov karibê têbigihê. Lê li gorî wî, kengî ku mirov bi aqilê xwe têrbû hingî mirov wê di wê temenê de wê karibê zêdetirî xwe bigihênê li wê rastiyê.

Di dewama wê de mirov dikarê balê bikişênê li ser hizrên metafizîkî ên kûrê Sîna. Ew dihizirê û di wê temenê de ew aqil li sê beşa dihizirê. Aqil weke aqilê ji rêzê, aqilê astbilind û ‘aqilê qûts’ ku wê weke yê li ser hemûyan re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê sser ziman ku wê aqil û bi wê fahmkirin wê di wê temenê de wê, weke mijarek zêde ku wê bibê temenê gengêşiyên bi hizirkirinê jî bê. Di wê temenê de wê, dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman. Aliyên ku wê bi wê teymiyê harranî wê zêdeyî wê bi wê li dijî felsefeyê wê bi wê bisekinê wê yek ev alî bê û ya din jî wê aliyê felsefeyê ê bi aqilê lêpîrsîner bê. Di aslê xwe de em ji wê rewşa teymiyê harranî wê kifşdikin û wê dibînin ku wê di wê demê de wê, di derbaerê felsefeyê de wê, têngîhiştin û fahmkirinek tekûz wê hebê. Ew dizanê ku felsefe şewayekê çawa ya û wê çawa wê bi wê bigihijê aqil û aqil wê bi wê re wê çawa wê were ser ziman. Li ser wê temenê re wê ew herêkirin û ankû herênekirina xwe ya bi wê re wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Ev rewşa teymiyê harranî wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide nîşandin ku wê, di wê demê de wê felsefe wê bi zêdeyî wê di rewşek li pêş de wê di wê demê de wê hebê û wê bi wê re wê, hizirkirin wê di wê demê de wê hebê. Di wê temenê de wê aliyekê din jî wê bi hizirên teymiyê harranî re wê were dîtin. Ew jî wê ew bê ku wê, di wê temenê de wê têngîhiştin aqil û baweriyê ku wê di wê demê de wê çawa wê bi wê re

wê, were hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, bi wê rengê wê, aqil û bawerî wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, çawa wê were fahmkirin û ankû mirov dikarê wê fahmbikê û hwd wê bi wê re wê, weke aliyna ku em bi wê re wê kifşdikin bin. Di wê rengê de wê, têkiliya nava nava bawerî û aqil de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê temenekê lêpîrsîner wê di wê warê de wê biafirênê. Kesên bi wê rengê ên bawermend jî wê di nava wê hewldanê de bin ku ew bi wê pêşîya wê lêpîrsînîya li baweriyê wê bigirin. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li ser wê re wê bi wê re wê bihizirin. Wê hizrên xwe wê bi wê re wê bînina ser ziman. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi xwe re wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê demê de wê weke ku em di nava filosofên kurdistanî de dibînin wê pirr zêde wê, hizirkirinek zêde wê hebê. Wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de jî bê wê, mijar wê bi aqil wê bikin ku ew werina fahmkirin. Di wê rengê de wê, heta dema zaneyên weke yên seydayê cizirî û hwd wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê, aqil wê di awayekê de wê derkeve li pêş. Ber vê yekê ew li ser aqil re pirr zêde dihizirê û her tiştê ku ew dihê aqilê wî ew li wê dihizirê û dinivîsênê. Di wê temenê de ew bi wê rengê ew dixwezê ku ew ji her tiştê re tefsirekê werênê.

Mijare ji her tiştê re hanîna tefsirekê wê di wê temenê de wê, bi serê xwe wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê karibê were fahmkirin ku wê bi wê çawa wê, mijar hemû wê di wê demê de wê bi aqilî wê werina hizirkirin bin. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, hizirkirin wê bi giringîya wê re wê were dîtin. Wê fahmkirin û derxistina li têgihîştinê û di dewama wê de wê di nava çerçoveya sedem û encamê de fahmkirina wê di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê bi giringiya wê re wê derkeve li pêş û wê were fahmkirin. Di nava kurdan de wê têgînek di wê temenê de wê bi xaroreşîd û birayê wî bahlûl re wê were ser ziman. Tê gotin ku wê rojekê wê bahlûl ji birayê xwe xaroreşîd re wê bêjê ku 'tu birayê min î û ti gûhenê de hebê ez li dunya din berpîrsîyarîya wan hildina li ser xwe û ezê azabê wan bikişênim. Piştî wê tê goitn ku ew tê sûkê û li devê deriyê qasabekê disekinê dibînê ku wî gelek meh gûrandina bi lingên wan ve dalaqandina. Piştî ku ew wê dibînê û hinekî di xwe de dihizirê û ew piştî qirekê dide û bazdide. Piştî tê goitn ku xalk dihên li dora wî. Ji wi dipîrsin ku çî bû. Piştî birayê wî xaroreşîd dihê û ew dibêjiyê 'ka ji min re bêja kê ew bi te kir, ezê di dih de cezayê wan bidime wan. Ew bersivê dide û dibêjê 'ti kesekê ti tişt bi min ne kiriya. Berê wî dide mehên gûrandî û bi lingên xwe ve dalaqandî û ji biraayê xwe re dibêjê 'keko

min got ezê li şûna te bo gûnehê din ez çoi azab hebê ezê bikişênim', Lê li wan mehan binere her yekê bi lingên xwe ve dalaqandî ya. Yek nikarê li şûna ya din bê. Herkesek wê bi serê xwe bê. Ev bo min û te jî wusa ya.

..
Di wê temenê de wê, bi wê minaqê wê têtînek sedem û encamî wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di nava xalkê de wê hertimî wê bi wê werê hanîn li ser ziman. Yanî wê bi wê bê xwestin ku ew werênina ser ziman ku wê, ti kesek nikaribê bikeve şûna ti kesekê de.

Di wê rengê de wê bi wê re wê, ew wê bi wê re wê, weke 'têtînek şîretî' wê ew wê werênina ser ziman. Di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di mijare hizirkirinê de wê, di wê temenê de wê, ev minaqê wê ji aliyekê din ve jî wê têtînekê wê bi xwe re wê bide me. Ew jî wê ew bê ku wê, mirov wê bûyan wê di awayekê di dewama hevdû de wê bi wê bihizirê. Wê bi wê bigihijina mantiqîyan. Wê di dewama wê de wê, li ser wê temneê wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirin.

Di wê minaqê de wê çerçoveya têtînî a mantiqî ku em ji wê derxin wê di wê temenê de bê ku wê mantiq wê di wê temenê de wê çawa wê li ser temenekê rastteqînî wê bê xwestin ku ew were hizirkirin bê. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku em bi wê re wê têbigihin bê. Di dewama wê de wê jî wê em dikarin werênina ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê din jî wê di wê temenê de wê, mirov dikarê wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di nava vegotinê de wê, ew wê hebê. Wê kesek wê li şûna kesekê din wê nikaribê bibê bê. Wê kesek wê nikaribê bi lingê yekê din were dalaqandin. Wê kesek wê bi xwe û lingê xwe û hebûna xwe re bê. Wê di wê temenê de bê. Aliyê vegotinê ê bawerî ji wê cûdatirî ku em bi wê dihizirin wê di wê çerçoveyê de wê, rengekê vegotinê ê mantiqî wê bi wê rengê wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide nîşandin.

Di wê temenê de em wê dibînin ku wê di serdemên navîn de wê di nava felsefeya wê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê hizirkirinê ê bi aqilî de wê, hizirkirin wê li ser temenekê mantiqî de wê were hizirkirin. Bo kurdan wê hertimî wê gotinek wê wan deman de wê biheta gotin. Wê biheta gotin ku 'ew heta ku bi çavên serê xwe nebînin bi wê bawer nakin.' Wê di wê temenê de wê ev gotin wê di temenê xwe de wê têtînek mantiqî wê di awayekê de wê bi xwe re wê bihawênê. Tişt wê li gorî wê

gotinê wê pêewîst bê ku ew hebê, bi hebûn bê, mirov karibê wê bibênê bê û wê, derxê li têgihîştinê bê.

Di wê temenê de wê, mantiq wê di aslê xwe de wê, di wê demê de wê, di awayekê de wê derkeve li pêş. Di kirin, xûynîşandin, û hemû aliyên din ên bi kirinê ên di nava jîyanê de wê, lêgerîneka bi mantiqî wê di temenê wê de wê li wê were lêgerîn. Di aslê xwe de wê, ya ku wê, di wê temenê de wê, bigotina 'ya li min rast tê' jî wê, di wê temenê de wê, têgînek mantiqî wê di wê de wê hebê. Wê bi wê re wê ew wê di wê de wê, were ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ku wê bê gotin ku 'ya ku ew li min rast tê' û ankû 'ya li min mantiqî tê' wê di wê awayekê, çendî ku wê di awan de wê wateyek wê ku ew rast bê û bi mantiqî di wê çerçoveyê de were fahmkirin bê wê, bi wê re wê, were ser ziman.

Weke ku wm dibînin wê di mantiqê de wê, di wê temenê de wê ji sê aliyan ve wê dikarê wê fahmbikê. Yek wê, di wê temenê de wê, dema ku em bahsa 'ya li min mantiqê tê' wê bi wê re wê têgînek rastîyê ku wê di gotina 'ya li min rast tê' de ku wê karibê were salixkirin û hanîn ser ziman wê di wê de wê bibê. Ji aliyê din ve jî wê, dema ku em bahsa 'ya ku ew li min rast tê' ku em dikin de jî wê di wê temenê de wê beremberê wê, têgînek ew weke rast bê û ew bi mantiqî di wê temenê de were fahmkirin wê bibê. Di wê rengê de wê mantiq û rastî wê weke aliyekê din ê sêyem wê bi hevdû re û di wê di hevdû de wê, salixkirinekê wê weke ku wê di wê temenê de wê bikin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê aliyê mantiqî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê bide nîşandin.

Rastîyê wê, di wê temenê de wê di wateyên ku em dikarin di wê de xwe bigihênina li wan wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di çerçoveyek darêjkî û mantiqî wê di zikhevdû de wê, bi awayekê li ser têgîna hebûnê re wê, di wê temenê de wê, were fahmkirin. Di wê temenê de wê, weke ku em kifşdikin wê dema ku wê di rastiyê de wê, ew wê were ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, mantiqîyê wê weke li ser temenê rast bê, diyar bê, hebê, bi fîzîk bê û hwd re wê, were dîtin û wê were ser ziman. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê ku em dikarin wê di wê temenê de wê, werênina ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di demên serdemên navîn de wê weke ku em di nava felsefeya kurd a wê demê de dibînin wê, di

rastiyê de lêgerînên bi wateyî ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê li ser temen û bingihêkê wê bi wê rengê wê lêgerîn wê bibin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê, jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rastî wê, di mantiqê ya ku ew ew heya û dikarê were dîtin, bi destgirtin, destlêdan, fahmkirin û derxistin li têgihîştinê û mirov karibê xwe bigihênê darêjka wê û hwd wê bi wê re wê, di awayekê de wê were ser ziman.

Di wê temenê de wê rastî wê, di felsefeyê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, were hizirkirin. Lê di wê temenê de wê rastî wê, di awayekê din de jî wê li ser wê temenê wê temen û çerçoveyek kûrbûnê û wê di wê rengê de wê bi gotina rastteqîniyê wê karibê were ser ziman jî wê bi wê re wê were hizirkirin. Ev jî wê, têgîna rastteqîniyê wê çendî ku wê bi morfolojikî wê li ser temenê rastiyê wê were fahmkirin jî lê wê di wê de wê weke li pêş û paşîya wê rastiyê wê bi wê re wê, bi gihiştina wê di awayekê de wê têgînekê wê bide me. Ev têgîna ku em bi fizîkê re dihizirkirin û wê bi têgîna pêşîya fizîkê û ankû berî ku ew hebê wê çî hebê wê, di wê temenê de wê, întîba û têgînekê wê di mejiyê mirov de wê, fahmkirinekê bide çêkirin. Di serdemên navîn de wê, di wê rengê de wê di felsefeyê de wê, pirr zêde wê kûrbûn wê bi wê re wê bibê. Wê di dewama wê de wê di awayekê din de jî wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di dewama wê ew wê, kûrbûn wê di wê rengê de wê, bi gotina 'gihiştina rastteqîniyê' û ankû 'gihiştina 'ya menewiyetê' hwd wê bi wê re wê were ser ziman. Rastteqîn wê hinekî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê têgînekê wê bide me. Di serdemên navîn de wê, têgînen weke yên nepeniyê, rastteqîniyê, tasawûfê' û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê bide me. Wê weke ya menewiyetê ku ew nikaribê bi fizîkî were salixkirin wê bi întîbayekê wê were ser ziman.

Lê li vir wê mirov dikarê wê di awayekê de wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê aliyekê bi têgîna menewiyetê û gotina rastteqîniyê û hwd re ku wê were ser ziman wê li ser wê re wê di awayekê de wê were ser ziman. Ev wê weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê, bi aliyê menewiyetê ve wê bê xwestin ku ew bigihijê têgînek rastteqîniyê û bi ya rastteqîniyê jî wê çawa wê bigihijê wê menewiyeta wê di awayekê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Di mijare salixkirinên bi hizrî de wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê wê, felsefeya serdemên navîn wê weke felsefeyek weke

kûrbûnê wê bi gotin bikê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê bi kûrbûnê re wê, di awayekê de wê çendî ku wê bikê wê di dewama wê de wê, weke ku wê bigihijê rastteqîniyek jîyanî wê di wê temenê de wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, felsefeya serdemên kevnera a ku em bi em bi hemû filosofên demê ên herêmê re dibînin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê xwe bide nîşandin.

Lê tişteke din jî em wê dibînin wê di wê temenê de wê, li ser wê kûrbûnê û wê fahmkirina wê bi wê re wê, bikê wê di dewama wê de wê, bi gotin û têgînî ku wê hevdû vala dernexê û wê di awayekê fahmkirinê de wê hevdû temem bikê û ankû wê ji hevdû re wê bê temenê fahmkirinê wê di awayekê de wê, were ser ziman.

Wekî din wê li hevdû hûnandina gotinan û wê, di wê temenê de wê, di awayê fahmkirinê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, were dîtî û wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê, mirov diakrê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê, dema ku wê bi wê re wê di dewama wê de wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê, bide nîşandin. Gotin ku wê di hevokê de wê hevdû levbikin. Wê bi hevdû re ne bi nakokî bin. Wê, dema ku wê têgînek wê were ser ziman ew tişteke werênê ser ziman. Ew karibê fahmkirinek şenber bide me. Bi tişteke di jîyanê de re wê têkiliya wê dênê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bi temenekê mantiqî wê li ser wê temenê wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê di nava demên felsefeyê pêşketina wê ya li herêmê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê çawa wê, serwerîyek li zimanî wê hebê wê ew wê, bale mirov wê bikişênê. Di her awayên hanîna ser ziman de wê, di awayekê de wê, zimanê helbestî û hwd wê, di awayekê wêjeyî de wê weke ku wê derkeve li pêş. Ev rengê zimanî jî wê di aslê xwe de wê bo ku mirov karibê bi wê werênê ser ziman wê, serwerîya mirov a bi gotinan a li ser watelêkirinên wan û hwd re wê pêwîst bê. Di wê temenê de wê, serwerîyek zimanî wê di wê temenê de wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman. Minaq ahmedê xanî wê, mem û zîn'ê wê, di awayekê de wê, wê rengê wê werênê ser ziman. mele hisênê bateyî wê, 'mewlûda xwe ya bi kurdî' û wê vegotinên xwe yên weke bi rengê zembilfiroş û hwd wê, di wê rengê û awayê de wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, hanîna ser ziman wê, di awayekê de wê, mejiyek civakî ê ku wê di wê temenê de wê, çawa wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê

bide dîyarkirin di hanîna ser ziman de wê bide nîşandin. Zimanê wêjeyî wê di wê temenê de wê, di serdemên navîn de wê, bi zêdeyî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Zimanê wêjeyî ê bi wê rengê wê weke ku em çawa bi felsefeyê bi têgîn û gotin dikin û salixkirinê bi wê re dikin wê bi heman rengê wê di temenekê tefsirkirinê û bi watelêkirinek teybet û hwd de ku wê werênê ser ziman de wê, xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zimanê wêjeyî wê li herêmê wê di wê temenê de wê, bê temenê ku wê bi tefsirkirinan wê rewş, bûyer û hwd wê, di awayekê de wê werina salixkirin û hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê, serdemên navîn wê weke ku em ji rengê hizirkirin, berhemên ku ew di wê demê de wê hin bi hin wê werina nivîsandin û wê derkevina li holê û hwd wê, ji wan wê were fahmkirin ku wê, demek bi wê rengê aê pêşketinê jî bê.

Pêvajoya zû a pêşketina rasyonelîzm û realîzma kurd

Rasyonelîzm û realîzm wê du gotinên ku em di çerçoveya xate hizirkirinê de wan cûda û cûda hildina li dest û wan werênina ser ziman bin. Emê di wê çerçoveya herikîna mijare xwe û çerçoveya wê de wan di nava hevdu de di awayekê zikhevdu de şîrovebikin û wan werênina ser ziman. Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Di wê temenê de em pêşî li ser temenê realîzma zû û pêvajoyên wê yên ku wê li kurdistanê di nava civake kurd de wê pêşkevin wê li ser wê bisekin in. Minaqên wêjeyî ên weke Êlî herîrî û hwd wê, ji destpêka dema duyam a serdema navîn û pê de wê, zêdetirî wê derkevina li pêş. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê regekê hizirkirinê ê ku em dibînin ku em dikarin pêşî weke dema romantîzma kurd jî werênina ser ziman wê di aslê xwe de wê, were dîtin. Ji aliyekê ve wê romantîzma kurd wê bi zaneyên weke Êlî herîrî, seydayê cîzîrî, feqiyê teyran, Ahmedê Xanî û hwd re wê, di awayekê de wê, rengê xwe wê bi reng û rengê hizirkirina wan re wê bide nîşandin. Lê di wê temenê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê hizirkirina kurd wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê, hinekî zêdetirî wê dîmenek tevlihevtir wê bi xwe re wê bide nîşandin. Aliyê romantîzma kurd û réalîzma kurd wê di zikhevdu de wê, di awayekê de wê, xwe bide bide nîşandin. Di wê rengê de wê, ev jî wê, weke xosletekê

wê yê teybet bê ku mirov wê, di awayekê de wê, karibê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Helbestgerî, wêja û hwd wê weke xosletên wê demê wê di awayekê de wê, xwe bidina nîşandin. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, du nava têngînek dualiteyî de wê romantism û realism wê xwe di zikhevdû de wê bidina nîşandin. Ber vê yekê bo ku em wê bi rastîniya wê re wê kifşbikin em divê ku wê hinekî kûrtir li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Mînaq wê di nava hizirkirina feqiyê teyran de wê weke bi vegotina 'teyrê simûrg' re ku wê were ser ziman wê dîmenekê wê bidê me. Lê di awayekê din de wê, di rengê vegotinên weke yên bi 'dîlberê' re jî wê dîmenek rastteqîn bi rastîti wê bide me. Ahmedê xanî wê dema ku wê mem û zînê wê werênê ser ziman wê ji rastîyek jîyanî a realist wê gav biavêjê. Lê wê rengê ku ew bi wê li hevdû hûnandinê bi gotinê dikê wê di awayekê de wê, serrastîtyekê wê bi xwe re wê, têngîna 'sê-keçên şahê Cinan' re wê bi wê re werênê ser ziman. Ev di zikhevdûyî de bûyîn wê di awayekê de wê awayekê hizirkirinê ê pîrr dîmenî wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di wê temenê de wê ji hevdû derxistinê wê, divê ku wê di wê temenê de wê ji hevdû derxê û wê fahmbikê.

Romantism wê xosletê wê yê sereka jî wê di dîmenekê serrastîtyî de wê xwe bi awayekê wê werênê ser ziman. Wê di gotinê de jî wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Ev jî wê, di awayekê weke yê bi wêjeyî, hûnerî, felsefeyî û hwd de wê, bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, çawa ew serrastîti û rastîtiya ku ew di wê temenê de bi hevdû re dihê ser ziman wê were fahmkirin wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman. Di têngîna romantikê a demê de wê, di wê rengê de wê, bi wê rengê wê bi têngînek serrastîti rastîya jîyanê a ku ew dihê dîtin û ankû jîyankirin were fahmkirin wê, bi wê re wê were ser ziman. Rastî û serrastîti wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, weke du têngînen ku wê beremberê hevdû û vajî hevdû wê di dualiteyekê de wê, bèn dîtin. Wê, aliyê serrastîtyê ku mirov wê, têngiştiba wê ya rastî jî wê di awayekê de wê, nikariba wê bi têngîni baştirin wê fahmbikê. Hinekî jî wê bi jîyankirinê û rewşa fîzîkî û bûjenî a jîyanî re wê ew jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku ew bi wê re were **fahmkirin bê**. ..

Di wê rengê de wê, dema ku wê li rengê hizirkirinên wan wê were nerîn wê were dîtin ku wê di awayekê zikhevdû de wê, mijarên civakî wê, di awayekê rûhanî û hwd de wê, şîrovebikin û wê bikin ku wê werênina ser ziman wê, di wê rengê de wê, dîmenekê wê bide me. Di wê rengê de wê, romantisma kurd wê, di demên xwe yên destpêkê ên hemdem de wê di

wê rengê de wê, di awayekê de wê, pêvajoyek hizirkirinê wê, bi kêrehî wê, di wê temenê de wê, bi xwe re wê bijî. Wê cihanek wê ya bi gotinî û wateyî ku wê weke ku wê were dîtî ji jîyanê qût wê pêşkeve û wê rengê xwe wê bi çerrçoveya xwe ya hizirkî wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Lê di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê hizirkirinê de wê, were dîtî ku wê di nava hizra romanstisma kurd de wê tekoşîna bi ber awayekê realist ve jî wê, weke ku wê ji binî ve wê bi şewayên hizirkirinê wê werina dîtî. Mînaq wê, dema ku em berhemên zaneyên van deman ên weke Êlî Herîrî, Seydayê Cizîrî, Feqiyê teyran û hwd binerê wê, di awayekê de wê, mînaqên xwe wê, bi çavkanîya wan re wê ji jîyanê wê bigirin û wê bi wan wê werênina ser ziman. Mînaq Ahmedê Xanî wê, mem û zînê wê dema ku ew dihênê ser ziman wê, di awayekê de wê, weke evîndarîyek ku ew li jîyanê bûya wê, bi gotinên evînek pîroz wê, piştî wê bîrê ser ziman. Di wê rengê de wê, ev wê, di nava romantisma kurd de wê were dîtî. Wê were dîtî ku wê çawa wê li jîyanê wê li gorî wê, were hizirkirin û wê ji jîyanê wê li gorî wê were hizirkirin wê bi wê re wê di awayekê de wê, werê dîtî. Di wê temenê de wê, ev wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bi wê re wê kifşbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, bandûra awayekê realist ê di jîyanê de ku wê li gorî wê were hizirkirin wê di her awayekê de wê were dîtî. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê were dîtî. Hizirkirinek ku wê were hizirkirin wê, di awayekê de wê di mejî de wê, di awayekê de wê aliyekê wê wê yê serrealistî wê hebê. Lê di nava jîyanê de wê, aliyekî wê yê ku wê çawa wê bi realistî wê li gorî wê were hizirkirin wê ew wê bi wê re wê were dîtî. Di wê temenê de wê, obje, dîyarde û fenomenên di jîyanê de ku ew hena wê ew di wê di awayekê de wê, bi hebûna wan ya heyî re wê, li berçav wê werina girtin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di mijare hizirkirina wê de wê, aliyê heyî ê realist û li berçav wê çawa wê bê gihandin li wateyê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê were hizirkirin. Gelek rewşên ku wê bi awayekê wê li wan wê were hizirkirin û wê weke bi girêdanên ontolojîkî û hwd wê werina li ser ziman wê di aslê xwe de wê di encama lêgerîna watelekirinê û gihandina

li wateyê û hwd re wê ew wê bibê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê, ew wê hebê.

Her tiştta ku wê di jîyanê de wê hebê wê gihandina wê li fahmekê û wateyekê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê di temenê wê hizirkirina wê de wê hebê bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di mijare hizirkirina li hebûna heyî û objeyîya wê de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê, ev hizirkirin wê di temenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Mînaq di nava hizirkirinên Êlî Herîrî de jî, di nava yên Seydayê cizîrî de jî, Di nava yên feqiyê teyran de jî û hwd wê, di hemûyan de wê, di awayekê de wê, bi awayekê ontolojikî wê, bi têtî û hewldana xwe gihandina 'rastteqînîyê' re wê, hebê. Ji aliyê felsefeyî ve ku em hizrên van filosofên kurd ku ew weke 'wêjevanna' jî dihên dîtî ku em li wan bihizirin wê, di wê temenê de wê, temen û çerçoveyek hizirkirinê wê bi ontolojikî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Çendî ku em dikarin hizrên wan bi wêjeyî û hwd werênina ser ziman wê, bi aliyê felsefeyî de jî şîrovebikin û werênina ser ziman. Ji xwe wê, di awayekê de wê, çerçoveya ku ew weke serrastîti ku ew bi gotinê xwe yên helbestî ku ew dihênin ser ziman wê, dema ku em temenê wê hinekî lê bikolîn wê bi temenekê rasyonel re wê, were dîtî ku wê bi temen bibê. Di wê temenê de wê, felsefeya wan wê, di wê temenê de wê, di temenekê civakî de wê, bi wê re wê, werênina ser ziman.

Hemû zaneyên vê demê wê, di wê warê de wê, bi vegotinî, çîrokî û hwd wê, dest biavêjina awayên bi wê rengê ên weke yên wêjeyî û hwd wê bi wê binivîsênin. Hinek sedemên wê yên demî ên civakî û hwd ku ew bi wan pêşdikeve wê, di wê temenê wê de wê hebê. Dema ku wê di wê temenê de wê ev wê bibê û wê bi wê re wê, werê ser ziman wê, ew wê, di wê temenê de wê, demek civakî bê. Wekî din wê di wê temenê de wê, bi têtîyên weke yên wêjeyî ên zû ku ew di wê rengê de li herêma pêşdikevin wê, di aslê xwe de wê, weke çerçoveyek şoreşî a hêstî ku wê bi wê temenê wê bibê jî wê dikarê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di rewşa seydayê Cizîrî de bê û ankû ya Feqiyê teyran û Ahmedê Xanî de bê û ankû ber wan weke bi Êlî Herîrî re jî bê wê, were dîtî ku wê, di awayekê de wê, ji aliyê hêstî ve wê li ser temenekê rastîti ku wê werênina ser ziman wê were dîtî. Di wê temenê de wê, ketina farqe hêstan û şîyarîya bi wan wê, di wê temenê de wê, wan zêdetirî wê rakê serpiyan û wê, bi hêstiyarî wê bide hizirkirin û gotin.

Di wê temenê de li kurdistanê şoreşa hêstî wê di aslê xwe de wê, hê zûtirin wê di demên navîn ên destpêkê û hinekî wê demên kevnera ku em di di nav de bihasibênin wê rengna wê werina dîtin. Di wê temenê de wê, dema ku em li rengê nivîsandinên bi helbestî ên demên kevnera binerê wê, mirov dibînê ku wê ji dû aliyên ve wê, ew wê were dîtin. Yek wê, weke bi helbestî wê, bi hêstî û bi gotinkirina wê re bê. Ya din jî wê li ser wê re wê, bi aliyên din ên felsefeyî û hwd bê. Minaq wê, rêzikên Zerdeşt wê, di awayekê de wê, bi têngînek felsefeyî a ontolojîkî wê dikaerê wê li wê bihizirê. Ew di wê temenê de wê, hizrên xwe yên ku wî afirandina wê bi wê dikê wê werênê ser ziman. Lê aliyê din ê ku wê zêdetirî wê hêst wê bi wê were ser ziman wê çendî ku wê hinekî wê hizir jî wê bi wê werina ser ziman lê wê ji wê zêdetirî wê, bi hêstiyarî wê tişta ku mirov wê hizirkir û hat dilê mirov wê bi wê re wê, were ser ziman. Di dewama wê de wê di demên navîn de wê, hêstiyarî wê zêdetirî wê, hêst wê derkevin li pêş. Minaq wê, weke di helbestên seydayê cizirî de 'xaçê', di yên feqiyê teyran de 'dilberê' û di yên ahmedên xanî de 'zîne' û hwdwê, weke têngihna evînî ku wê ew wê têngîna hêstiyarî wê bi xwe re wê bi laş bikin bin. ..

Hêst û felsefe wê, piştê wê, di awayekê de wê, di nava hevdû kevin. Wê felsefe wê, dema ku wê berê xwe bidê hêstan wê li ser temenê fahmkirina wan ku wê bikevê nava helwestê de wê, di wê temenê de wê, êdî wê, di wê warê de wê çerçoveyên hizirkî wê bi wê re wê, bikê ku wan biafirênê. Di wê temenê de wê, berhemên hêstiyarî ku wê hin bi hin wê zêdetirî wê derkevina li pêş wê, temenê pêşxistina şoreşên bi hêstî ên di demê de bê. Bêgûman wê di dema serdemên navîn de derkevina li pêş a têngîna civakîyê û bi wê re ya hêstî wê, bi hevdû ve wê girêdayî bê. ev wê bi wê re wê, di awayekê de wê, êdî wê, di awayekê de wê, pêşkeve û wê, derkeve li pêş. Hêst wê, dema ku wê bi wê li jîyanê wê werina nerin wê êdî wê perspektifek jîyanî wê biafirênin. Ji aliyekê din ve jî wê, di encama wê de wê, hin bi hin wê têngînen weke bi vegotinî ên bi çîrokvanî û hwd ku wê mirov ji mejîyê xwe wê weke bi afirênê wê bibin. Bi wan re wê, hizrek bi hêstiyarî ku ew li xwe şîyar a wê bê ser ziman. Berhemên civakî wê ji aliyekê ve wê, bi temenekê hêstî jî wê di wê temenê de wê werina xwandin. Lê hêst wê, dema ku wê werê ser ziman wê, di wê de wê, ji wê zêdetirî wê hertimî wê hebê. Hêst bi helbestî wê, minaq weke berhemek dijî wê hertimî wê li gorî têngîna demê û hizirkirina wê biafirê bi xwe re. Hêst wê pêşî wê berê wê bi şîyarî wê li jîyanê û jîyankirinê bê. Wê bi wê re wê, bê temenekê fahmkirinê. Hêst wê, di wê çerçoveyê de

wê salixkirinê wê, ber ku wê, hertimî wê weke temenekê afrîner bê wê, zor bê.

Salixkirinên di jîyanê de wê, di awayekê de wê li ser rewşên jîyankirina mirov re bin. Lê bi rengê hêstî nerîn wê di temen û rengê aqilê şubjeyî de wê, di wê rengê de wê weke li ser wê re wê bi awayekê darazî wê, dîtî û fahmkirinê ku mirov wê bikê wê, di wê temenê de bê. Di wê rengê de wê, hêst wê, xwediyê wateyekê bê. Salixkirinên bi hêstî wê aliyekê mirov ê jîyanî wê bi afirênin. Di temenê wê de wê hêsta jîyanê wê hebê. Di wê temenê de wê, armanca wê jî wê bi wê gihiştina ya baştir bi fahmkirinê û ankû awayekê din ê têgihiştini bê.

Di wê temenê de wê, pirsgirêka aqilê darazî ku wê hertimî wê li yê aliyên wê serwer bê li rojhilat wê, di wê temenê de wê wê ji gelek aliyan ve wê pêşîya pêşveçûnên jîyanî jî wê karibê bigirê. Bawerî bixwe jî wê hêstek bê. Lê her tişta ku ew hêsta wê hertimî wê di jîyanê de wê, ji wê ya ku em wê bi wê fahmdikin wê zêdetirî jî wê hebê.

Li demê serwerîbûyîna baweriyên wê di wê temenê de wê, weke aliyekê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê bikê berlêpîrsînê de. Felsefe wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, dema ku ew pêşket wê, ji vê aliyê ve jî wê kirina wê ya berlêpîrsînê de wê hebê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, felsefe wê, hertimî wê, di awayekê de wê, li ser temenê objeyîya jîyanî re wê, di awayekê de wê bi têgihên wê rengê re wê bikeve kirî hevdu de. Wê li hemberî wan wê bi wê argûmana jîyanî wê bisekinê. Di wê temenê de wê li ser wê re wê, li gorî wê ew hêst wê çawa bê û ankû çawanîya wê ew divê ku ew çawa bê wê li ser wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, çerçoveya wê ya ku wê, bê gotin ku ew wê dikê berlêpîrsînê de wê, di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê, bawerîyek wê ji van aliyan ve wê dema ku wê bixwezê ku ew xwe ji nîqaşkirinê xilas bikê wê, bi aqilî wê bixwezê ku ew bersivna xwe yên jîyanî ku wê di wê temenê de wê herkesek wê bi temenekê 'rast' bibînê û hwd wê bikê ku wan biafirênê û werênê ser **ziman**.

Di wê temenê de wê, têngîna rastbûnê û rastnebûnê wê di awayekê de wê, weke têngînek navend ku wê li gorî wê di wê temenê de wê were hizirkirin bê. Di wê rewşê de wê, rastî wê weke ya ku ew di jîyanê de heya jî û ankû bi hebûnî ku mirov wê dikaerê wê derkbikê bi hebûna wê re wê, li ser wê re wê, werê ser ziman. Nerastîtiya ku ew di jîyanê de nîn a wê, bê. Li ser wê temenê wê, ya neyî wê, di wê rengê de wê li ser gotina rastîtiyê ku mirov bihizirê wê, di awayekê de wê, giring bê. Dema

ku wê bi gotina 'ya rast werênê ser ziman' ku wê were ser ziman wê bi wê gotinê wê qasta wê were kirin ku ew tiştê ku ew heya û ankû ew berê hatîya û bûya ku ew bi hebûnê bê û ankû bi gotinê û hwd bê wê, bahsa wê bikê. Ber vê yekê wê berê wê bi ya heyî a **hebûnî** ve bê. ..

Di wê temenê de wê, dema ku ew dihizirin ew di dihizirên xwe de wê, di awayekê de wê weke ku ew bi felsefeyê bihizirin wê di awayekê de wê bihizirin. Lê berhemên ku wan derxistin li holê ên zaneyên wê demê wê di awayekê wêjeyî û hwd de bin. Ber çî wê di wê rengê de bê? Aliyekê wê yê wê ku em di wê temenê de wê, kifşbikin wê li ser têtîna civakî û hwd re bê. Wê dema ku wê bi wê rengê û nerînê wê werina hizirkirin wê ew wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di serî de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizirên civakî wê, dema ku wê bibin wê, di wê temenê de wê rengê hizirkirinê wê ji felsefeyê ve wê bi ber pêşveçûnên çandî, wêjeyî, helbestî û hwd ve wê bide birin. Di nava kurdan de wê, dengbêjî ku wê weke sazîyek hizirkirinê a bixêv ku wê pêşkeve wê hinekî jî wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê, di awayekê de wê bi wê re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê, jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirina civakî wê, di wê temenê de wê, awayekê wê yê bi xwe re wê bide çêkirin.

Hizirkirinên ku ew piştê dibin jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê, rengên hizirkirinê ku wê bahsa wan wê were kirin wê, di wê temenê de wê li ser temenê jîyanê û azmûnên ku wê bi hizirî wê bibin wê re wê xwe bidina dîyarkirin.

Pêvajoyên hizirkirinê wê, dem bi dem ku wê bibin wê, hertimî wê ji demên piştê ên ku wê werina re jî wê hem wê bibina çavkanî û hem jî wê bina temenê rexnekirinê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev jî wê, bê temenê hizirkirinê nû. Rengên hizirkirinê wê, bi wê re wê ne tenê wê obje û dîyardeyî jîyanî ên hena wê ji xwe re wê bikê çavkanî û wê bi wan wê bihizirê. Wê di dewama wê de wê, fenomenên hizirkirî ên bi hizirkirinên berê re jî wê, di awayekê din ên felsefeyî û hwd re wê, ji xwe re wê bikê temenê hizirkirinê û wê bi wan wê bihizirê. Di dewama wê de wê, ev jî wê, di awayekê din de wê, êdî wê temenê hizirkirinê razber û hwd jî wê bi xwe re wê, di awayekê de wê bi wê re wê biafirênê. Di mijare hizirkirinê de wê, di wê temenê de wê ev jî wê bi wê re wê,

xwe bide dîyarkirin ku wê mijare hizirkirinên ku wê bibin wê, di wê temenê de wê, temenê wan wê bi awayekê zanînê wê bi ya demên bûhûrî re wê biafirê. Zanîna me ya ku em wê dikin ku wê pêşbixin wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê, were dîtin ku wê, çavkanîya wê jîyankirinên me yên bi zêhnî û yên derzêhnî ên di jîyanê de ku ew dibin bin. Di pêvajoyên felsefeyî de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê hizirkirinên ku wê bi hizirkî û zêhnî wê bibin wê, piştî wê, di awayên teorikî û hwd de wê, çawa wê di awa û temenekê rasyonel de wê, di rengekê weke wê de wê bikin ku ew werina pêşxistin. Di wê temenê de wê, realism û rasyonelî wê çawa wê di awayekê de wê, bi hizirkirina me re wê bi temenekê hizirkirinê wê pêşkevin û wê, temen û çerçoveya hizirkirinê wê biafirênin wê ev jî wê di encama wê de wê, di awayekê de wê were dîtin.

Di wê temenê de wê dema ku em ji aliyê têgîna rasyonel ve wê hinekî wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê demê de wê, gelek aliyên wê yên ku em dikarin wê bi wê re wê werênê ser ziman wê were dîtin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê li ser temenekê rastî wê çawa wê di awayekê de wê bi ya heyî û wê weke çavdêr û çavkanî wê were dîtin wê rewşa hizirkirinê wê pêşkeve. Di awayekê rasyonelî de wê, di wê temenê de wê bê hizirkirin ku wê aqil û têgîna mantiqî û hwd wê weke temen û çerçoveya hemû tiştî wê bibîne û wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser **ziman**.

Di wê rewşê de wê, di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê, mijarên weke hizirkirinê wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di dewama wê de wê, werin. Wê di wê demê de wê, her tişt wê çawa wê di wê rengê de wê li ser temenekê ku wê weke bi gotina 'mantiqê' wê were ser ziman û wê bê gotin ku 'ya ku ew li mirov mantiqî were' ku wê bi wê were wê were ser ziman wê, di wê temenê de wê, bibê. Ev jî wê çawa wê were fahmkirin? Wê di wê rengê de wê were fahmkirin ku wê tişt ku ew heya, tişt ku ew mirov dikarê wê bibîne û derkbikê, tişt ku mirov wê dikarê ji wê bigihê hizir û derêjkê û hwd re wê, bi wê re wê, were fahmkirin. Di wê temenê de wê, di awayekê din ê bi fahmkirina rasyonelê re wê ew bê ku wê tişt wê bi xwe re wê were fahmkirin bê. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê tiştê wê bibîne wê ew wê bi wê re wê were dîtin û wê were fahmkirin. Ku ew tişt hebê wê were fahmkirin. Ku ew nebê wê newê fahmkirin. Di wê temenê de wê temenê fahmkirinê wê li ser têgîna hebûnê a heyî wê demezrênê û wê ew wê fahmbikê.

Di serdemên navîn de wê ev têgîn wê weke ku em di nava filosofên kurd ên weke suhrewerdî, cizirî, teymiyê harranî û hwd re dibîne wê bikina mijare nîqaşên hişk ên bi felsefeyê. Di wê temenê de wê, ew wê li wê bihizirin ku wê, çawa wê felsefe bi pêşketina wê re wê, 'lêpîrsînê' wê pêşbixê. Gelek zaneyên demê wê, lêpîrsînê di awayekê pozîtîv de dibînin û wê, baş pêşwazî dikin. Lê gelek jî wê di awayekê tundrew de wê nêz bibin û wê weke temenê lêpîrsîna hebûna 'xwûdê' wê nêz bibin û wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê ew wê hildina li dest. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê. Mînaq zaneyên herêmê ên weke teymiyê harranî wê bi hişkî wê li dijî felsefeyê wê derkevin. Ev bi hişk li dijî derkevin wê jî wê rewşa felsefeyê a zêde hin bi hin pêşdikeve û derkeve li pêş wê bi wê ve jî wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê, ev rewş wê di aslê xwe de wê bi xwe re wê bide nîşandin ku wê, dem wê li ber demek nû a ku ew pêşkeve û aqilê realist ku ew bi wê were bi felsefeyê û hwd re pêşkeve û serwer bibê bê. Hizrên Seydayê cizirî û bi berî ismailê cizirî û hwd wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê nîşanaka wê jî bin. Li herêmê wê di wê temenê de wê berhevbûnek zêde ya bi hizir wê bibê û wê, di wê temenê de wê weke destpêkek ronansî wê bibê. Di wê temenê de wê, ew destpêka ronansî wê bi wê rengê wê çendî ku wê li herêmê wê bibê jî lê wê dewama wê, piştî wê, bi serwerîya hêzên weke osmanîyan û hwd re wê, barî rojava wê bikê û wê dewama xwe wê li wir êdî wê bijî. Wê êdî wê, herêm wê di nava tariyekê de wê, pêvajoyên xwe yên piştî wê di dewama wê de wê êdî wê bijî. Ew tarîbûn wê bi jî herêmê derxistin û pêşîya pêşketina aqilê realist û pêşketina wê ya felsefeyî re wê xwe bide **dîyarkirin**. Li herêmê wê di wê temenê de wê regekê hizirkirinê ku wê weke ku wê 'imamê gazalî' jî wê temenê çêbikê wê felsefeyê jî nava wê dûrbikê û wê bi wê bihizirê wê were pêşxistin. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê hizirkirin ku wê bi wê re wê pêşîya lêpîrsînê wê, jî holê rabikin wê bi wê armancê wê bibê.

Lê di aslê xwe de wê çendî ku wê ew wê bibê jî lê wê pêşîya awayekê lêpîrsînê ku em dikarin di awayekê felsefeyî de wê hilde li dest wê pêşîya wê nikaribê were girtin. Ji xwe xosletên demê jî wê derfetê jî wê re wê nedin. Ber vê yekê wê, êdî wê, di wê temenê de wê, têgînên tundrewî wê zêdetirî wê, zawaca ku ew bi rêveberîyê re dikin re wê, li ser wê re wê, hewlbidin ku ew çerçoveyek hegomonîkî ew çêbikin. Di wê rengê de wê, di nava wê de bin.

Serdemên navîn li kurdistanê ku mirov ji kijan aliyê li wê binerê wê di wê temenê de wê, temene pêşveçûnên dîrokî bê. Di dewama wê de wê,

dema ku em aliyê têgîna hizrî a herêmê wê werênina ser ziman em divê ku wê li ser rengê demografiya civakî û beşên wê yên wê yên dîrokî û bi bawerî ku ew ji hevdû cûda na wê hildina li dest. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê bi wê karibê wê baştirin wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna lêpîrsînê wê di awayekê de wê, di bin reng, awa û kirasê têgînên weke yên fraksiyonên baweriyî ên ku ew pêşdikevin de wê xwe bidina dîyarkirin. Minaq li kurdistanê wê têgînên weke yên êzdayî, yaresanî, elewîtî û hwd wê, di wê temenê de wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman. Ev wê weke ali û rengna hizirkirinê wê bi xwe re wê biafirênin û wê, rengê hizirkirina wê bi xwe re wê biafirênin. Minaq kuştina suhrewerdî, hallacê mensur, nesimi û hwd wê di wê temenê de wê, weke aliyna hizirkirinê ên ku em dikarin bi minaqî di wê çerçoveyê de bi hizirî werênina ser ziman. Ev zaneyên civakî wê ji ber rengên hizirkirinên xwe û rexnegirtinên xwe yên li rengê hizirkirinê û statûqûya ku ew di encama wê de afirîya ku wê bigirin wê werina qatilkirin. Di wê rengê de ev jî wê, di wê rengê de wê, weke nîşanaka lêpîrsîneke zêde pêşketî a li herêmê ku wê di awayekê de wê, bide nîşandin.

Di dewama wê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê hizirkirinê de wê, di wê temenê de wê, gelemperî wê weke xosletê wê yê wê demê wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê rengê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Di mijare hizirkirinên demê de wê, di wê rengê de wê regekê hizirkirinê wê, bi xwe re wê bide dîyarkirin. Bi teybetî li herêmê wê ji sedsale 11' min û pê de wê ev pêvajoyên hizirkirinê wê li herêmê wê zêdetirî wê bi temenî wê pêşkevin.

Di wê rengê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijarên hizirkirinê wê weke aliyna giring ên ku em dikarin wê di serî de wê, werênê ser ziman bê. Di mijare hizirkirinê û têgîna lêpîrsîner a ku wê bi wê re wê pêşkeve wê, di wê temenê de wê, bê temenê hizirkirinên din jî. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, di encama wê de wê, mirov dikarê wê, ji du aliyan ve ji aliyê din ê kevneşopîkî û statûqûyî cûda wê werênê ser ziman. Yek wê, di encama wê de wê, weke lêgerînek baştirkirinê wê, derketina li holê baweriyên ji hev cûda û bi dengkirina wan bê. Aliyê din jî wê, di wê temenê de wê ji temenê wê, di wê temenê de wê bi felsefeyê wê pêşkeve.

Felsefe wê, çendî ku wê bi navê têgînên ku ew hena wê were kirin ku ew ol jî bê û ankû têgîna din jî bin lê wê hertimî wê întîbayekê wê bi

xwe re wê weke bi serê xwe wê weke têgînek serbixwe wê bi xwe re wê bide mirov. Ev jî wê felsefeyê wê her timî wê zor bikê ku mirov wê bikê nava têgînekê û ankû wê bi wê re wê werênê ser ziman. Dema ku wê bi wê têgîne wê felsefe wê were kirin jî wê felsefe wê weke ku wê têgîne wê ji wê çerçoveyê wê serbixwe bikê wê întiba û têgînekê bi hisiyetî wê di mejiyê mirov de wê bide çêkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê karibê bihizirê bê.

Di wê felsefeyên demê ên ku wê li herêmê wê pêşkevin û ankû wê werina pêşxistin de wê, têgînen weke yên mantiqê, metafîzîkê û hwd wê, derkevina li pêş. Di dewama wê de wê, aliyên din ên bi hizirî ên weke matematikê, astronomiyê û hwd wê pêşkeve. Di wê rengê de wê, di nava hizrên zaneyên demê ên kurd de wê lêkolînen bi matematikê, astronomî û hwd ku wê werina kirin wê, di wê rengê de wê, bale mirov wê bikişênin. Zaneyên weke 'îsmailê cizîrî' wê li ser têgîna matematikê re wê, şewayên geometrikî ên basibandîne û hwd wê xêzbikê. Wê, di wê temenê de wê, têgînen fîzîkê û hwd wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, pêşbixê. Di dewama wê de wê, bi têgînen weke stêrzanîyê (astronomî) de jî wê, zaneyên weke fexredîne xelatî û hwd ku wê li ser wê bihizirin wê, derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, heta zaneyên kurd ên weke seyda xalîlê kurd wê, li ser têgîna stêrzanîyê wê di wê demê de wê di awayekê de wê hizirkirin wê bibê. Stêrzanîya demê wê di wê temenê de wê, bale mirov dikişênê ku wê mijarên matematikê jî wê bi xwe re wê bide pêşxistin. Mahmudê bedlisî(li dora 1715) weke zaneyekê kurd wê, bi matematikê, mantiqê, stêrzanîyê û heta ku wê bigihijê ardnigariyê wê, li wê bihizirê û wê, binivêsi. **Ibrahimê haqî** ku wê li dora erzoromê bijî wê zaneyekê kurd wê li ser stêrzanîyê wê xwedî zane bê. Di berhama ya bi navê 'marifetê' de wê, li ser 'prizmaya qulayan' ku tîrêja rojê di wan de dide hundirîn lêkolîn kir û têgîna kosmolojikî wê bihizirê û wê hizrên xwe wê bîne ser ziman. Di aslê xwe de li vir em bi gotinekê jî bêjin ku wê xabatên vî zaneyê kurd ên li ser stêrzanî û kosmolojiyê ku wê werina kirin wê, hêja bin ku mirov li vir navê wan hildê û bahsa wan bikê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di pirtûkên wî de wê, têgînen wî yên ku weke di wê çerçoveyê de wê, li ser pîvan û ankû ardnigariyê jî wê, hebin wê werina dîtin. Di wê pirtûka xwe ya ku me navê wê hilda de wê, li ser rewşa rojê, gerwêrk û wûcana wan wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ji wê rengê wî yê hanîna ser ziman mirov fahmdikê ku ew alaqaqake teybet dide stêrzanîyê. Weki din em dibînin ku ew li ser

hevraşt û çaprastan diseqinê. Wê çawa wê werênê ser ziman wê bi minaqên ku ew dinivêsenê re wê ew wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê li ser 12 heyvan û salnameyê wê bisekinê. Wê di salnameya ku ew dihênê ser ziman de wê ji aliyên wûcanî ên rojê ve wê ew wê bînenê ser ziman. Weke salnameyek rojê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de em dibînin ku ew pêşî wê bi hizrên xwe yê stêrzanî re wê şîroveyek gelemper a gerdûnî wê bikê û wê piştê wê, bahsa pergale rojê wê bikê. Wekî din wê li ser rewşa hewa û awayên wê yê pêşdikevin jî wê hizrên xwe wê di wê çerçoveyê de wê bînenê ser ziman.

Wekî din di nava hizrên vî zaneyê kurd de wê di derbarê anatomiya mirov û xabatkirina wê de jî wê hizrên wî yê ku ew dihênê ser ziman wê hebin. Wekî din di nava şartûmercên xwe yê derûnî û civaknasî de wê çawa wê hildê li dest wê, di awayekê de wê, li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di çerçoveya belavbûna mirov li ser rûyê ardê bi tîgînek antropolojîkî ku ew çawa bûya wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê bînenê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê di nava hizrên vî zaneyê kurd de wê, ew wê were dîtin ku wê di awayekê de wê, di rengên hizirkirinê xwe de wê balê bikişênê li ser tîgîna peresendinê (evolution). Di wê temenê de wê, awayekê hizirkî ku wê weke bi felsefeyê re mirov bi hizrên aristo ûanaxsigoras re wê were dîtin wê di rengê hizirkirinê wî de wê were dîtin û fahmkirin. Lê tîgîna peresendinê a wî (*ibrahimê haqî*) wê, di awayekê de wê ne dîrî ya Darwîn ku wî hanîya ser ziman. Di wê rengê de wê, tîgîna peresendinê a ku wî hanî ser ziman wê di wê rengê de wê, ew wê, li ser temenekê şenber ê jîyanî û fîzyolojîkî wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku wê tîgîn û fahmbikê.

Di wê rengê de wê, di dewama hevdû de wê, ibrahimê haqî wê bixwezê ku ew çerçoveya jîyanê, peresendinê, anatomî, stêrzanî û kosmolojiyê û hwd wê, di ahengek hevdû de wê çawa wê were fahmkirin wê bixwezê ku ew di awayekê de wê, bi şîrovebikê. Tîgîna wî ya peresendinê û ya anatomiyê ku mirov bi hevdû re wê hilde li dest wê, di awayekê de wê, regekê hizirkirinê ê **embriyolog** Ernst won baer wê dîmenekê ne dîrî wê werênê berçav û berbîra mirov. Di wî temenê de wê, hizrên wî yê li ser peresendinê ku mirov dixwênê wê mirov dibînenê ku ew weke ku ew dixwezê ku ew bi pêvajoyên hizirkirinê ên li ser stêrzanîyê û hwd re wê bi temen bikê. Ber vî yekê ew giringiyek teybet dide stêrzanîyê û pêvajoyên wê yê **fahmkirinê**.

Di dewama wê de wê, weke ku mirov dibînê wê li ser rewşa tenduristê a civakê jî hizirîya. Rewşa mirovan a weke rû, laş û awayê serê mirov wî ser wê bi fizîkî û anatomîkî wê bisekinê. Wekî din awayên tevgerên mirov ên bi fizîkî ku mirov dikarê wan bikê û yên ku mirov nikarê wan bikê wê bi wê re wê, li ser wan bisekinê. Wê di dewama wê de wê, di awayekê de wê, dîmenekê fیزیoterapîkî wê bi wê re wê bixwezê ku ew xêzbikê û wê werênê li berçav.

Ibrahimê haqî bixwe wê, di wê temenê de wê giringiyek teybet wê bide stêrzaniyê û hinek amûr û alavên lêkolînên bi stêrzaniyê jî wê pêşbixê û bi wê re bi awayekê rêkûpêk wî stêrzanî bi wan lêkolîn bikê. Roja newrozê a 21'ê adarê weke roja 'geştir' a salê didît û wusa hanî ser ziman. Weke destpêkê di wê temenê de **bijart**. Li gorî wê turba wî ku ew hatîya çêkirin di qubbeyê de wê, çawa wê di wê rojê de wê rohiyê wê bide tîrbê ew hatîya çêkirin. Di wê rengê de wê, cihê tîrba wî wê li gorî hizrên wî were çêkirin û wê, li gorî ku wê çawa wê bi awayekê prismîkî wê tîrêjen rojê wê, bi qûrifin û wê werina hundir wê di awayekê de wê, bê **çêkirin**. Minaq wê, di wê demê de wê, têgînên weke yên cebirê û hwd em dibînin ku wê di nava hizra demê de wê zêdeyî wê minaqên wê werina dîtin. Her wusa weke wî ku wê, di awayekê de wê, bi hizrên xwe wê were dîtin hizrên seydayê cizirî jî wê bê gotin ku wê cebir wê were hildan li dest. Çendî ku wê di derbarê wê de wê zêde berhemên wî yên di wê rengê de wê ne gihijina li roja me jî lê wê qanaatek mazin wê di wê temenê de wê bi xortî wê were ser ziman. Di wê rengê de wê, gelek têgînên cebirî ku wê bînin gotin wî pêşxistin wê di awayên jiberkirinê ku mirovan ew di mejiyên xwe de girtina û wê bînin ser ziman wê bê gotin ku wî nivîsandina. Wê li ser navê wî werênina ser ziman. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Lê ji dema ismailê cizirî û bi vir de wê, were dîtin ku wê hema bêja wê di nava hizirên pirranîya zaneyên herêmê de wê di awayekê dîrekt û ankû indirekt de wê were dîtin ku wan alaqaqayek li beşên matematîkê ên weke bi wê rengê dana nîşandin. Di wê temenê de wê, ber çî wê bi cebirê û hwd re wê zêdetirî wê derkeve li pêş? Ber ku wê, di çerçoveya mantiqê de wê, were hildan li dest. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, hizirkirinên li ser mantiqê wê di awayekê de wê bi ber aliyê fahmkirinên cebirê de wê bînin herikandin. Di wê rengê de wê ev wê bi xwe re wê bide nîşandin ku wî mantiq û cebir wê di wê rengê de wê, di nava hevdu de wê, di awayekê de wê bê hildan li dest.

Têgîna mantiqê û matematikê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê, bi hizrên demê re wê were ser ziman. Her wusa stêrzanî wê di awayekê de wê, weke aliyekê din ê têgînî ku wê bi wê ve wê mijulbûn wê bibê bê. Wê, stêrzanî wê, weke têgîneka ku wê bi wê re wê, mirov wê bi aqilê xwe wê bigihijê dervî dunya ku ew di wê de dijî. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, were ser ziman.

Stêrzanîya kurd wê, di wê temenê de wê, di çerçoveyek hemdemîya wê de ku em bahsa wê bikin wê, ji demên kevnera û pê de wê zêdetirî wê, di awayekê têgînî de wê dest bi pêşketina xwe wê bikê. Ji xwe wê di demên kevnera û berî wê de wê, di nava hevdû de wê bi astroloji û astronomi û hwd re wê di awayekê de wê, were dîtin. Minaq di demên mîtannî û heta demên med de wê ev wê di awayekê de wê, weke ku em wê dibînin wê were dîtin. Lê di wê demê de wê, hin bi hin wê stêzanî wê ji têgînên astrolojikî wê weke ku wê dîrkeve. Wê cûda bibê. Ev wê bi wê re wê, were dîtin. Teybetmendiya stêrzanî û ankû astronomiya vê demê û ankû serdemên navîn wê di awayekê de wê, di wê rengê de wê, hin bi hin ku ew ji wê dîrdikeve wê, di awayekê de wê, were dîtin. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, stêrzanîya vê demê wê, zêdetirî wê li ser çerçoveyek stêrzanîyî û bi pergali ku wê were kifşkirin û pêşxistin wê were dîtin. Di wê rengê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê di wê rengê de wê were dîtin. Di çerçoveya zanîyariya stêrzanîyî a wê demê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, rengê wê yê ku ew pêşkeve wê were dîtin. Bi hizrên zaneyên weke ibrehimê haqîyî û hwd re ku wê were dîtin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rengê wê yê ku wê were ser ziman wê were dîtin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê demê de wê, pergale stêrzanî wê, di wê temenê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wê pêşkeve. Wê minaq wê pergale stêrzanîyê a ku wê ji demên henifê dînwerî, ismailê cizirî û hwd û heta ibrehimê haqîyî wê were ser ziman wê di awayekê de wê, weke bi çerçoveyek pergali ku wê rojê weke navend wê bibîne û wê ser ziman bê. Ev wê di wê rengê de wê, weke rengê hizirkirinê ê ku wê, di wê rengê de wê, temenekê hizirkirinê ê demê wê biafirênê bê.

Di têgînên stêrzanîyî ên berê de wê, weke ku mirov dibîne wê, dunya wê weke navend wê were dîtin. Lê di wê temenê de wê, hin bi hin wê ji

wê dūrketin wê bibê. Wê ew navendîtî wê ji dunyayê wê bi ber rojê ve wê were birin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, kifşbikê bê. Di hizrên ismailê cizirî de wê bi awayekê tekûz wê têgînek fizîkî a afrîner wê were dîtin. Wê di wê temenê de wê, bi têgînek sibernetikî a hizirkirinê re wê, were dîtin. Wê, di dewama wê de wê, di nava hizrên piştire ên stêrzanîyî ku wê werina ser ziman de wê, di wê temenê de wê, bi awayekê vekirî wê, pergalek rojê a hizirkirinê wê bi fezeyê û lêkolînên fezeyî ku wê werina kirin re wê were ser ziman. Ibrehimê **haqiyî** wê di wê rengê de wê, ew wê hinekî din wê bi teorikî wê bixwezê ku ew pêşdetir bibê. Alaqaya wî ya li stêrzaniyê wê ne tenê wê bi armanca fahmkirinê bê. Em dema ku berhemên wî dixwênin wê dibînin ku ew wê weke çerçoveyek giştî wê di wê temenê de wê, têkiliya rewşên stêrzaniyî hewayî ên xwezayî, jîyanê û hwd wê bi hevdû re wê, hilde li dest. Di wê temenê de wê têkiliyek teherî a dîyalektikî a bi hevdû ve girêdanê wê di wê temenê de wê bi hizrên wî re wê were dîtin. Di wê rengê de wê, dema ku ew di awayekê de ew kûr dibê wê, dibîne ku wê, di çerçoveyek hizirkî de wê, ew aliyên ku ew dihilde li dest wê bi hevdû re wê, hilde li dest. Lê ji aliyekê din ve jî wê, bi têgîna stêrzanîya wî re wê, têgîna anatomiyê û peresendinê wê, di awayekê de wê, weke ku mirov dibîne wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê, dema ku em mijarê wê di wê temenê de wê, hildina li dest wê hinek aliyên wê yên din jî wê, giring bin ku mirov wan fahmbikê bê. Bi demê re wê, wê weke aliyên ku wê bi felsefeyê û hwd wê bi wan re wê, derkeve li pêş wê, pêşkevin. Wê, di wê demê de wê zêdetirî wê, hizrên felsefeya pozîtiv wê, di wê rengê de wê, hin bi hin wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, felsefeyê wê bi serê xwe wê weke aliyekê têgînî ê hizirkirinê ku wê were dîtin wê, di wê temenê de wê, weke pêşketinek giring bê ku mirov wê herêbikê bê.

Mijarên ku wê felsefe wê li ser wan re wê pêşkeve û derkeve li pêş wê, ontolojiya hebûnê, metafîzîk, bûjenîparêzî, gîyan, jîyan, awa û rengên fahmkirinê û hwd bin. Wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, gelek aliyên din jî wê derkevina li pêş wê hebin. Mijarên weke yên matematikê, astronomiyê, mantiqê û hwd wê, di wê rengê de wê, zêdetirî wê pêşkevin û wê weke mijarên ku wê bînan hildan li dest bin.

Ji aliyê jîyanî ve wê, mijarên weke yên rewîstê wê di aslê xwe de wê, di wê demê de wê, zêdetirî wê bi zelalî wê weke xatna cûdahiyê wê pêşkevin. Wê rewîst û felsefe, rewîst û ol û hwd wê, di wê temenê de wê, bînan hildan li dest. Piştî ku wê, rewîst wê di awayekê de wê bi serê xwe

wê weke mijarekê wê derkeve li pêş wê, ji olê cûda wê rengên fahmkirinê wê êdî wê bi wê re wê, zêdetirî wê pêşkevin. Ev jî wê, xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin.

Mijarên weke yên mantiq û peresendinê wê, di wê temenê de wê, weke mijarna felsefeyî jî wê, di wê rengê de wê, derkevina li pêş. Ev dem wê weke demek lêkolînê û bi wê fahmkirinê bê. Ber vê yekê wê rêyên xwe bi wê gihandina aqil wê, di wê temenê de wê, weke rêyên lêpîrsînê wê, di awayekê de wê, bikevina berlêpîrsînê de. Ber vê yekê ev dem wê weke demek lêpîrsînê a bi aqil û bi teybetî bi felsefeyê wê, di wê temenê de wê bibê. Felsefe wê ber ku wê zêdetirî wê, di wê rengê de wê, bi temenekê aqilmeşandinê wê, bibê wê, ji wê zêdetirî wê, di awayekê de wê, derkeve li pêş. Gotina aqil, zanînê û hwd wê, di wê rengê de wê li ser temenên weke yên kirinê û hwd wê zêdetirî wê derkevina li pêş. Di aslê xwe de wê hemû rengên hizirkirinê ên wê demê wê, di xwe de wê hîsbikin ku ew pêwîstiya wê dibînin ku ew şîroveyek ku ew karibin bi wê dema xwe baştir fahmbikin pêşbikevin wê di nava lêgerîna wê de bin.

Di awaye fahmkirina têgîna peresendinê de wê, di nava felsefeya serdemên kevnera de wê, zêdetirî wê dîmenekê wê derkeve li pêş. Bi teybetî di nava filosofên kurd de wê ev wê, ji du aliyan ve wê, derkeve li pêş. Ji aliyekê ve wê, ji aliyê têgîna olzanî û ankû 'teolojikî' ve wê xwe bide dîyarkirin. Ji aliyê din ve jî wê, di awayekê wê weke li ser rewşên xwezayê re wê xwe bide dîyarkirin. Hizra peresendinê wê mirov dibîne wê, di wê demê de wê, hebê. Di nava hizrên filosofên kurd ên weke Aliyê Êsîr de jî wê, di awayekê de wê mirov dibîne ku wê, hebê. Minaq ew li ser têgîna teolojikî ve wê, weke ku wê werênê ser ziman wê were dîtîn. Ew wê dema ku wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê, minaq ji 'dema adam û hawa' ve wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman. Rêya ku ew di wê re diçê dibê ku ew cûda bê. Lê aqilê peresendinê wê di awayekê de wê, di mejî de wê bi wê yekê wê hebê û wê hebûna wê were dîtîn. Hizra peresendinê wê, di wê temenê de wê, di nava hizrên civakî ên demên kevnera de jî wê di temenekê ku em dikarin bi felsefeya xwezayê de wê werênina ser ziman wê werina dîtîn. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, di demên piştî wê, ew wê, werina ser ziman. Bi zêdeyî kirpendina li ser olzaniyê re hanîna ser ziman wê ji aliyekê ve wê bi wê rastîya wê ya ku ew di nava jîyanê de wê bi mijar û rûdawên xwezayî re wê bîn ser ziman ve wê girêdayî bê. Di serdemên navîn de wê ew lêpîrsîna di nava aliyê teolojikî û yê felsefeyî bi xwezayî ku wê were ser ziman wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Wê dema ku wê minaq wê

filosofên weke Aliyê Êsîr wê hizrên xwe wê di wê temenê de wê werênina ser ziman ew di wê hizrê û zanê de dihênina ser ziman ku ew weke 'artarnatîfekê' wê dihênina ser ziman û wê di wê temenê de ew wê çawa wê bi wê re wê temenê hizirkirinê wê çêbikin wê bi wê re wê bînina ser ziman. Ber ku wê di wê demê de wê hizrên demên kevnera ên di derbarê têgîna peresendinê de ku wê bi felsefeya wê re wê were ser ziman wê di wê demê de wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê hebê. Di wê temenê de wê, di demên serdemên navîn de wê, di aslê xwe de wê gengêşîya di nava felsefe û olê de ku wê bibê wê hinekî wê, di wê temenê de wê li ser wê temenê re wê aliyekê wê were dîtin.

Pêvajoyên felsefeyê ên di serdemên navîn de wê, di awayekê de wê tiştêkê wê ji me re wê bidina rawakirin. Ew jî wê ew bê ku wê felsefe wê, di wê demê de wê, zêdetirî wê, li ser temenekê sazûmana hizirkî wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Wekî din wê, bi wê re wê, felsefe wê, rengê hizirkirinê ê aqılmeşandinê wê bi wê re wê biafirênê û wê dîyardeyên wê bikê ku wan derxê li holê. Di awayekê din de jî wê, di nava filosofên demê ên kurd de wê nîqaşek wê zêdeyî wê bibê. Ew jî wê ew bê ku wê, aliyek û ankû hinek ji wan wê bihizirin ku mirov dikarê bi aqilê xwe karibê xwe xwe bigihênê li rastteqîniyê. Aliyek jî wê, bi wê bawerbikê ku wê, aqil wê tenê wê, karibê temenekê fahmkirinê ê di jîyanê de ku mirov bi wê bijî û şaşîyan nekê wê hebê. Di wê temenê de wê, aliyê duyem wê weke ku wê ne di wê baweriyê û hizrê de bê ku wê bêjê ku wê, bi aqil bi derfet bê ku mirov karibê bi wê xwe bigihênê rastteqîniyê.

Di wê warê de wê, hizirkirinên ku wê, werina kirin wê, li ser wê temenê wê bi temenekê ontolojîkî û metafîzîkî wê di wan de wê kûrbûn wê bibê. Di awayekê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê bi wê ve girêdayî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê rengê de wê, pêvajoyên fahmkirinê wê, di wê temenê de wê bîn kirin ber lêpîrsînê bê. Minaq wê, dema ku mirov wê li ser temenê hizirkirinên bi aqil re wê li wê bihizirê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di demên berê ên berî serdemên navîn de wê, di demên kevnera de wê, di wê warê de wê du hizir wê di derbarê aqil de wê hebin. Yek wê weke ku wê çavkaniya wê heta demên sumerîyan jî wê herê û wê bi wê were bawerkirin ku wê, 'aqil xwûdê daya'. Di wê temenê de wê, ew wê bê ser ziman. Aliyekê din jî wê, ew wê hebê ku wê, bi wê re wê were fahmkirin û wê bê gotin ku 'aqil ji nava xwezayê dihê girtin.' Di wê rengê de wê, di aliyê duym de wê, du rengên hizirkirinê wê di zikhevdu

de wê hebin. Yek wê, ew bê ku wê, bê gotin ku aqilê ji xwezayê dihê girtin wê, di nava xwezayê de wê, girtî bê û wê dema ku me tişt dît wê ew jî wê, xwe li me bide biriqandin. Aliyê din jî wê, bi têngîna pêvajoyên fêrbûnê re wê bènê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di serdemên kevnera de wê, zêdetirî wê, xweza û derketina wê ya li pêş wê hinekî jî wê bi têngîna di wê rengê de wê li ser xwezayê de wê bidest kifşkirina xwezayê bê. Di nava aliyê pêşî de jî wê ji aliyekê ve wê, redkirina hebûna aqil a di xwezayê de wê, di aslê xwe de wê newê redkirin. Lê wê destpêka wê bi awayekê metafîzîkî wê têngînek xwûdawendî ve wê were girêdan. Mînaq wê, di wê têngîne de jî wê çendî ku wê bê gotin ku wê, aqil wê ji aliyê xwûdê ve jî wê were dayîn jî lê ji aliyekê din ve jî wê, bi gotinên 'di jîyanê de mirov aqil pêşdixê', 'di jîyanê de wê, fahmdikê', 'di nava jîyanê de wê bi wê mirov rêya xwe dibînê' û hwd re wê werê ser ziman. Ev wê weke aliyna ku wê bi wê re wê, li ser temenê jîyanî wê bi wê re wê were hizirkirin. Di wê temenê û têngîne de wê gotina mifta wê ew bê ku wê, 'aqil bo ku mirov bi wê jîyanê fahmbikê û şaşîyan nekê' bê. Di wê temenê de wê ev gotin wê, dema ku mirov wê hinekî wê bi morfolojîkî û hisiyetî wê, kûrbikê û di wê de kûr bibê wê di aslê xwe de wê, bi wê re wê, were dîtî ku wê, bi temenekê jîyanî wê were fahmkirin. Di demên kevnera de wê, êdî wê di dewama wê de wê bi fêr û azmûnên demên berê ên bi aqil re jî wê, êdî wê têtîkîya xweza û aqil wê zêdetirî wê bi hevdû re wê were danîn û wê tenê wê di nava wan de wê pêvajoyên hizirkirinê wê werina kirin.

Di wê temenê de wê, weke ku em dibînin wê, bi zaneyên wê demê re wê, tişt ji xwezayê ew çawa wê biriqîna wê li me û mejiyê me bibê û ew biriqîn wê çawa wê weke hebûnek fenomenî û hwd wê, karibê were dîtî û fahmkirin wê, di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were hizirkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê, di wê rengê de wê li ser temenê hizirkirinê, bi hişbûn û di nava wê hişbûnê de şiyarbûnên bi hişmendî û hwd re wê, di awayekê de wê, xwe bidê dîyarkirin. Ev jî wê, têtîkîyek ontolojîkî û metafîzîkî wê li ser wê temenê re wê bi fenomenî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Kifşkirinên weke bi mantiqê wê, di wê temenê de wê, li ser temenê darêjkê re wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, weke aliyna hizirkirinê ên ku em dikarin wê, di çerçoveya wê têngîna biriqînê û ya hebûna tiştî a bi bûjenî ku ew heya wê, bi wê re wê, were dîtî. Tişt û

birîqîna wê weke wê çawa wê were dîtin û fahmkirin wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, were li wê hizirkirin.

Nîqaşên di nava felsefeya kevnera de ên bi rengê tişt û birîqîna wê 'wekehevdûya' û ankû 'ne weke hevdûya' ku wê bîn kirin û pêşxistin wê, di wê awayê de wê weke aliyna ku wê, bi hizirkirinê re wê, di wê temenê de wê werina pêşxistin bin.

Mijare hizir û têngîhiştina wê ya tiştê 'weke wê' di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê bê. Wê di nava felsefeya herêmê a kevnera de wê ev wê weke aliyna giring wê xwe bidina dîyarkirin. Tişt û birina wê weke hevdûya û ankû ne weke hevdû ya wê, weke mijareka ku wê di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê serî li ser wê were hizirkirinên. Têgîna bûjenên jîyanî û fenomênên aqilî ku wê beremberê hevdû wê, werina hizirkirin wê temenê hizirkirinên demên felsefeyê biafirênin. Platon wê di dema xwe de wê, bi têgîna 'îdea'yên xwe re wê, di awayekê de wê, bihizirê. 'Cihane îdeayan' a platon wê li ser wê temenê biafirê. Fenomen û ankû ideayên zerdeşt wê, li ser wê temenê wê, dikarê di awayekê de werênê ser ziman. Piştî wan wê, di demên navîn de wê dema ku wê mijarên aqil wê pêşkevin wê zêdetirî wê mijarên bi fenomenîkî wê, di wê temenê de wê derkevina li pêş. Ber çî wê wusa bê? Ber ku wê di nava aqil de wê, têgînên bi wê rengê ên fenomenîkî wê, zêdetirî wê, bêî ku ew bi têgînek bûjenî werina salixkirin wê, bi hebûnek darêjkê wê bîn kirin ku ew werina kirin. Di wê rengê de wê ev jî wê weke aliyekê giring ê hizirkirinê ên bi têgîna fenomenolojiyê ku wê pêşkeve bê.

Felsefeya fenomenolojiyê wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, hilde li dest wê, weke felsefeyek zêhnî wê li ser çerçoveyek hişmendiyê wê di awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, di nava hizir de lêgerîn û hewldana xwe gihandina li rastiyê û ankû li rastteqîniyê wê di wê temenê de wê bi wê re wê pêşkeve. Di wê rengê de wê aliyê felsefeyî ê serdemên navîn wê di wê çerçoveyê û awayê de wê zêdetirî wê, bi fenomenolojîkî wê li pêş bê di nava felsefeya herêmê de.

Di wê rengê de wê, dema ku ew girêdanên fenomenolojîkî wê werina çêkirin wê di awayekê de wê ji aliyê din ve wê, bi girêdanek ontolojîkî û xwûdayî wê werina ser ziman. Ev wê, di demên hemdem de wê, weke ku em dibînin ku wê li ser wê temenê wê, zêdetirî wê, bi wê rengê wê di çerçoveyekê teolojîkî de wê piştî wê bi wê kûrbûn wê bibê û wê bê hanîn li ser ziman. Di piştî demên ronansê wê, destpêka bi hizirkirina

girêdanên fenomenolojîkî ên bi elementên derve ku wê bê kirin wê hin bi hin wê pêşkeve. Di aslê xwe de wê, dîroka wê girêdanên derve wê, filosofên kurd ên weke henîfê dinwerî û heta ismailê cizirî wê di awayekê de wê çêbikin. Lê di demên piştê wê, zaneyên weke İbrahimê haqîyî wê, di awayekê de wê, di çerçoveya rengê hizirkirinê dema xwe de wê bixwezê ku ew di wê rengê de ew hinekî din kûrbibê. Lêkolînên wî yê li ser stêzanîniyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke hewldana di wê temenê de bin. Wekî din di çerçoveya felsefeyê a gelemper de wê dema ku em bi têgîna fenomenolojiyê wê bi wê hizirê wê, dikarê wê, werênê ser ziman ku wê bi aliyê dervê ê objeyî re wê, girêdanekê wê bikeve nava hewldana wê de wê, filosofên weke Edmund Husserl bin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, têgîna fenomenolojiyê wê, li ser wê temenê zêhnî bi aliyên wê yê objeyî û subjeyî wê bikina mijare hizirkirinê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê bidest hizirkirinê wê bikin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di temenê felsefeya hemdem de wê weke pêşxistinekê wê bide dîyarkirin bê. Husserl wê, di aslê xwe de wê, nîqaş û çerçoveyek hizirkirinê ku wê di serdemên navîn û hinekî berî wê di demên kevnera de wê di wê temenê de wê bi fenomenolojîkî wê were kirin ew wê, di dema xwe de wê, bi çerçova bikê. Wê bi wê rengê wê temenekê hizirkirinê wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, aliyekê wê rengê hizirkirinê wê bi nîqaşên li ser felsefeyê ên weke di nava filosofên kurd ên weke teymiyê harranî ku ew wê reddikê û yê weke yê din ên suhrewerdî û ankû Şihabedînê Suhrewerdî û hwd ku ew wê herê dikin û hwd ku wê bibê wê, di wê temenê de jî wê, dîmenekê wê fenomenî ên bi girêdanên aliyê hundirînî û aliyê derveyeyî û hwd re wê were dîtin. Suhrewerdî ku wê navê wî di kurdî de wê were wateya 'rohnî' û ardî' ku ew digihijina li hevdû wê, di wê temenê de wê, bi têgînek fenomenolojîkî wê li ser wê re wê bihizirê. Suhr û ankû 'surh' di kurdî de wê were wateya 'rohniya pîroz.' Bi gotineka din ku wê 'werd' wê werê dawîyê wê bi wateya **'rohniya ku ew dide li ser rûyê ardê'** jî. Weki din wê, di wateya rastiyê de jî wê, di wê temenê de dikarê fahmbikê bê. ..

Di dewama wê de wê, em dikarin balê û heyê bikişênina li ser nîqaşên weke yê bi aqil karîna gihiştina li rastiyê û ankû na jî wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê din bê. Ev çendî ku wê weke aliyna weke lêpîrsînîya li ser aqil re jî bin lê wê ji aliyekê din ve jî wê, weke aliyna hizirkirinê ku wê, mijarên fenomenolojîkî wê, di wê temenê de wê, bi temenekê

hizirkirinê ên di nava hizirkirinê de wê, di awayekê de wê bikê ku ew di mejiyê xwe de bi zêhnî salixbikê û bi wan bihizirê bê.

Tabîî dema ku em bahsa felsefeya fenomenolojiyê di wê çerçoveyê de bikê wê gelek çavkaniyên me yên ku em dikarin wan ji van deman werênina ser ziman wê hebin. Em li vir mijarê bi aliyekê din ve bidin. Minaq bi aliyê têtîna rasyonalmê ve bidin. Di wê temenê de wê, di nava wê têtîna de wê piştî jî mirov dikarê li ser wê re hinekî din bi berdewamê têtîna fenomenolojiyê wê li ser wê bisekinê. Lê li vir wê dema ku em di nava hizra kurd de têtîna rasyonalmê hilde li dest wê, di wê demê wê navekê din ê giring wê di wê warê de wê, navê Şihabedîne Suhrewerdî wê derkeve li pêş. Wî di wê rengê de wê, li ser temenekê wê felsefeyê wê bi têtîna 'rohniyê' wê pêşbixê. Wê li ser wê re wê, werênê ser ziman. Di destpêkê de wê, hizra rohniyê wê bi gotina 'îşraqiyê' wê were bi navkirin û ankû felsefeya ronahiyê û ya rasyonalmê wê, werênê cem hevdû. Di pirtûka 'hikmeta îşraqê' ku wê di sale 1186'an de wê binivîsênê wê, bahsa sê zaneyên zerdeştî ên bi navê '**camasp**, freshuster û Bizurgmêhr wê bikê. Li gorî ku em ji van navên ku ew di pêşgotina pirtûkê de dinivîsênê wê, fahmdikê ku ev weke kesna giring ku ew di dema nivîsandinê de ku ew ji wan sûdwerdigirê wê bîne ser ziman. Dema ku ew bahsa hizra felsefeya îşraq dikê wê navê zerdeşt wê weke 'pêxemberê çakêkar' wê bîne ser ziman. ..

Wekî din em dikarin wê bêjin ku wê jêdarên Suhrewerdî wê ji aliyê hizrê, gîyanî û aqlî ve wê xoert bin. Dema ku wê bahsê bikê wê, têtîna rûhniyê wê bi têtîna nûrê wê werênê ser ziman û wê bîne ser ziman ku wê pêşî ji wê, piştî kirdara sarêjbûnê yekem aqil jê peyda dibe ku wê jêre bêje Behmen. Di dewama wê de ku em bêjin wê Suhrwerdî wê bêjê ku 'em hemû bûnewer nûr ankû ronahî na.'

Di pêşketina suhrwerdî de wê pêvajoya pêşî a **isfahanê** ku ew demekê wê li wê derbas bikê wê di wê demê de wê hem bixwênê û hem jî wê bi vegotinê û ankû weke çîrokî wê hizrên xwe wê bi wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman. Dema ku zaneyê firansî **Luis Massignon** pêvajoyên jîyane filosofê kurd suhrwerdî şîrove dikê li sê qonaxan beşbikê û wê qonaxa isfahanê wê weke pêvajoyek giring wê di jîyane wî de wê bîne ser ziman. Di wê demê de wê weke ku em dibînin wê hem hizrên aristo jî û yê platon jî wê bixwênê. Lê ew di wê demê de wê, zêdeyî wê serwerî mantiqê aristo bibê û wê, li wê rexne wê bigrê. Li wî gorî mantiqê aristo em ne gihandina li rastteqîniyê, vaji wê pêşî bi wê li me tarî kiriya. Her wusa wê, di awayekê de wê, suhrwerdî wê li ser mantiqê re wê rexneyan

li rengê hizirkirina mantiqê a farabî û kûrê Sîna ku ew di awayekê de ji aristo bi bandûr bûna jî wê bikê. Heta ku wê suhrewerdî wê hinekî din wê pêde herê û wê awayê ku wan pêşxistina li herêmê wê rexne li wê jî wê bigirê û wê, bênê ser ziman ku ew jî di fahmkirina wê de şaşî hena.

Suhrewerdî wê weke ku em dibînin ku wê dema ku wê herkesek wê xwe bide bawerî û olê ew beremberî wê xwe dide rastteqîni û têngîna felsefeyî a rohnîyê. Li ser temenê felsefeya rohnîyê û ankû 'îşraqê' dimeşê. Piştî wî, felsefeya wî. Pirr zêde wê, bi filosof û zaneyên bijîşkvan ên weke Şemsedînê **şehrezorî** û hwd re wê, di şopa wî de wê hizrên xwe wê bînin ser ziman û wê, bi felsefeyek ku wê bandûrê li dema xwe bikê wê, derkevin li holê û wê pêşkevin. Şehrezorî wê, di dema xwe de wê, li ser têngîna tenduristê wê bisekinê. Berî wî. Zaneyên weke hanîfê dinwerî di wê warê de hizrên xwe hanîbûn ser ziman. Berî wî jî wê zane û filosofên kurd ên weke Ewdilsemedê babekî ku wê xwediyê felsefeyek xwezayî a di wê temenê de bê mirov dikarê bahsê bikê. Babek wê bi kurmancî wê binivîsê. Wê, di felsefeya xwe de wê, têngiştina zanîn û fahmkirinê a ji aliyê mirov ve wê, hilde li dest. Wekî din wî giringî daya bi fahmkirina civakî jî. Wekî din wê xwediyê bawerîyek li zanînê bê. Wê, di wê temenê de wê, li ser 'qûdreta zanînê' û pêşketina bi wê re wê li ser wê bisekinê. Li gorî wî zanîn wê weke deryayek bêbînî bê. wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Li gorî wî fahmkirin wê, temenekê çareserker ê gelek derdan bê. Di wê temenê de wî, zanîn bi felsefeya xwe re derxistiya li pêş. Bi qasî ku em ji nivîsên wî yê bi helbestî û hwd ku ew gihiştina li roja em fahm dikin ku ew xwediyê şewayekê felsefeyî ê objektîv jî bê. Wê, di wê temenê de wê hebûna tiştên li ser rûyên ardê ku ew diafirin û hena wê herê bikê. Lê di derbasê afirîn û çavkaniya wê afirînê de wê, bi têngînek metafîzîkî wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku em piştî bi suhrewerdî re dibînin wê, ne dûrî wî di awayekê de wê bihizirê. Metafîzîka zanînê a babek wê, di gelek aliyên de wê bê mijare hizirkirinê ji şagirtên wî re. Di dewama wê de wê, di awayekê din de jî wê, xwediyê têngînek fenomenî ku ew bi wê mtêngîna xwe ya metafîzîkî bi wê dihizirê. Di wê têngîna xwe de wê, têngîna bûjenên dîyar û yê ne dîyar wê, ji hizrên wî bi dîyarî wê were fahmkirin. Têngîna bûjenî a dîyar wê, her wusa wê bûjenên dîyar ên ku ew hena û mirov dikarê dest li wan bide wê ji wan bahs bikê. Lê li bijî wan wê bi fenomenîyî wê awayekê bûjenî ku em nikarin dest li wan bide bi hizirkî ku ew dihizirê ku ew hena ew li wê

dihizirê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di nava hizrên wî de wê ev wê, dîyarî wê karibin werina **fahmkirin**.

Wekî din ku wê ji xate dînwerîyê wê were filosofa jin a kurd şehre dînwerê û ankû 'fehrul nîsa' mirov dikarê bahsa wê bikê ku wê, bi heman rengê wê, li ser zanîn, dîrok û têgihiştina tenduristiyê wê xwediyê fahmkirinekê bê. Wekî din wê, piştî wê hinek hizrên wê yên bi felsefeyê ên li ser stêrzaniyê ku wê bê ser ziman ku wê hanîna ser ziman wê bèn ser **ziman**. ..

Li ser xate felsefeya îşraqîyê re wê, bixwezê ku ew bi wê têgînê re ew, çerçoveyek hizirkî çêkê û bênê ser ziman. Li gorî ku em ji hizrên wî fahmdikin ew li ser felsefeya suhrewerdî xabîtiya ew di dewama xwe de li gorî wê gihandiya fahmkirinekê. Wekî din wê, di wê warê de wê li ser dîrok, felsefe û bi teybetî têgînên weke yên metafizîkê ku ew dixwezê ku ew bi têgîna rasyonalitya ku wê suhrewerdî wê dihênê ser ziman ew dikê ku wê bênê ser ziman. Di wê temenê de wê, têgînek teybet a felsefeyî ku em bi têgîna metafizîkê re werênina ser ziman wê, bi hizirkirina wî re wê, di wê rengê de wê, bê ser ziman.

Ji pirtûka şehrezorî a bi navê "Resailû şeceret ul îlahiyye fî ulmîl heqayiqî rabbaniye" mirov fahmdikê ku ew pêxember û filosofan di awayekê de dikê ku ew şîrovebikê û werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, felsefeya filosofan wê, di awayekê de wê, bi jîyane wan re ew dihênê ser ziman. Wekî din wê di pirtûka xwe ya bi navê "şerha hikmetê" ku wê di wê de wê dîmenekê felsefeya îşraqîyê a suhrewerdî wê şîrovebikê wê, di wê de wê bênê ser ziman. Li gorî Henry Corbin wê Şehrezorî wê li ser şopa suhrewerdî bê. Heta ku wê ew wê hinekî din wê zêdetirî wê pêde herê û wê bênê ser ziman ku ew 'weke şagirtekê suhrewerdî' wê ji şehrezorî wê bahs bikê. Di dewama wê de wê şehrezorî wê weke şagirtê dibistana rohaniyê ku wê, wê hinekî din wê pêşdetir wê bibê û wê wî werênê ser ziman. Ji hizrên wî yên ku ew gihiştina li roja me em dikarin wê jî bi navê wî werênina ser ziman ku ew li ser mantiq, hinekî metamatik û metodolojiyê xabîtiya û wî hizrên xwe di wan waran de hanîya ser ziman. Ji berhema wî ya bi navê 'dara pîroz (El-Şamera el-ilâhiyye)' ku mirov fahmdikê wê, di warê metodoloji, beşkirina zanistan, mantiq, felsefeya kirinê û ankû 'piretîkê', fizîk û metafizîkê û hwd hizirîya û wî hizrên xwe hanîya ser ziman. Di dewama wê de wê, hizrên fizîkê ku mirov wan dixwênê wê dibînê ku ew di awayekê ontolojikî û hebûnî û hwd re wê li wê bihizirê û wê hizrên xwe wê bênê ser ziman. Di derbarê hizrên wî yên li ser fizîkê û zanista fizîkê ku wî hanîna ser ziman

de wê, gûman ji wê heya ku wî zêdetirî li ser wan xabitîya lê ew di wê warê de hemû berhemên wî yên nivîsandî ne ghiştina heta dema me.

Wekî din wê mirov dibînê ku wê şehrezorî jî wê weke zaneyên dema xwe û yên demên berî xwe wê mijare zanînê, çavkanîya wê û zanyarîyê wê, ji xwe re wê bikê mijar û wê li ser wê bihizirê. Di wê temenê de wê, zane kî bin, çawa bin û mirov çawa dikarê wan kifşbikê wê li ser wê bisekinê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Wekî din wê di warê zanîn û zanyarîyê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Li ser zanetiyê wê, di temenekê bi ontolojikî de wê bihizirê û wê hizrên xwe wê bi wê re wê bîne ser ziman. Wê di wê temenê de wê, ji berhemên wî ya weke şîroveya felsefeya suhrewerdî jî na ên bi navê “Sharh Hikma al-ishraq” û “Sharh al-Talwihât” û hwd wê, mirov dikarê di wê çerçoveyê de dîmenekê tekûz ê di wê çerçoveyê û fahmkirina wê de bidest bixê. ..

Di aslê xwe de wê, felsefeya şehrezorî wê di awayekê din de wê dîmenekê felsefeyî ê xwezayî wê, bide me. Têgîna xwe ya metafizikî wê li ser temenekê rasyonel û wê ava dikê. Ew gotinên weke yên rewîstê û hwd dihilde li dest û wan cûda dikê ku ew şîrovebikê û werênê ser ziman. Di wê temenê de weke ku em ji berhema wî ya bi navê “Resailû şeceret ul îlahiyye fi ulmîl heqayiqî rabbanîye” wê fahmdikin wê, dîmenekê giring wê, bi têgîna felsefeya xwezayê û di dewama wê de a nefsê wê bide hanîn li ser ziman. Şehrezorî wê, di awayekê de wê, felsefeya xwezayê wê bi têgînek fenomenî wê, di nava hizrên wî de wê, bi xosletên rengê hizirkirina demê wê, li pêş bê. Li ser têgîna suhrewerdî a bi awayê ku ew tîkiliya zanîn û nûrê bi hevdu re dikê wê dênê ew wê, dixwezê ku wê, bi nerînek felsefeyî a xwezayî wê werêne ser ziman. Şewayên mantiqî ên weke şibendî û girêdanên mantiqî ku wê bi wan wê ghiştina li rastiye ew kêr û ne tîr dibînê. Bo ghiştina li rastiye bi objeyê re bê navbeynkar tîkilidanî wê, ji xwe re wê bikê armanc. Bo wê jî metodolojiya zanînê wê ji xwe re wê pêwîst bibînê. Wê di awayekê de wê, rêya sehkirinê wê, di wê temenê de wê, di temenê zanînê de wê hîlbijêrê û wê werênê ser ziman. ..

Di dewama wê de ku mirov wê bêjê, **Suhrewerdî** wê, ji dema wî û heta roja me em, dikarin gotinekê di wê temenê de wê li ser wî bêjin ku ew hê jî wê li bendî bi awayekê rîkûpêk ê fahmkirinê bê. Piştî wê weke ji şehrezorî û heta gelek filosofên din ên weke nesiredînê tusî, calaledînê dîwanî, fexredînê xelatî û gelekên din ku wê mijara aqilbûnê û bi aqil fahmkirinê wê derxistina li pêş wê, ji wê felsefeya suhrewerdî û şehrezorî ku wê, temenê wê biavêjin wê sûdwergerin. Mînaq dîwanî wê, têgînên

weke yê tasawûfê û metafîzîkê wê bikê ku ew bi felsefeyê fahmbikê û werênê ser ziman. Beremberê hewldanên gazalî ku ew ji felsefeyê dûr dihênê ser ziman ew wê bikê bi felsefeyê têtikiliyê dênê û werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, felsefeya wî (şehrezorî) di awayekê de wê, bandûra xwe ji temen ve wê li gorî ast û radaya ku ew dihê fahmkirin wê bandûra xwe wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, weke ku em dibînin ew wê di dema xwe de wê, kêmbaş wê were fahmkirin. Ew bi reng û awayekê wê li pêşîya dema xwe û hizra û asta wê bihizirê û wê bîhizirê ser ziman. Di felsefeya wî ya rohniyê de wê, rastteqîni, haqaniyet û hwd wê, weke têtîna ku em dikarin di temenî de fahmbikin bin. Di wê rengê de wê, felsefeya wî were dîtin. Suhrewerdî di felsefeya xwe de wê, di awayekê de wê, mantiqê wê red nekê. Lê wê li awayê wê yê dihê bikarhanîn û hatîya pêşxistin wê di dema xwe de wê rexneyê lê bigirê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê bo wî werênê ser ziman ku ew têtîna mantiqê li ser temenekê ontolojîkî dikê û dixwezê bi fenomenî wê hilde li dest û wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, rengê hizirkirina Husserl a roja me de ku wê bê hanîn li ser ziman a bi têtîna fenomenolojiyê wê, di awayekê weke yê kûr dibê de wê, suhrewerdî wê, bihizirê û wê, werênê ser ziman. Bo ku em balê bikişênina li ser rengê hizirkirina Suhrewerdî a di wê warê de em dikarin bi mînaqek ku ew dihênê ser ziman wê, werênê ser ziman. Mînaq ew dema ku balê dikişênê li ser 'cihane îdeayan a platon' wê, di temenê têtîna bûjenîyî' de wê, ew wê, hilde li dest û wê di awayekê de wê, werênê ser ziman. Di awayekê de wê, suhrewerdî di felsefeya xwe ya îşraqê de wê, wate, cihane îdeayan û ya bûjenî wê di awayekê de wê bi hevdû re hevgirt (sentez) kir di temenekê metafîzîkî ê ku ew bi wê dihizirê de. Têtîna suhrewerdî a **îşraqî** wê heta deverekê wê li ser temenê cihane bûjenî wê bi temenî wê were fahmkirin. Ji aqil û mantiqê dûr ne hizirê. Di dewama wê de wê suhrewerdî wê, li ser temenekê keseyetî wê bi wê bihizirê û wê, cihane îdeayan û ya bûjenî wê bi wê re wê bihizirê. Di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê, di aslê xwe de wê têtîna rewîstê weke ku em li ser wê rengê hizirkirina wî re kifşdikin wê weke çerçoveyek afrîner a wê çerçoveya hizirkirina wî jî wê xwe bide dîyarkirin.

Suhrewerdî wê giringiya wî bi felsefeyî wê ew bê ku wî cihane îdeayan wê, di çerçoveyek felsefeyî de wê, bi fenomenolojîkî wê bi temen bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ku em fenomenên felsefeyê bihizirin di wê serdemên navîn de wê, bi wê re wê,

bi felsefeya suhrewerdî re wê, têngînên wî yên fenomenî wê, di wê temenê de wê, derkevina li pêş. Ew dikê û dixwezê ku ew bi temenekê mantiqî û rastteqîn fenomenên hizirî wan bi temen bikê û werênê ser ziman. Ber vê yekê ew dema ku ew li darêjkê bi mantiqê li wê dihizirê wê, li şûna wê, bi ontolojikî wê, bê rastteqîni wê ne hizirê. Hizirkirina wî di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xoslet û teybetmendiyên xwe wê, rengên xwe wê bidina diyarkirin.

Di aslê xwe de wê, suhrewerdî wê giringiya wî ya bi felsefeyî wê, dema ku em wê werênina ser ziman wê, di dema wî de wê, pirr zêde wê hebê. Wê, felsefeya wî xwediyê temen û çerçoveyek fenomenî ku em dikarin wê bi zêhnî û metafizikî li ser temen û çerçoveyek ontolojikî re wê fahmbikin re bê. Şiroveyên ku wê bi felsefeyê kirin wê di awayekê rexnegirî de bin. Wê, di wê temenê de wê, şewayekê felsefeyî a rexnegir wê pêşbixê û wê bi şiroveyên xwe re wê bixwezê ku ew xatek civakî û hizirî ew di wê temenê de rengê wê bi hizirkirina xwe re wê bide diyarkirin û wê werênê ser ziman. Destpêka ronasansê wê, li rojhilat wê, çendî ku wê bi hizirên yên weke wî re wê, di awayekê de wê, pêşkeve, lê wê dewama wê li rojava wê bibê.

Fenomenolojiya suhrewerdî di wê temenê de wê, giring bê ku mirov wê derxê li têngiştinê û wê fahmbikê. Wê, di wê rengê de wê, xosletên felsefeyîya suhrewerdî a fenomenolojikî ku em kifşbikin û bixwezênin werênina ser ziman wê li ser temenê mantiqê, darêjkê, ontoloji, metafizikî û li ser şopa rohnîyê û ankû 'îşraqiyê' hizirkirinê re wê xwe bide nîşandin.

Dema ku em bahsa suhrewerdî bikin em dibê ku li ser têngîna wî ya mantiqê bi temenekî bi felsefeya şiraqiyê (rohnîyê) ku ew dihênê ser ziman wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, ew li wê dihizirê. Suhrewerdî ew mantiqê red nekê. Vajî wê, ew bi têngînek darêjkî wê herê dikê û bi wê re di çerçoveyek ya ku ew bi bûjenî û heyînî û hebûnî ku ew dihê dîtî û heya ku ew dikarê were fahmkirin wê bi wê re dikê ku wê fahmbikê. Lê ew fahmkirin wê bo wî ne têr bê. ber vê yekê ew li ser wê re dihizirê û wê dibêjê ku wê, rastî tenê ji ya ku ew bi wê dihê hizirkirin wê tenê ne afirê. Wê ji wê zêdetirî wê **hebê**.

Suhrewerdî wê çerçoveya hizirkirina wê dema ku ew jîyane xwe li amedê, cizirabota û wê hewirdorê derbas dikê wê pêşbixê û wê, gelek berhemên bi hizirkî ên felsefeyî wê di wê temenê de wê pêşbixê û wê, li şûn xwe wê bihêlê.

Li gorî Suhrewerdî wê, rasyonalişm wê karibê di çerçoveyekê de me bigihêjênê li rastiye jî. Şehrezorî jî wê dixwezê ku ew têgîna metafîzîkê bi temenekê rasyonali wê bi fahmbîkê û wê di wê temenê de wê bêne ser ziman. Bi gotinek din wê di nava hewldana pêşxistina metafîzîka rasyonali de bê. Li ser wê temenê bi xosletên rasyonalişmê lêbelê em dikarin metafîzîka şehrezorî fahmbîkê. ..

Suhrewerdî aqilê rasyonali giring didît. Wê bi sehê re wê, di awayekê de wê bikê ku wê werênê cem hevdû. Li gorî wî çerçoveya ku em dibînin û dikarin wê bi rasyonali têbigihin wê giring bê û wê mirov karibê wê bigihîje li wê. Wê di temenê têgîna rasyonali a suhrewerdî de wê, têgînek darêjkî wê hebê. Wê her tiştê ku ew heya wê di çerçoveyek darêjkî de wê bibînin û wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê bi wê darêjkê wê bikê ku ew bigihêje çerçoveyek fahmkirinê a rasyonali. Lê li gorî wî ew çerçoveya me ya rasyonali wê, tenê wê weke çerçoveyekê wê hebê û wê hebûn wê ji wê derbas bibê. Ber vê yekê wî rasyonalişm wê tenê bi serê xwe wê weke aqilekê formeli û 'kêm' didît. Di wê temenê de wê, pêwîstiya aliyên din ên fahmkirinê wî bi wê didît.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku suhrewerdî wê, weke ku em dibînin wê felsefeya rohnîye wê di wê temenê de wê derxê li pêş wê heta ku wê weke çavkaniya zanîne jî wê ew wê werênê ser ziman. Wî bi awayekê felsefeya rasyonalişmê bi awayekê xwest ku wê bi pergali bikê û di wê temenê de wê beremberê wê bi têgînek hebûnî re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, çendî ku wê di roja me de wê bê gotin ku wê bi platon û aristo re wê felsefe wê bi pêvajoyek wê re wê bê destpêkirin wê li gorî wî vajî wê ew wê bi wan re wê dawî li wê were. Ber ku wê di çerçoveyek tang a rasyonali de wê, hebûnê wê bikin ku ew wê haspbikin û wê, fahmbikin. Ew wê, di wê temenê de wê, dema ku wê têgîna rasyonalişmê a serdemên kevnera ku wê di nava felsefeya aristo de wê were ser ziman wê li ser wê temenê re wê bikê rexnegirtinê de. Di wê warê de wê, weke ku mirov dibînin wê felsefeya tarî û rohnîye a vajî hevdû ku wê Zerdeşt, Manî û Mezdek wê felsefeya wê bikê wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bandûra wê li ser Suhrewerdî û felsefeya wî ya rohnîye jî wê hebê.

Di wê warê de wê, felsefeya Suhrewerdî wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di wê warê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê giring wê, çerçoveyek rasyonalişmê wê bi xwe re wê, werênê ser ziman. Lê weke ku me li jor bi têgîna fenomenolojiye re hanî ser ziman ew wê destpêka

rasyonalisme xwe wê di awayekê de wê, ne weke têgînek xwezayî ku ew ji wê dihê girtin wê dibînê. Heta ku ew weke têgînek xwûdawendî dibînê û ji xwûdê dibînê. Li gorî wê kesê ku wê bigihijê li wê wê bê xwediyê bêhêt û ankû 'keremet' jî. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dihênê ser ziman. Di temenekê fenomenî de wê weke ku wê were dîtin wê li ser temenekê menewê re ku wê ji aliyê maddiyetê xwe rizgarkirî wê, di wê temenê de wê, çerçoveya wê bi fenomenî wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, fenomenolojiya felsefeya suhrewerdî di aslê xwe de ew heta ku ew di awayekê de ew newê fahmkirin wê di zane min de wê aliyekê giring ê fahmkirina demê û pêvajoyên fahmkirinê jî wê weke ku wê kêmbimênê wê dîmenek wê xwe li berçavên mirov bide dîyarkirin. Li gorî wê rojhilat wê weke aliyê rohnîyê û rojava wê weke aliyê maddiyetê bê. Ev herdu aliyên ku ew digihijina hevdû jî wê nûqteya rohni û tarîyê bê.

Di dewama wê de wê, rohnîyê û ankû 'nûrê' wê weke cewherê rastteqîniyê wê bibînê û wê bînê ser ziman. Li gorî wî têgihîştin û derkkirin wê ku rohni wê rohnîyê wê bide wê bibê. Ya ku ew dikê ku em tiştê têbigihin jî wê rohnî bê. Di wê temenê de wê, dema ku em li felsefeya suhrewerdî dinerin wê di wê rengê de wê gotinên aqilê sehî, aqilê sehî ê der wê bi wateyên cûda wê di nava felsefeya wî de wê werina ser ziman.

Li ser wê temenê suhrewerdî wê, felsefeya rohnîyê wê werênê ser ziman. Di wê rengê felsefeya xwe de wê, di demê de wê, di aslê xwe de wê, hem gelek têgihên aqilî ên demên berî xwe wê werênê dema û hem jî wê bi wê re wê temenekê hizirkî ê mazin wê biafirênê. Wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, di dema xwe de wê, çerçoveyek giştî a giring wê biafirênê. Xate ku wê suhrewerdî wê li ser wê re wê were û wê hizrên xwe wê bînê ser ziman wê di dewama ya hallacê mansur û hwd de bê. Wê, di wê rengê de wê, dema ku em li hizrên hallacê mansur dinerin em dibînin ku wê weke ku wê bandûra wî jî wê li ser suhrewerdî wê di awayekê de wê hebê. Hallac wê, di awayekê de wê, têgîna civakî û felsefeyî a Zerdeşt û Mezdek wê bi awayekê kûr wê di xwe de wê, bicih bikê. Wê di wê temenê de wê, xwediyê têgîne xweşbînî bê. Gotinên weke "bi heman nerîn li heftêdu milletên ku ew piştê werin jî binerê' wê, weke gotinên wî bin. Di wê temenê de wê, xweşbînîya nava bawerî û civatê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê giring ku wê çerçoveya felsefeya wî biafirênê bê.

Li gorî felsefeya hallac wê her tişt wê ya bi vajî xwe re wê hebê. Li gorî, ti kesek divê ku xwe bi herêkirinên xwe re xwe li ser redkirinên her

tiştî re di nava xelesa teqez de nebînê' re wê werênê ser ziman. Li gorî wî xwûdê jî wê sînoriya kes wê zanîbê û wê li gorî wê nêz bibê. Li gorî ku li ser navî wî dihê gotin wê, bê ser ziman ku wî gotiya "li ser rûyê ardê wê ti bêderfetî nebê ku wê di binê wê de bawerî ne vêşarî bê. Ti iteat wê nebê ku ew di bin wê de raparîn vêşarî nebê. Ti xwe dayîn wê nebê ku ew di binê wê de nedayîn hebê. Ti hêjkirin nîn a ku ew di binê wê de bêedebî nebê.

Hallac wê li ser wê temenê wê, ji ber hizrên xwe wê, were girtin û zindankirin. Wê piştî wê bê darizandin û bi dervekirin. Ji aliyekê ve jî wê, weke sedema darvekirina wî weke 'şirk meşandina bi xwûdê re' wê, were ser ziman. Gotina 'ez haq' û ankû 'enel-haq' ku wê werê ser ziman wê, weke 'xwe weke xwûdê dîtîya' wê, bê tefsirkirin û wê werê ser ziman. Di felsefe ya hallac de wê, mirov wê, weke ku em di ya mezdek de dibînin wê, li pêş û wê weke kirdeyek bi zane wê were dîtin. Di wê temenê de ew li wê bi hiş a. Ew wê dihênê ser ziman. Ew hebûna mirov, weke ku wê were dîtin wê weke rûyê din ê xwûdê wê bibînê û wê werênê ser ziman. Hizrên wî yên ku wî di nava xalkê de wê di wê rengê de hanîna ser ziman wê weke 'fitneyê' wê werina dîtin û wê, li ser wê re wê ew wê, were darizandin. Li ser wê re wê, heta ku wê bi xalkê wê bidina kevirkirin jî. Li ser navê wî dihê gotin ku wê dema ku wê kevir lê werina avêtin wê deng ji wan dernekeve û ew jî wê deng nekê. Lê yek ji nava wan gûlekê diavêjê ew bi wê gelek diêşihê. Ku ew ji wî dihê pirsîn ew dibêjê ku ewên ku ew kevir diavêjin ew min nasnekin. Lê yekî ku ew ji rewşê fahmdikê avêtina gûla wî min dilêşand.' Feridun atari radigihênê ku ew dema ku ew di zindanê de ya wê jê were pirsîn ku 'evîn çî ya' wê ew bersiv bide û bêjê ku hunê îro jî, sibe jî û dusibe jî **bibînin** ku ew çî ya.' Her çendî ku wê gotinên weke bi kermetiyên ku wan li dijî abasîyan raparînkirina têkiliya bi wan re wê bê dayîn nîşandin jî di hin nivîsandinên piştî wê re jî lê wê ji ber hizrên wî yên ku wî di wê temenê de wê di temenekê dualist de wî hanîna ser ziman wê bê bi darvekirin.

Hizrên Hallac wê, di awayekê de wê, weke ku wê di destpêkê de wê were ser ziman ew her tiştê bi ya vajî wê ku ew bi wê heya wê dihênê ser ziman. Li ser wê re wê her tişt wê weke ku ew dihênê ser ziman wê bi sedem û bingih wê bikê û wê bîne ser ziman. Weke tiştta ku ew bi hat hanîn li ser babek wê bi heman rengê wê di dema qatilkirina hallac de wê bîne li serê wî jî. Di wê temenê de wê, ew wê, were qatilkirin.

Li ser hizrên hallac wê, piştî wî re wê, taymiyê harranî û aliyê êsîr jî wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. di wê rengê de ji hizrên teymiyê

harranî dihê fahmkirin ew wê, weke ku ew 'ji rê derdixê' wê were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman. Wê di 'kuliyyeta teymiyê harranî de wê li ser wî wî werê hanîn li ser ziman ku hallac 'wê gotinên ku ew ibedetê ji holê dirakê wê bènê ser ziman', 'yekê ku ew neçiyî hacê ku ew malekê çêbikê û di wê de ew sadaqê bide 30 bêkesî wê weke ku ew çûyî hacê bê' wê bènê ser ziman. Wekî din wê teymiya jî û aliyê êsîr jî wê li ser wê bisekin in ku ew ne kesekê bi keremet a wê bikin ku ew wê di nava gotinên xwe de werênina ser ziman û wê bi mirovan bidina bawerbikin.

Di aslê xwe de wê, hizrên hallac ku wî hanîna ser ziman wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê li ser xwezayê jîyanê bê. Yên ku wê hizrên xwe wê li ser wî û hizrên wî werênina ser ziman jî wê dibînin. Ber vê yekê wê zêde wê aliyên wî neyênina ser ziman. Rastîyên ku wê, hallac wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê, weke rastiyên mirov, jîyane mirov û ku mirov çawa bi hevdu re rast û baş bê wê di wê temenê de bin. Ew dihênê ser ziman bo ku mirov bibê qanc û ankû bibê hacî li gorî olê ew dikarê wê, bêî ku ew herê hacê jî wê bikê. Ber ku ew qanciyê ji xosletekê kirina mirov dibîne û wê di wê temenê de ew nêz dibê. Kesekê ku ew ne qanc bê li gorî wî ku ew herê hacê jî wê qanc nebê. Lê yekê ku ew qanc bê ew neê hacê jî wê qanc bê. Bi vê mantiqê ew gotinên xwe di wê temenê de ew dihênê ser ziman. Di gotinaka din de wê weke ku wê teymiyê harranî wê di gotinên xwe de wê werênê ser ziman û wê bêjê ku 'ew dikê ku ibedetê ji holê rabikê' wê, di wê temenê de ew dema ku ew dihênê ser ziman wê, ibedetê tenê di kirinên ibedetî de nebîne. Vajî wê hallac wê kirin û jîyan û gotinên mirov de wê dibîne. Ber vê yekê ew jidilbûn, rastbûn û pakbûnê wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê baş wê bi wê re wê bènê ser ziman.

Aliyekê din ku wê teymiyê harranî wê, li ser wê bisekinê ku wê, kesên ji rêzê ku wê karibin derkevina li mertebeya pêxemberîyê bê. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê ya ku hallac wê, werênê ser ziman wê li ser emel û qanciyê re bê. Ew tenê wê weke têtîneka bi *wahiyê* ku ew hatîya wê nabîne. Ew dikê ku wê ji nava jîyanê wê kifşbikê û wê fahmbikê û wê bide fahmkirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dihênê ser ziman.

Di dema wî de wê dema ku wê gelek zane û filosofên demê wê bi hizrên hallac re wê, alaquadar bibin ku wê bi wî nikaribin wê piştî wê, li ser temenekê ku ew ji wî enkê û dijberîyê rabikin wê bêjin ku 'ew afsûnê dikê.' Afsûn jî wê, weke têtîneka ku wê, piştî ku wê, ol wê were wê weke ku wê were 'qadaxa' kirin. Li ser wê temenê wê weke tiştêkê ku ew

li gorî olê a qadaxa dikê wê bi wê rengê wê li ser wê re wê bikin ew wê bê hanîn li ser ziman. Aliyê êsîr wê dema ku ew wî dihênê ser ziman ew, hewl dide ku ew bi awayekê bêalî wî li gorî xwe werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, bi gotina 'li gorî hinekan weke kesekê baş û bi keremet û li gorî hinekan jî kesekê derewker, nebaş û yê ku mirov ji rê derdixê wê were dîtî' wê bêne ser ziman. Di **felsefeya hallac** de ku wê bahsa 'hulûl' wê were kirin wê weke tişteke baş bikê, tişteke çareserbikê, çareyekê ji tişteke re bibînê, ji nava jîyanê ji hûrgilên wê karibê xwe bigihênê hizrên mazin û têngînên giştî ên ji mertebeyên mazin û hwd. Di wê temenê de wê, dema ku wê felsefeya hallac wê were ser ziman wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku ew wê, alaqaqayek giring û mazin wê li hûrgilên jîyanî ên ji nava jîyane mirov wê bide nîşandin. Di wê temenê de wê, ew wê bi wê re wê, bihizirê û wê werênê ser ziman. Di nava rewşên jîyanî û axiftinên nava mirovan ên ji rêzê û ku mirov di nava jîyane xw eya asayî de dikê wê bi wê karibê hizirkirinên mazin wê bi çerçoveyî wê biafirênê. Di wê rengê de wê, xwediyê felsefeyek jîyanî bê.

Ji têngîna felsefeya 'hulûl' dihê fahmkirin ku wê, di awayekê de wê, li xwezayê û hemû zindiyên di xwezayê de ku ew hena wê bi wê re wê li wê bihizirê. Hulûl wê weke têngînek doktrinî di felsefeya Wîşnû de ku wê bi wê were bawerkirin ku wê daketina li bedenê mirov û zindiyan wê bi wê re wê di temenê têngînek reankarnasyonî de wê were ser ziman bê. Li gorî wê Wîşnû daketîya û ketiya bedenê mirov û zindiyan de. Ev felsefe wê, di nava xiristiyanîyê de jî wê hebê. Minaq wê, bi gotina 'xwûdê bo ku ew mirovatîyê xilasbikê wê di bedenê îsa de wê, dakeve li ser rûyê ardê.' Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew wê, werê hanîn li ser ziman. Ev têngîn wê di nava têngînên yazdanî ên mitolojîkî ên demên berê de jî wê hebê. Minaq wê, di mitolojiya yewnanî de ku wê bê gotin ku zeus û artemis wê bikeve bedena zindiyên di xwezayê de. Di misra kevn de wê, firawun wê weke bi laşbûna horus wê were dîtî. ..

Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê din ê giring ev wê, weke têngîna ketina bedenê de wê, di nava ol û baweriyên kurdistanî de wê, di nava yên xatên berî zerdeştîyê de jî wê pîrr zêde wê, hebê. Di wê temenê de wê minaq gîyanê ne baş ketina laşan û heta ku wê 'şawitandîna laş bo ji wê paqijkirinê' wê, weke aliyekê din ê ku wê bê hanîn li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê di dewama wê de wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê, têngîna ketina bedenê wê di nava olên din ên semitikî de jî wê were ser ziman. Di nava kurdan

ev têtîn wê, bi têtîna 'cinan' re wê weke têtîneka pirr zêde kûr, kevn û bi bawerî wê hebê. Di wê rengê de wê, ev bawerîya ketina bedenê wê, piştî jî wê di nava kurdan de wê, di wê rengê de wê, di dewama wê de wê xwe di nava xalkê de wê bide domandin û wê bê hanîn li ser ziman. Di aslê xwe de wê, weke ku em dibînin ku wê, hallac wê, li ser wê mijarê jî wê bisekinê. Lê di nava felsefeya hallac de wê, ew wê di çerçoveyek çawa de wê ev wê bi felsefe bikê û wê werênê ser ziman wê zêde rengê wê ne dîyar bê. Lê em wê dizanin ku wê di nava kurdan wê ji wan deman û heta demên piştî jî wê ew wê bi bawerî wê hebê ku wê, gîyanek weke ya 'acinîyan' xwe bikê her awa û şeklê de wê were ser ziman. Wekî din wê, dikarê bikeve her bedenê wê dagirbikê. Wekî din biqasî wê ketina bedenê bi xirabkirinê bikê wekî din wê ji bi aliyê baû de wê şîrovekirinê de jî wê werênê ser ziman.

Wekî din ev rengê şîrovekirina bi rengê reankarnasyonî a di nava kurdan de wê, piştî hatina ola îslamê jî wê, di nava wan de wê bicih bê û ew wê wê têtîna bawerîyê wê, reng gûharandinê wê di temenekê gîyanî de wê, di hinek awayan de wê hildina li dest û wê, bi wê re jî wê, bikin ku ew şîroveyna bi wê rengê wê bi wê re wê pêşbixin. Lê ev şîrove wê ne bi armanca xirab nîşandinê wê bîn kirin.

Hallac wê, di wê temenê de wê, dema ku ew şîroveyê wê bikê wê di wê temenê de wê ji destpêkê wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, ew wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê ew wê werênê ser ziman ku wê, minaq 'xwûdê sûretê xwe daya adam' yanî di wateyek din de wî xwe di wî de hanîya ser ziman. Di wê rengê de wê ev rengê şîroveyî wê, weke mirov wê weke 'xwûdê' wê bê dîtin wê were şîrovekirin û ankû wê bi awayekê din weke 'şîrk meşandina bi xwûdê' re wê, were ser ziman. Xwûdayê misilmanan wê navê wî 'alah' bê. Li ser wê temenê wê, dema ku ew wê, şîroveyên xwe wê bikê wê li ser wê temenê de wê ew wê werênê ser ziman.

Hallac wê li ser wê temenê wê têtîna pêxemberîyê wê şîrovebiikê. Li gorî hinek şîroveyên ku wê di wê temenê de wê bi navê wî werina ser ziman wê, di wê rengê de bin ku ew dibêjê ku 'wê du pêxember de wê du sûret wê hebin. Yek wê sermedî û hetaheta bê. Yek jî wê, beşerî û ankû fanî bê. Di wê rengê de wê, di rengê pêşî de wê, weke li ser têtîna nûrê re şîrove bikê û wê werênê ser ziman. Ev wê, di wê rengê de wê, li ser wê re wê, weke têtînek ku wê xwe bi wê bê gihandin li xwûdê û wateyên wî re wê bînin ser ziman. Aliyê din jî wê li ser mirov û wê bi wê re wê, bi

hevdû re bi cismbûna wan re wê, têkiliya wan a jîyanî wê bi wê re wê, bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, hallac wê, weke ku em piştî wî bi felsefeya suhrewerdî re dibînin wê, têngîna rastteqîniyê ku ew wê çawa wê, weke temenekê fahmkirinê ê bi felsefeyî û bi serê xwe wê, hilde li dest wê, di wê rengê de wê, di dîmenekê de wê, awayekê fahmkirinê wê, di wê rewşa beşkirina di bedenê de bi sûretbûyîna xwûdê û bi wê re wê jîyankirina wan a bi hevdû re wê, bikê ku wê fahmbikê. Wê di wê rengê de wê derketina mirov a li mertebeya bilind a mazin wê li ser wê re wê, di awayekê de wê ew wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê di felsefeya hallac de wê, di aslê xwe de wê, mirov wê, weke hebûnek bedenî ku ew bi wê bilindtir dibê û ankû weke beşek ji sûretê xwûdê ku ew ji wê hatîya çêkirin wê bînenê ser ziman. Di wê rengê de wê, di ware rengê fahmkirinê û bi felsefekirinê de wê mirov dibîne ku wê hallac wê li gorî wî têngîna rastteqîniyê wê weke têngînek felsefeyî a bi serê xwe wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman. Li gorî wê têngîne weke ku em bi suhrewerdî re jî dibînin wê, ol û rastteqîni wê, ji hevdû cûda wê, weke dû alî wê werina dîtin. Kesê ku ew bi olê re alaquadar bibê wê newê wê wateyê ku ew bi rastteqîniyê re mijul dibê. Vajî wê jî kesê ku ew bi rastteqîniyê mijul û di wê çerçoveyê de di nava hewldana fahmkirinê de ya wê, bi wê re wê, di çerçoveyek li ser re de wê bijî. Wê xwediyê wê astek fahmkirinê bê. Li ser wê temenê suhrewerdî wê bahsa gihiştina keremeta aqil a asta bilind bikê. Li gorî wî ku mirov gihişt wê asta wê û nepeniya wê ji hev derxist û fahmkir wê karibê bigihijê nepeniyên jîyanî û wê ti tişt wê li ber wî ne vêşarî û bi nepenî bê. Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê ku ew zêdeyî wê, serî wê li ser wê bihizirê bê. Di wê rengê de wê dema ku ew bi ontolojikî ew li ser darêjkê re ew dihizirê wê, bi wê werênê ser ziman û wê bêjê ku wê ya ku me kifşkir û têngişt wê hertimî wê ji wê zêdetir wê hebê. Yanî wê, ya ku ew heya û ew dihê dîtin bi darêjkî û mantiqî û hwd wê, ji wê zêdetirî wê hertimî wê li gorî wê hebê. Wê ew wê tenê wê weke sînorekê wê hebê. Li ser têngîna rasyonalityê re suhrewerdî wê bînenê ser ziman ku ew, dema ku ew rexneyê li aristo digirê wê bêjê ku 'wî (aristo) hikmet di qalibek rasonali de bi sînorkir û perspektifa wê, bi sînor tang kirîya. Wî ji zaneyên wê yên pêşî û hikmeta wan cûda kirîya. Li gorî suhrewerdî wê idris weke destpêka felsefe bê. Û beremberê dibêjê ku felsefe bi platon û aristo re dawî lê hatîya.

Di warê felsefeyê de wê mirov dibînê ku wê di wê rengê de wê, di wê demê de wê nîqaşek wê li ser wê re wê hebê. Li gorî suhrewerdî wê weke têtînek ku wê bi wê bê ghiştin li rastiye jî wê were dîtin. Lê di wê rengê de wê, felsefe wê, beremberê wê çawa wê, di temenekê rast de wê were fahmkirin wê hertimî wê li ser wê nîqaş wê bibin.

Di serdemên navîn de wê mirov dibînê ku wê felsefe wê mijarê aqil wê bi zêdeyî wê, di awayekê giring de wê, hilde li dest. Wê, aqil, erk, funksiyon û çerçoveya wê ya fahmkirinê wê bi wê re wê li ser wê bisekin in. Di wê rengê de wê, sînore aqil wê bi wê re wê, li wê were hizirkirin. Suhrewerdî wê çendî ku wê bi aristo re wê li ser têtîna rasyonalityê re wê rexneyê wê li wî bikê ku wî ew sînor çêkiriya jî lê wê di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê mirov di felsefeya wî de dibînê ku wê hebûn wê weke têtînek, kirdeyek û ankû dîyardeyek dervî aqil ku ew bi aqil were fahmkirin û ankû bi aqil dikarê were fahmkirin wê were dîtin û ser ziman. Di wê rengê de wê, li ser wê re wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Suhrewerdî wê di mejiyê xwe de wê weke ku ew di derbarê rengê hizirkirin, û çerçoveya xwe ya bê û wê, bi wê xwediyê serweriya li wê bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê mirov dibînê ku ew wê li ser wê re wê, aristo û platon jî wê bixwênê. Wê bi nerînek rexnegir wê bixwênê. Ew di wê rengê de wê, dîmenê wê bi xwe re wê dide dîyarkirin.

Em wê jî dikarin wê werênina ser ziman ku suhrewerdî wê, di awayekê de wê, dide nîşandin ku ew bi rengê hizirkirna xwe re wê, xwediyê renekê hizirkirinê wê, xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a rexnegir bê. Çendî ku ew mantiqê û rasyonalityê li ser têtîna darêjkê re wê weke ku ew bi aqilê xwe wê rednekê jî lê wê dîmenê wê bi xwe re wê dide nîşandin ku ew weke ku wê têtî nabînê û weke ku ew dixwezê derkeve ser wê re. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi mejiyê xwe re wê, bihizirê. Di zikhevdû de wê, çendî ku wê têtînen weke mantiq, rasyonalityê û hwd wê, bikarbênê jî lê wê ne dîrî wê, têtînek rexnegir wê bihizirê. Ber vê yekê wê, di dîmenekê de wê, aqilê rexnegir wê di mejî û felsefeya suhrewerdî de wê, weke aliyê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, felsefeya suhrewerdî wê di awayekê de wê, dema ku mirov wê dixwênê wî dibînê ku wî xwestiya ku wê felsefeya demên kevnera wê, di wê demê de wê jinûve wê di awayekê ve wê bivejê. Henry Corbin wê di lêkolîna xwe ya bi navê “*The Voyage and the Messenger. Iran and Philosophy*” de wê bahsa suhrewerdî wê bikê û wê

bênê ser ziman ku “suhrewerdî xwest ew zaneyîyîna berî islamê wê a zerdeştî wê ji nûve bi vejênê’. Weki din Corbin wî weke **teosofist** bi nav dikê û dihênê ser **ziman**. Wekî din di dewama wê de wê werênê ser ziman û wê bêjê ku ‘ew ket nava hewldana vejinkirina teosofî û ankû zaneyîna berî islamê a dema zerdeştîyê de.’

Di aslê xwe de wê li gorî rengê hizirkirina demê wê hewldana wî ya sereka wê ew bê ku ew zanîna berî dema islamê ku ew di wê demê de hevgirtinek (sentez) wê di awayekê de wê çêbikê û wê bi felsefeyî wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wî xwest ku ew di wê temenê de wê felsefeya demên berê wê barî wê demê bikê. Di demên destpêkê ên suhrewerdî binerê û vegotinên ku wî nivîsandina wê vegotinên demên berê ên weke yên ‘keyxusrew û hwd wê, di wê demê de wê, di awayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Minaq suhrewerdî wê, di berhema xwe ya bi navê ‘hikmeta îşraqê’ de wê, bi zêdeyî wê, di wê temenê de wê, dîmenekê hizirkirinê wê ji têgîna mezdekîyê û berî wê hinekî zerdeştîyê wê bênê ser ziman. Lê di wê pirtûka wî de wê, mirov dibînê ku ew wê, aliyê civakî ê mezdek wê, bi têgîna felsefeyê a olî ku zerdeşt hanîya ser ziman û wê bi şêwayekê tasawûfiya manî jî ku wê tevî bikê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Suhrewerdî wê, di awayekê teosofiyî de wê, di nava hewldanaka giring de bê. Wê hebûna xwûdê wê, di wê temenê de wê çawa wê di temenek zanînî de wê, bigihênê şîroveyekê ê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, ew wê, werênê ser ziman û wê, fahmbikê wê, di wê rengê de wê, di nava hewldanê de bê. Xwûdê û zanînê wê, bi têgînî û gotinî wê çawa wê di çermekê de wê bigihênê hevdû ê wê bi hevdû wê bide fahmkirin wê, di wê rengê de wê, hewldana wê bide nîşandin. Aliyê suhrewerdî ê ku ew di wê demê de wê, bi zêdeyî wê weke ku wê derî fahmkirinê jî wê, di awayekê de wê bimênê wê, di awayekê de wê ev bê.

Di mijare zanînê û weke destpêk û çavkanîya zanînê nîşandayîna xwûdê wê, di wê temenê de wê, têgînek **teosofiyêyî** wê di temenê de wê hebê. Wê, di wê rengê de wê ew wê, bi wî re wê, di awayekê de wê, xwe bide diyarkirin. Di wê rengê de wê gotinên weke cewherê (gewher), ferverdîn (dunya bin), hûrexîş, şahrîyar, îsfahbad (rohniya di laş de) û hwd wê, weke gotinna têgînî ku ew di temenê hizirkirina xwe de bi wan dihizirê û dihênê ser ziman bê.

Gotina ‘rohniyê’ em dibînin ku wê berî wî di demên kevnera de wê, bi Manî re wê zêdeyî wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, Ev têgîn wê, bi Suhrewerdî re wê, di awayekê de wê, bi têgînek felsefeyê wê derkeve

li pêş. Suhrewerdî felsefeyê wê weke 'hikmetê' wê bibînê û wê, gotina rohnîyê wê li pêşîya wê dînê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li gorî wê çavkaniya hemû zanînê wê rohnî bê. Dema ku wê rohnî wê nebê wê ne jîyan û ne jî zanîn wê li gorî wî hebê. Di wê rengê û awayê de ew têkiliyekê didînê. Di wê rengê hizirkirinê de wê ew wê werênê ser ziman. Li gorî felsefeya wî, mirov wê weke kirdeyek giring a temenî a ku wê pêşkeve û wê hin bi hin wê bi wê re wê, pêşkeve û wê weke ku wê werênê ser ziman wê bê 'serwerîyê xwezayî ê gerdûnê' wê werênê ser ziman. Suhrewerdî wê di wê temenê de wê xwediyê temenekê dibistanî a rohnîyê bê. Di wê temenê de wê, dibistana wî ya rohnîyê wê, di wê çerçoveyê de wê bi felsefeyekê wê hebê û wê, were li holê.

Felsefeya suhrewerdî di dema xwe de bi awayekê peripatetikî wê, di destpêkê de wê bi awa û dîmenekê wê weke ku wê pêşkeve. Ev pêvajoyê wê li ser temenê fêrbûn û têgihîştina hizrên aristo û hwd re wê bimeşê. Lê piştî wê re ku wê, ev pêvajoyê wê bi têrzanînekê wê bi wî re wê bibê êdî wê di dewama wê de wê, pêvajoya wê, darizandin û ankû lêpîrsînîya li ser wê re wê bi wê re wê êdî bi wî re wê pêşkeve.

Di aslê xwe de wê, çerçoveya felsefeyî ku suhrewerdî wê pêşbixê wê ji yên rexne li wî digirin jî wê, di awayekê de wê weke nûqteyna hizirkirinê wê biafirênê. Di awayekê de wê, piştî wî re wê di dimenekê de wê li ser rexnegirriya li kûrê sîna re jî wê di awayekê de wê, hin bi hin wê bi felsefeyî wê were ser ziman. Suhrewerdî wê, di demên xwe yên destpêkê de wê, felsefeya Aristovaniyê wê, bixwênê û wê li ser wê re wê hizrên xwe wê bîninê ser ziman. Wê di wê temenê de wê piştî ku ew wê derdixê li têgihîştinê wê hinek nûqteyên felsefeyê ên platon wê li wî rasttir li ser yên aristo re wê li wî werin. Di wê dîmenê de wê, weke ku ew di demên xwe yên pêşî de weke ku ew aristovan bê wê piştî wê, bê platonvanî wê dîmenekê wê bide dîyarkirin. Lê awayekê hizirkirina platon a bi têngîna 'îdeayan' piştî ku suhrewerdî hizrên xwe yên felsefeyê afirand wê zêdetirî û baştirin wê bi yên wî re wê levbikin.

Dema ku mirov wê rengê hizirkirina suhrewerdî dixwênê wê mirov wê têdigihê ku ew li ser wê re wê, di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê, bihizirê û wê, têngînen platon û aristo ku wê ji demên kevnera û pê de wê pêşkevin û wê li serdemên navîn û rengên hizirkirina wê jî wê hin bi hin wê serwer bibin ew dikê ku wê fahmbikê. Di wê temenê de ew, dikê ku wê derxê li têgihîştinê ku wê heta ku wê karibê derfetê bi hizirkirin, pêşketin, pêşxistin û her wusa gihiştina li rastiye û hwd re wê bi wê bihizirê.

Rasta ku wê, Aristo wê, di awayekê de wê, darêjkê wê zêdetirî wê, di awayekê de wê, derxê li pêş û wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê li ser wê re wê, bi têgihên formelî ên salixkirî û hwd re wê bikê wê fahmbikê. Suhrewerdî wê dema ku ew li têgînên platon jî û yên aristo jî dinerê ew kêmesîya ontolojikî ku ew di fahmkirinê de dibînê wê li ser wê re wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê, li ser wê re wê bênê ser ziman. Darêjk rasta ku ew ji rewşek jîyanî a bûjenî û ankû fizîkî û hwd diafirê. Lê ew rewş wê ne giştî bê û wê mirov nikarê wê weke 'hemû tiştî' wê herê bikê.' Ya ku wê suhrewerdî wê li wê dihizirê wê hinekî jî wê di wê temenê de wê, di awayekê hizirkirinê de bê. Lê aliyên aristo ên mantiqî û rasyonelî ên ku ew bi wê fahmdikê jî wan jî têdigihê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, dibînê. Lê ew hertimî weke ku em kifşdikin dixwezê ku ew bi nerînek rexnegir ew hilde li dest û ew fahmbikê û werênê ser ziman.

Fahmkirina suhrewerdî wê di awayekê de wê, bi felsefeyî wê, li ser têgînek teosofiyî a yazdanî û zanînî de bê. Di wê rengê de wê, dihênê ser ziman û wê dixwezê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Lê hizrên Suhrewerdî wê, di wê temenê de wê, têgînek giring jî wê di warê de wê bi xwe re wê, di dema xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê biafirênin. Têgîna suhrewerdî wê biqasî ku wê ji wê aliyê ve wê mirov dikarê fahmbikê û divê ku mirov wê fahmbikê wê ji aliyekê din ve jî wê li ser temenê têgînên felsefeyî ên demên kevnera ên herêmê re wê, xwediyê temenekê fahmkirin û hizirkirinê bin. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê, weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman.

Hizrên wî di wê temenê de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê, di awayekê de wê, weke aliyekê giring wê, bi xwe re wê biafirênin. Lê ew aliyên ku wî hanîna li ser ziman wê di çerçoveya têgîna rexnegir a Suhrewerdî û hizrên ku ew di ber rexneyê de derbas dikê de wê ji wê zêdetirî jî wê, demên hizirî ên berî islamê û wê demê ên Mezdekî, berî wî Manîyî û berî wî jî heta Zerdeşt û Mîtra jî ku wê herin wê di xatek hizirkirinê de wê, di awayekê de wê, werin bin. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve wê, di wê temenê de wê, weke çerçoveyek hizrî a yazdanî a teosofiyî ku ew bi wê dihizirê wê, di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Gotina 'yazdan' wê berêmberrî gotina 'allah' a misilmanan wê ya êzdayîyan bê. Wê, di wê temenê de wê, fêrûazmûnên hizirkirinê ên bi hezaran salan ku wê bi gotina yazdanî wê berî wê werina hizirkirin ew li ser wê re bi wê dihizirê û wê dihênê ser ziman. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê, dikarê

wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, di serî de wê werênê ser ziman bê. Çendî ku mirov di hizrên suhrewerdî de dihizirê û pê de diçêt wê mirov dibînê û kifşdikê ku wê, pêvajoyên hizirkirina kevnera ku ew bi wê dixwezê di wê demê de demek hizirkirinê wê bide çêkirin wê bi wê re wê werê dîtin. Hizrên suhrewerdî wê, li ser çerçoveya felsefeya wî ya ku ew bi wê dihênê ser ziman re wê, di wê rengê de ew dixwezê ku ew hevgirtinekê (sentezekê) çêbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de ew wê dikê jî. Wê bi wê hevgirtina wî re wê, temenekê felsefeyê wê, di wê xatê û şopa hizirkirina wî de wê, di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê biafirê.

Ji aliyekê din ve jî em dikarin bahsa suhrewerdî bikin û wê bînina ser ziman ku wê di dema xwe de wê mejiyê hizirkirinê ê bi rexnekirinê wê derxê li pêş. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê ev wê ne weke aliyekê kêr bê ku mirov wê fahmbikê bê. Rexnekirin ku wê, bi têngî wê, di wê temenê de wê pêşkeve wê, weke temenekê vegûhar û dewrûdayimî ê pêşxistinê ê bi demê re ku ew wê çêbikê jî bê. Wê di wê temenê de wê, têngîna rexnegir ku ew pêşdixê wê di wê temenê de wê weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman.

Wekî ku mirov dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê ku wê, têngîna lêpîrsînê û ankû rexnegirtinê wê du têngînen ji hev cûda bin û her yekê wê karibê me ji aliyê xwe ve bigihênê hinek hizrên cûda jî. Lê di wê temenê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê rexnegirî wê hinekî wê di temenê xwe de wê lêpîrsînîyê wê biparêzê.

Di demek ku wê di wê temenê de wê desthilatdarîyên rûhanî wê pîrr zêde wê biserdestî wê hebin û wê, xwediye kifşkariya demê bin wê, ne hesan bê ku ew rexnegirî bi têngînek lêpîrsînî wê pêşbixê û wê derxê li pêş. Di wê temenê de wê, ev weke aliyekê giring bê ku mirov wê li ser wê re wê bêjê ku wê têngînen baweriyî wê bi çerçoveya wê ya sazûmanî a teolojikî re wê destûrê nedê ku ew lêpîrsînî û ankû rexnegirî were pêşxistin. Di wê temenê de wê mejiyê ku ew lînepîrsê û rexne nekê wê di wê temenê de wê bixwezê. Di wê çerçoveyê de wê, rengê hizirkirinên weke yên suhrewerdî ku ew çendî ku wî di bin dîmenek weke 'ya olî' de jî wê bikê jî lê ew di nava wê de wê li şûna wê têngîna rastteqîniyê wê derxê li pêş û wê bi wê re wê di temenekê felsefeyî de wê, bixwezê wê têngîna rexnegiriyê wê bi felsefeyê wê pêşbixê. Ew li ser destpêk û temenê felsefeyê û ankû koka wê jî dihizirê. Di wê temenê de wê, di awayekê de

wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bikirpênê û wê werênê ser ziman ..

Di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, hizirkirina sûhrewerdî wê, di wê temenê de wê bi xosletên felsefeyê bê. Wê di wê temenê de wê, bi têngnek hizirkirinê wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Hizirkirina wî di awayekê de wê, weke aliyekê giring bê ku mirov wê fahmbikê. Di wê demê de wê, di temenekê teolojikî de wê dema ku em li rengê hizirkirin û pêşxistinên bi nivîsandinê ên ên weke yên imamê gazalî û hwd ku mirov lê binerê wê bi wê re wê were dîtin ku ew dixwezî ku ew têngna felsefeyê di awayekê de wê, bi xosletên wê yên lêpirsîner wê jî nava rengê hizirkirin û hanîna ser ziman wê derxin. Lê di wê temenê de wê suhrewerdî wê giringîyê wê bide rengê hizirkirinê ê rexnegir. Wê di wê temenê de wê, weke ku em ji hizrên wî fahmdikin ew wê di wê temenê de wê bi awayekê şewayî ew wê dikê ku wê li wê bihizirê.

Hizirkirinên di wê temenê de ku wê werina pêşxistin wê di awayekê de wê, weke aliyekî wê yê din bê ku mirov wê, di awayekê din de wê, werênê ser ziman. Felsefe wê, di wê demê de wê, di aslê xwe de wê jî aliyên filosofên demê ên ku wê pêşdixin û ên weke taymiyê harranî ku ew bi gotinî li dijî wê jî na wê were ser ziman. Wê di wê temenê de wê, gengêşiyek wê di wê temenê de wê li wê were kirin. Ber ku wê felsefe wê, xosletên wê yê lêpirsîner ê bi şewayên aqilmeşandinê û hwd wê hebê wê, di wê temenê de wê, li ser wê re wê ew wê, bikin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev dema ku wê weke demeka ku wê hin bi hin wê di wê de wê felsefe wê weke ku wê bi xosletên aqil ên nû wê were kifşkirin û wê derkeve li pêş wê, di wê de wê, di wê rengê de wê di nava filosofên herêmê û yên kurd de jî wê ev wê, di awayekê de wê, were dîtin. Di awayekê de wê mirov dibînê ku wê ev dema ku wê dema navîn a serdema navîn wê di wê de wê hin bi hin wê felsefe û mijarên felsefeyê ên ku ew dihêna ser ziman wê bèn nîqaşkirin û mirov bixwezê û nexwezê jî wê hizrên xwe wê bi awayekê li ser wan re wê bènê ser ziman. Ev jî wê bi awayekê xwezayî wê demê ku mirov bixwezê û nexwezê jî wê, weke ji aliyekê ve wê tevli wê felsefêkirinê bibê jî bê.

Di wê temenê de wê, felsefe wê, di wê demê de wê, bi zêdeyî wê, di wê rengê de wê, derkeve li pêş. Suhrewerdî ji rexneyên wî yên li kûrê sîna û hwd ku ew dikê li ser awayê hizrên aristo ku ew dihêna ser ziman û hwd re wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê weke ku mirov dibînê wê

nîqaşên felsefeyî ên metodolojîkî jî wê di awayekê de wê li herêmê wê di wê rengê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê din bê ku mirov wê di serî de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê, ji nûve wê weke ku wê li aser şîrovevên hizrên aristo re bê, weke bi hizrên platonvanên nû re û hwd bê wê were ser ziman. Di wê demê de wê, kifşkirinên ku ew dihêna kirin wê, di wê temenê de wê, di dîmenekê ontolojîkî de wê ew hizirkirin wê di awayekê de wê weke ku wê werina kirin. Lê ji wê zêdetirî wê, di awayekê de wê, bi têgînên ku wê weke ku em bi filosofên demê re dibîne ên weke 'rasyonalîzmê', 'realîzmê', 'mantiqê' 'matematîk' û ankû 'cebîrê' û hwd ku re wê werina ser ziman re wê, di wê temenê de wê di temenekê teorîkî de wê hin bi hin wê pêşkevin û wê werina ser ziman. mantiqîtî û levkirinên bi wê re ku wê werina kirin wê di awayekê de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Di felsefeya serdamên kevnera û piştî de wê, têgînên weke 'bûjenê' 'atomê', 'toz' û hwd wê weke yên kokî û hwd re wê bîne ser ziman. Heta wê demê wê li ser van aliyan re wê, di awayekê de wê, temenekê hizirkirinê ê mazin wê were pêşxistin. Wê di wê temenê de wê êdî wê bi hizirkirinê wê metodoloji wê pêşkeve. Wê teorîzekirin wê pêşkeve. Di wê temenê de wê mantiq, levkirinên bi mantiqî, rasyonalî û realist û hwd wê, di awayekê de wê, xwe di awayekî de wê, di temenê wê rengê hizirkirinê de wê bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, ev wê di awayekê din de wê, weke ku mirov dikarê wê, weke pêvajoyek hizirkirinê wê ji şenberîyê bi ber ya razber ve ku wê pêşkeve wê dikarê wê werênê ser ziman.

Razberî û bûjenî pêşketina têgîna wan

Razberî wê di wê temenê de wê weke xosletê hizirkirinê ku wê di wê temenê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê suhrewerdî wê bixwezê ku ew hevîrtinekê (sentezekê) wê çêbikê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, pêvajoyek pêşketinê a bi aqil re wê bi wê aliyê ve wê weke ku wê bijî û wê bixwezê temenê wê di wê temenê de wê biafirênê. ..

Hizirkirinên suhrewerdî û zaneyên demê ên weke wî di wê temenê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, ji aliyekê din ve jî wê demek

têgînî wê bide me. Hizirkirinên demên navîn wê bi fêrûazmûna serdemên kevnera û pê de wê, demek teybet wê temenê wê biafirênê. Di wê temenê de wê, teorizekirin û razberî û hwd wê, weke xosletên rengê hizirkirinê wê demê bê. Têgînên weke yên li ser menewîyetê û hwd re jîyankirin û hwd wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke encama wê bin. Em çendî ku wan têgînên bi wê rengê bi teybetî li ser rengên bawerîyan re wan di roja me de fahmdikin jî lê wê, di awayekê din de jî wê ji aliyê hizirkirin û pêvajoyên pêşketina aqil û zanîne û hwd ve jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, wateyek wan a teybet wê hebê. Di mijare hizirkirinê de wê, di wê temenê de wê, mirov dikarê wê, di awayekê din de jî wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên hizirkirinê wê, di wê temenê de wê pêşkevin ku wê bi gotinên wê rengê wê temenê kûrbûnê wê bi wê re wê biafirê. Mejî wê di xwe de wê bigihijê wê sîyanê ku wê di wê temenê de wê, ew wê di xwe de wê bijî. Di wê temenê de wê pêvajoyên fahmkirinê wê biafirin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê ev gotinên menewîyetê, ontolojîyê, metafîzîkê, kûrbûnê, rastteqîniyê û hwd, nikarin bi tenê li ser têgînên bawerîyan re wê, di rengên ku ew weke di roja me de dihên ser ziman bi tenê fahmbikin. Di wê rengê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, di wê temenê de wê, ev aliyên wan ên bi pêşketina zanîne û hwd re jî wê hebê. Zanîn wê dema ku wê ew di xwe de wê çerçoveyên fenomenîkî ên di xwe de wê bi wan aliyên fahmkirinê wê biafirênê wê, ev wê, weke aliyekê temenî ê ku em bi wan aliyan ê fahmkirinê re wê hilde li dest bê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, hizirkirinên ku ew dibin wê, di wê rewşê de wê, pêvajoyek teybet wê bijîn.

Di rewşên fahmkirinên bi hizrî de wê, di wê rewşê de wê dema ku em bi wan dihizirin wê weke aliyekê din jî wê ev jî wê hebê ku wê, hizir wê bi zanîne wê aliyên xwe yên şujeyî û objeyî wê bi çerçoveyek fahmkirinê wê biafirênê wê, hinekî wê bi têgînên fenomenîkî wê di xwe de wê bi awayekê dîyardekirinên di xwe de re wê, ew wê, bikê ku wê bide çêkirin.

Di wê rengê d ewê, felsefe wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, çendî ku wê di awayekê di bin dîmen û rengê olî û hwd de wê were ser ziman jî wê ev aliyên wê yên din jî wê hebin ku em wan kifşbikin. Suhrewerdî weke ku ew wan aliyan dibînê. Em ne ji hinek hizrên wî lê ji hinek rengên fahmkirinên wî ku ew dihênê ser ziman digihijine renegekê fahmkirinê. Di wê temenê de wê, dikarin wê di awayekê din de wê, ji

rengên hizirkirinên filosofên din ên herêmê jî di awayekê de wê fahmbikin.

Di wê temenê de wê têngîna kûrbûnê wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, xosletê wê ew bê ku ew sînore wê yê ku ew heya û ankû li pêşîya xwe didênê ew derkeve dervî û û ankû ji wê derbas bibê bê. Di wê temenê de wê kûrbûn wê hinekî jî wê bi wê re wê, ev wê, were ser ziman. Wê dema ku wê suhrewerdî wê têngînên weke yên mantiq û rasyonalismê minaq wê li ser aristo û hwd re wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê, ew wê, weke sînorekê wê bibînê û wê, bixwezê ku ew derkeve dervî wê. Di wê temenê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê din ê hizirkirinê bê.

Di awayekê hizirkirinê ê ku em dikarin wê werênina ser ziman de wê, di wê temenê de wê, felsefeya demê wê, di awayekê ontolojikî de wê, bi têngînên weke levkîrinên mantiqî û rasyonali, metafizîkî û ontolojikî û hwd re wê, di awayekê de wê, di wê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev têngîn wê, di wê temenê de wê ji ya weke têngînek olî û hwd zêdetirî wê, di wê temenê de wê, weke xosletekê bi aqil û zanînê di wan de bi kûrbûnê û hwd re jî wê di awayekê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Suhrewerdî wê gotinên weke rastteqînîyê û hwd wê, di wê temenê de wê, ji têngînên weke yên baweriyê hinekî zêdetirî weke aliyana zanînê ên ku ew di wan de dihizirê û bi wan bi aqil xwe mazin dikê û digihijê sîyanek aqilî a zêdetirî pêşketî ku ew bi wê karibê xwe mazintir bikê û bi wê bigihijê nepeniyên jîyaanî û hwd.

Gotinên weke nepeniyê û hwd ku wê di nava aqil de wê bête ser ziman wê demê wê, beremberî wan wê, ya ne-nepenî wê çî bê û ankû wê, dema ku wê ew nepenî wê çî di xwe de wê, bihawênê wê, weke têngîna zêdetirî ku wê mereqê wê bi xwe re wê di mejîyan de wê biafirênin bin. Di felsefeya hallacê mansur de wê, dema ku em ji wê aliyê ve bihizirin ew tiştan beremberê hevdû dihênê ser ziman û wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, beremberê başîyê nebaşîyê, ne bi bawerî ku ew di temenê wê de ya ne bi bawer ku wê hebê û hwd wê, di awayekê de wê bihizirê. Wê tişt wê bi ya vajî wê re jî wê bi wê rengê wê li wê li were hizirkirin. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, her tişt ku ew bi başî û ankû nebaşî ku ew were fahmkirin wê ya beremberê wan a vajî wan wê çî bê wê li wê bihizirê û wê ew wê bikê ku wê derxê li têngihîştinê. Li gorî wî wê dema ku tiştêk me fahmkir ku ew baş bê ku em li ya vajî wê bihizirin wê çendî ku wê ya nebaş were dîtin lê wê tiştêkê din wê bi wê re wê, were hizirkirin. Aqilê serdema navîn wê di wê temenê de wê, ber ku wê şewayekê hizirkirinê ê fahmkirinê bê wê, weke aqilekê darazî bê.

Wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev rengê aqil jî wê, di wê de wê, di serî de wê, bi rengên darazên (şubjeyî) me re wê, ew wê, were fahmkirin. Di wê temenê de wê, li ya baş û nebaşîyê re bê. Wê dema ku em bi bawerî bijîn baş bin wê demê bêbawerî wê nebaş bê. Wê di wê temenê de wê, ev têgîn wê weke têgîna darazê wê xwe di awayekê de wê, bidina dîyarkirin. Lê aliyê vajî yê bawerîyê ku wê weke bêbawerî wê hebê jî wê çendî ku wê li gorî wê baweriyê ku em bi wê dihizirin wê, wusa wê were dîtî jî lê ji aliyekê din ve jî wê weke aliyekê din ê ku weke ku mirov dikarê wê weke rastîyê jî wê di jîyanê de wê bi rengên din ên hizirkirinê û hwd re wê kifşbikê bê.

Di çerçoveya hizirkirina li rengê hizirkirina demê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê awayekê çawa wê bi wê were hizirkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê de wê, were dîtî ku wê, di wê temenê de wê, awayê hizirkirinê ku wê li wê were hizirkirin wê, çawa wê bi wê çerçoveyek fahmkirinê a baştir wê bê çêkirin wê li wê were hizirkirin.

Hizirvanên demê wê, di serdemên navîn de wê, çendî ku wê li ser olê re wê hinek ji wan wê weke ji felsefeyê dîr bihizirin jî lê wê bi encamên wê yên ku ew derketina li holê wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di aslê xwe de wê, aqil û rengê hizirkirina serdema navîn wê, weke ku em li kurdistanê dibînin wê hê li dora sedsale 12 û 13' min û pê de wê hin bi hin wê, bi gûharê û wê bi awayekê hemdemiya xwe ve wê herê. Lê şertûmercên desthilatdarî ên bi olî û hwd wê, derfetê wê ji wê re wê, nehêlin. Wê di wê rengê de wê, yên ku wê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê weke hallac, suhrewerdî, nesimî û hwd wê, werina qatilkirin. Di wê temenê de wê ev wê ji ber hizirkirinên wan wê werina qatilkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê de wê, tundrewîya olî wê weke pirsgerêkekê wê were dîtî û wê, di awayekê de wê, ji nava civakê wê hertimî wê xwe ji wê dîr bê dayîn girtin. Lê tevî wê jî wê gelek encamên ku wê derkevin wê ji wê nedûr bin. Minaq weke ku wê salahadin wê fermanê wê bide kûrê xwe ku ew serê suhrewerdî lêxê û hwd ku wê were gotin. Di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê, weke kirinên ku wê encamên wan wê hebin bin. Hizirkirinên weke yên suhrewerdî wê, di awayekê de wê, nîşanaka tiştêkê din jî bin li herê û di nava rengê hizirkirina wê de. Wê ew jî wê, nîşanaka demek nû a bi hizirkirinê bin. Desthilatdarîya olî wê li ser

rengê hizirkirina xwe re wê, bo ku ew lêpîrsînîyê ji holê rabikê wê, li dijî felsefeyê û rengên hizirkirinê ên weke bibê xwedî helbest.

Lê tevî wê jî wê nikaribin pêşîya wê bigirin. Li kurdistanê zêdetirî wê derfeta hatina hizrên cûda wê hebin. Ber ku wê demografiya wê ya civakî û hizirkirinê wê ji hev cûda bê û wê, ew wê hertimî wê temenê hizirkirinê hev cûda wê biafirênê, çendê ku wê, di awayekê de wê bixwezî ku ew bi regekê hizirkirinê hevdû fahmbikin û nêzî hevdû bihizirin jî. Di wê temenê de wê, di nava demografiya hizirkirina civakê de wê, rengên ku ew dihên ser ziman wê, di wê temenê de wê, li dijî hevdû jî wê xwediyê bertekê bin. Mînaq komên bawerî ên ji hevdû cûda ên weke êzdayî, yaresanî, mîtrayî, zerdeştî, Manîyî piştre xiristiyânî û heta komên mezhebî ên islamî û hwd bibin. Di awayekê de wê, kevneşopîyek hizirkirinê jî wê bi wan kom, bawerî û rengên hizirkirina wan wê ji berê (mêj) ve wê hebê. Di wê temenê de wê, ew wê, di awayekê de wê ev jî wê hizirkirinê xwe wê werênina ser ziman. Wê weke ku wê bi hizirkirinê piştre wê werina dîtî wê di awayekê de wê, zaneyên ku wê di awayekê de wê weke wan aliyên hizirkirî wê di awayekê de wê hizirên xwe wê pêşbixin û yên ku wê ew wê kifşbikin û li dijî wê hizrên xwe wê bênin ser ziman û hwd wê, dema ku wê kijan aliyê ve wê bê dîtî lê wê dîsa wê hizrên xwe wê, di awayekê de wê, werênina ser ziman. Wê ew wê, çerçoveya hizirkirinê wê bi wê kevneşopîyê wê biafirênê. Ya ku wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, di demên kevnera de jî û demên serdemên navîn de jî wê kurdistanê wê bikê navendek hizirkirinê jî wê di awayekê de wê, ev kevneşopîyên hizirkirinê ên ku ew di demên berê de hatina hizirkirinê û rengê hizirkirina wan di awayekê de heya û bi awayekê civaketîyek xwe afirîya bê.

Di wê temenê de ewê, civak wê dema ku wê dema ku em ji aliyê wê ve wê werênina ser ziman em dikarin wê werênina ser ziman ku wê, kevneşopîya civakî wê, di awayekê de wê, pêvajoyên wê yên peresendinê wê di awayekê de wê, di wê warê de wê watedarbin ku em di çerçoveya wê mijare dîroka hizrê de wê, ji hinek aliyên ve wê di temen de wê hilde li dest.

Wê fahmkirinê ku wê di encama wê de wê bê bi destxistinê wê ne tenê wê, di awayekê de wê, rengên hizirkirinê wê, bi xwe re wê, di awayekê de wê bi pêvajoyên peresendinê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirinê û wê bidina nîşandinê. Wê di dewama wê de wê, di awayekê de wê, di nava wê de wê, piç bi piç wê çawa wê di awayekê de wê, ji demên

berê ve wê, awayên pêşketinê bûyîna û li hev peresendina wan bûya wê ew wê were dîtin.

Her hizirkirin wê di awayekê de wê, dema ku wê aligirên xwe wê çêbikê û ankû wê xwe bikê malê girseyê wê di wê temenê de wê civaketîyek xwe jî wê bi xwe re wê çêbikê. Wê di wê temenê de wê, ew wê, di nava jîyanê de wê, ji aliyê wê bersivdayîna wê ya li xwestek, mël, ajo, hêst û hwd de wê, di awayekê de wê, bibê bersiv û ankû nebê bersiv wê bi wê re wê, were dîtin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ve ku mirov wê bi wê re wê bibînê û wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke ku em di demên destpêka ser zimanên navîn de wê dibînin ku wê hizirvan, filosof û hwd ku wê hizrên xwe wê werênina wer ziman wê li ser wê temenê civakî wê hizrên xwe wê bînina ser ziman. Mezdek wê, di wê temenê de wê bînê ser ziman. Piştî wî heta hemû zaneyên din ên civakî wê di wê temenê de wê, bînina ser ziman. Hallac, Suhrewerdî û heta ismailê cizirî û ibrehimê haqî wê di wê temenê de wê ev wê were dîtin. Di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bi wê re wê bihizirin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Di serdemên navîn de wê, awayên hizirkirinê wê dema ku wê li gorî pêvajoyên pêşketina civakî wê werina hizirkirin wê ji aliyê têgînên weke rewîstê, rengê jîyanê, nêzîkatîyên mirov ên li hevdû û hwd ve jî wê, di awayekê de wê, li ser temenê rastbûnê, baş û nebaşîyê û ankû rast û nerastîyê û hwd re wê, bê hanîn li ser ziman. Wê di wê temenê de wê, êdî wê felsefe wê ne tenê wê weke felsefeya zanîne û aqil wê bimênê wê weke felsefeya civakê jî wê ji aliyekê din ve wê pêşkeve û wê xosletên xwe wê di xwe de wê kifşbikê û wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê re wê di awayekê de wê bê hizirkirin û wê hizirkirinêmn wê di awayekê de wê, werina dîtin û pêşxistin.

Rewîst wê erkek sererastkirinê û sazûmankirinê wê di wê temenê de wê bileyizê. Têgîna rewîstî wê di wê demê de wê derkeve li pêş. Ya ku wê ji aliyekê ve wê bikê ku wê têgîna rewîst ku ew li pêş bê wê di aslê xwe de wê jîyane civakî bê. Wê, di wê temenê de wê kirinên li hemberî hevdû, nêzîkatîya li hevdû, awayên têkiliyê wê bi hevdû re wê çawa bin wê temenekê ontolojikî, metafizîkî û jîyanî û hwd wê, ji gelek aliyan ve wê bi wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê, dema ku em pîrsekê li ser rengê pêşketina serdemên navîn û di wê de zêde weke bi dîmenî derkevina li pêş a rengê olî ku wê ji ber çî bê ku mirov bipirsê wê bersiva

wê pîrsê wê bi zêdeyî wê, bi wê awayê wê yê sazûmanî ku wê bi civakî wê bê xwestin ku ew were pêşxistin ve wê girêdayî bê.

Di aslê xwe de wê, di serdemên navîn de wê, di destpêka wê de derketina li pêş wê têgîna olî bi wê rengê wê yê sazûmanî wê weke pêşketinek li pêş bê. Wê di wê temenê de wê, di nava civakê de wê, avakirinê, bi sazûmankirinê, çêkirina qatmanan di nava wê de, rengên hizirkirinê ên ji hevdû û li hevdû, di dewama wê de wê, civakê û hwd wê, bi aqil re ku wê pêşkeve wê, çerçove û temenê wê di awayekê de wê biafirênê. Aliyê têgîna olî ê afrîner û şoreşgerane wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê, dema ku ew serdest bû wê, bigihijê statûqûyê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, êdî wê, bi wê rengê ku ew dihizirê ku ew negûharê û têgîna vegûharîyê herê nekê wê di wê temenê de wê, êdî wê, li hemberê jîyane pêşketiner û vegûhar wê, were hemberî hevdû.

Di wê rengê de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê dema ku wê, were pêşxistin jî wê ji aliyekê ve jî wê li wê nûqtayê bin. Di wê temenê de wê, serdemên navîn wê filosofên wê olî bin û wê, di wê temenê de wê, hizirkirinên wan wê di awayekê de wê, bi du dîmanan wê mirov karibê wê bixwênê. Yek wê bi olzanî bê. Ya din jî wê bi felsefeyî û ankû dervî wê olzaniyê bê. Wê di dewama wê de wê bi aliyê dervî olzaniyê wê, di wê temenê de wê, mijarên hizirkirinê ên weke ontoloji, hebûn, metafîzîk û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê derkevina li pêş. Olzanî wê, tenê wê di çerçoveya rêgezên ku ew dihên kifşkirin de ku wê çawa wê, werina fahmkirin û wê bi wê re wê, werina jîyankirin û wê bê ku wê derketina dervî qaîde û rengên hizirkirinên wê ku wê bi wê re wê, fahmkirinê wê pêşbixê û wê bi wê re wê di wê temenê de wê xwediyê pêşketinekê bê wê, bi wê re wê, pêşkeve.

Di wê rengê de wê, ev jî wê, di awayekê de wê, piştê wê weke du aliyên ku wê bi hizirkî wê werina hemberî hevdû. Di nava hizirkirinên filosofên kurd ên demê de wê, ev herdû alî wê bi zêdeyî wê, bèn xistin berlêpîrsînê. Di wê temenê de wê aliyê duyem û ankû aliyê felsefeyê wê, di wê temenê de wê, di temenê aliyê pêşî de ku wê weke lêpîrsîner bê wê bê xwediyê dîmenekê. Minaq wê, filosofên demê ên weke imamê gazalî wê, di wê temenê de wê derkeve dervî rengê hizirkirina duyem a felsefeyê û hwd wê, tenê wê di çerçoveya têgîna olzanî de wê, bihizirê û wê, di wê rengê de wê, bikê ku ew şîroveyek olî ew di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Şîroveyên wî yên ku wê ew wê bikê wê, di wê temenê de bê. Çendî ku wê hinekî wê şîroveyên teymiyê harranî wê di

wê rengê de jî bin lê wê bi aliyê duyem ve wê bi xîşiqin. Wê, di awayekê de wê teymiyê harranî wê bixwezê ku ew şîroveyna li rengê hizirkirinê ku wê ji aliyên ku wê bikevina dijî aliyê yekem de ku wê ji wan re wê werênê bê. Ber vê yekê wê di şîroveyên xwe de wê, di wê rengê de wê, zêdetirî wê, di awayekê hişk de wê bi wê re wê êdî wê pêşkeve. Ev wê, weke aliyekê hizirkirinê ê ku mirov wê, dikarê wê werênê ser ziman. Dema zû a ronansanê ku wê li dora sedsale 13' min wê li herê mê wê di awayekê de wê destpêka wê bibê wê, di wê temenê de wê şîroveyên ku wê werina kirin wê, li ser olê re wê bi ber aliyê rewîstî ve wê biherikin. Şîroveyên zaneyên weke kûrê haldûn wê, di wê temenê de wê li ser temenenê civakî û civaknasî re wê, di wê rengê de wê derkevina li hemberî me. Di aslê xwe de wê, di wê demê de wê şîroveyên di wê rengê de wê zêdetir bibin. Wê şîrove wê ji rengên vegotinan wê derkevin û derbas bibin. Di awayekê din de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji wê zêdetirî wê, di awayekê de wê, pêşkevin. Pêşveçûnên ku wê di wê rengê de wê êdî wê bibin wê di şêwayekê hizirkî de bin. Di warê hizirkirinê de wê, di wê demê de wê, ji hevdû cûdakirina rengên hizirkirin û nivîsandinê ên weke bi helbestgerî, wêjeyî, çandî, felsefeyî, metamatikî û hwd wê, bi gelek aliyên din re wê, derkevina li pêş. Minaq di warê felsefeyê de wê aliyên weke mantiqê, rasyonalmê û hwd wê, di wê temenê de wê bibin. Minaq çîrokên ku wê bîn nivîsandin jî wê, ne di şêwayekê mîtolojikî de bin. Wê, awayên wan ê nivîskî wê di rengê de wê keseyetê wê ji xwe re wê bi kirin û serboriyên wê bikina mijar û wê bi wê re wê, bi hizir, hêst û rengên fahmkirinê û hwd re wê, bîn ser ziman.

Dema ku wê di wê demê de wê, di nava kesên weke hallac, shurewerdî, kûrê sîna, kûrê rûst û hwd re ku wê bibin wê, di wê temenê de wê, di awayekê felsefeyî de wê ew wê bibin.

Hevnasîna bi felsefeyê re wê, di wê demê de wê, ew awayê wê yê ku ew bi wê re dikin wê, awayekê teybet bê. Mirov nikarê wê weke destpêkek gihiştina li felsefeyê wê werênê ser ziman. Lê mirov dikarê wê weke renek, awayek, pêvajoyek û şêwayek wê yê bi hizirkirinê wê dikarê wê werênê ser ziman. Di wê awayê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di nava olê de jî wê çendî ku wê bê hizirkirin wê bi wê re wê mijarên ku wê ji wan re wê bîn xwestin ku ew şîroveyekê werênin wê, mijarên ku wê berê û di wê demê de ku wê bi felsefeyî wê werina hizirkirin û ji wan re wê şîrove wê werina pêşxistin bin. Şîroveyên ku wê di wê demê de wê werina kirin wê ji yên berê xwe wê cûdatir bin. Wê di awayekê ontolojikî, metafîzîkî û hebûnî bi hevdû ve girêdayî û di zikhevdû de bin.

Wê, li pişt pirsên ku ew bi zorê dikarin werina bersivandin û ankû nikarin werina bersivandin wê xwe bide girtin. Minaq berî jîyanê çi hebû û piştî wê çi wê hebê. Berî ku wê feze û ankû gerdûn wê bibê wê, di wê temenê de wê, ew wê çawa wê bibin. Çawa ew bûna û wê heta kûderê wê bibin. Têgînên weke yên sermedî û ne sermedî, hebûn û nebûn û hwd wê, di wê temenê de wê, temenê hizirkirinê wê biafirênin. Di felsefeyên demê de wê, li ser wê temenê wê bê hizirkirin û wê di awayekê sazûmanî ve wê bi hevdû ve girêdayî bê. Wê xosletê têgînên ku wê di wê temenê de wê bi olî jî wê werina hizirkirin wê ew bê ku wê, di awayekê hiyararşikî de wê, xwediyê girêdanên bi hevdû ve bin.

Di wê rengê de wê, di nava wê de wê, êdî wê were hizirkirin. Di nava wê hiyararşikî de wê hizirkirin wê, di wê temenê de wê, ew wê bibê. Minaq wê, dema ku wê, nîqaş wê li ser pêxemberiyê wê bibin wê weke ku em bi hizrên filosofên demê ên weke suhrewerdî û hwd re dibînin ku wê, di wê temenê de wê, di çerçoveya wê hiyararşikî de wê bê hizirkirin. Wekî din wê di dewama wê de wê, dema ku wê bahsa têtîna 'mertebeyê' û hwd wê were kirin û ankû gihiştina mertebeyê wê bi wê re wê weke ew li ser zanîne re ku ew bilindbûn ku ew dibê wê, di awayekê de wê bi wê re wê, bê hizirkirin û wê werê hanîn li ser ziman.

Di wê rengê de wê, bi têtîna mertebeyê re ku wê were hizirkirin wê di wê temenê de wê weke ku em bi hizrên filosofên demê re dibînin wê ji hevdû cûda wê bi serekeyî w du hizir wê derkevina li pêş. Yek wê, weke bi 'wahiyê' ku ew dihê wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman û ew wê, çendî ku wê weke mertebeyek li ser jî wê bîn li ser ziman wê weke 'mertebeyek' hatî dayîn wê were ser ziman. Lê beremberê wê, di awayekê din de wê li ser zanîne re ku wê bi pêşketina wê re wê, di awayekê de wê, gav bi gav wê bi wê wê mertebebûne bê çûyin û mazinbûyin û gihiştina wê bi awayekê wê bi zanîne û aqilê mirov ve girêdayî wê were hanîn li ser ziman. Hatina mertebeyê bi wahiyê ya û ankû bi aqil mirov bi pêşketina xwe gav bi gav digihijê li wê ya? Wê di wê temenê de wê bi wê ve girêdayî wê li wê were hizirkirin û wê bê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di wê temenê de wê, ew wê, di awayekê de wê weke mijarek ku wê bi aqilê demê re wê pîrr zêde wê li wê were hizirkirin jî bê.

Aliyekê ku wê, zaneyên weke hallac û suhrewerdî û hwd ku wê li wê bihizirin û wê ji xwe re wê bikina mijar jî wê ev mijar bê. Wê di wê temenê de wê, ev mijar wê, dema ku wê di wê de wê ji hevdû cûda

hizirkirin wê bibê wê, zêdeyî wê bandûra wê li jîyane mirov wê hebê. Suhrewerdî wê, di çerçoveyek ku mirov bi aqilê xwe bigihijê li wê bibînê. Ev têngîna suhrewerdî wê berî wî. Di nava hizrên zerdeştîyê de jî wê hebê û heta ku wê di nava bûdismê de wê weke têngînek ku ew rûniştî wê pêşkeve û wê derkeve li hemberî me. Kurê sîna ew mijarê li ser pêvajoyên pêşketina aqil û ankû astên aqil re wê dihênê ser ziman. Minaq sê awayên aqil ên weke aqilê ji rêzê, aqilê hinekî li ser wê re û aqilê 'qûts' û hwd ku ew dihênê ser ziman wê di temenek metafîzîkî de wê ew wê bi wê re wê bînin ser ziman. Ev wê, weke awayekê bi hizirkirina mirov a demê re ku wê pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Li ser van awayên hizirkirinê jî wê di wê demê de wê zêdeyî wê, hizirkirin û aqilên ku wê werina ser ziman wê hebin bin.

Di mijare fahmkirina aqil û zanînê, erk û sînorê wê de jî wê ev wê bi wê ve girêdayî wê ji hinek aliyan ve em dibînin ku wê were nîqaşkirin. Hinek zaneyên weke Êlî herîrî wê di wê baweriyê de bin ku wê rastteqîniyek ku wê navenda gelek rastteqîniyên din de bê wê hebê. Wê werênê ser ziman. Wê heta demên ismailê cizirî, seydayê cizirî û hwd wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, were hizirkirin.

Di wê temenê de wê hewldanên salixkirina sînorê aqil wê, di wê temenê de wê, pirr zêde wê, weke mijarek giring wê were dîtîn û wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê, mijare hebûna aqil û ji kûderê hatin û ankû bûyîna wê jî wê, di wê temenê de wê bi wê ve girêdayî wê weke alî û mijarek ku wê bi wê ve girêdayî wê were li wê hizirkirin bê.

Hebûna aqil wê bi navarok û sînorîya xwe ve jî wê di wê temenê de wê jî gelek aliyan ve wê weke ku mirov dibînin wê bê mijare hizirkirin û nîqaşên kûr. Di wê temenê de wê, heta kûderê wê, sînorê aqil wê hebê û wê aqil wê heta kûderê ku wê karibê me bibê wê, di wê temenê de wê bi wê ve girêdayî wê, di awayekê de wê bi wê re wê were li wê hizirkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê, werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirin wê, di wê temenê de wê, li ser asta ku wê, bibê re wê were hizirkirin.

Lê em wê bêjin ku wê, sînorîya aqil wê, di wê temenê de wê, ya ku wê ew li ser wê re wê were nîqaşkirin û hizirkirin wê, têngîna wahiyê jî bê. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, were ser ziman. Di nava civakê de wê, ji du aliyan ve wê, du têngînen ku wê bi hebûna aqil re wê werênina ser ziman wê hebin. Yek wê ew bê ku wê bi wê were bawerkirin ku 'yazdanan aqil daya mirov bo ku ew di rêya wan de bimeşin bê.' Ya din

jî wê, weke aliyekê din ku wê, bi jîyanê re wê, di nava xwezayê de wê bi mirov re wê pêşkeve wê bê hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, di serdemên navîn de wê, li ser erk û hebûna aqil wê, di wê warê de wê, pirr zêde wê, hizirkirin û lêpîrsînên bi armanca fahmkirina aqil ji kû hatîya ku wê were fahmkirin wê bibê. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê were ser ziman.

Seydayê cizirî wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman ku mirov dikarê bi aqilê xwe karibê xwe bigihênê li rastiye. Çendî ku ew wê dibêjê jî lê wê ji aliyekê din ve wê werênê ser ziman û wê bêjê ku wê, mirov wê, heta deverekê wê bi aqil wê derfeta mirov wê hebê ku mirov bi wê pêde herê. Di dewama wê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê din ê giring wê, bi wê re wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê aqil wê weke hebûnek ku mirov wê bi wê re wê, karibê jîyanê û di wê de bûyînên ku ew hena têbigihê. Lê gelek bûyînên dervî jîyanê ku ew hena û wê di mantiqê ku ew ser jîyanê re ku wê bèn hanîn li ser ziman wê ew wê newina têgihîştin. Mînaq wê, li ser wê re wê bahsa hebûna xwûdê wê were kirin.

Berî seydayê cizirî û zaneyên dema serdemên navîn ku ew mijar aqil wê bi wê rengê wê ji xwe re wê bikina mijare nîqaşa fahmkirinê wê, berî wan wê di demên zerdeştîyê de jî wê, ew nîqaş wê bibin. Mînaq wê weke ku wê di nava civake kurd de wê bo zerdeşt û nîqaşên wî yên di wê warê de wê bê gotin ku 'wî nîqaş fikir ku wê aqil wê dema ku mirov wê bimirê wê bi laş re wê bimirê û yan jî wê bi gîyanê re wê, bimênê û wê bijî.' Di wê temenê de wê, nîqaşên bi wê rengê ên li ser aqil re ku wê di wê demê de wê werina kirin wê, ji aliyekê din ve jî wê, nîqaşên weke 'gîyane bi aqil' û ankû 'gîyane bêaqil' û yan jî laşê bi aqil û yan jî 'laşê bêaqil' û hwd wê bi wê re wê, were li wê hizirkirin. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyna ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman. Hinek awayên hizirkirinê wê di wan de wê, hîs û hwd wê, weke aliyna hizirkirinê wê bi wê re wê li wan wê were hizirkirin. Di dewama wê de wê, hizirkirinên bi aqil re wê, li ser tevgerên mirov ên ku em di hevraştîyê de û weke 'bi armançekê' ku mirov wan dikê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman.

Di serdemên navîn de wê ev nîqaş hizirkirin wê zêdetirî wê, di awayekê de wê, bibin û wê, hinekî din wê di awayekê jîyanî, epistemolojikî û ontolojikî wê di zikhevdû de wê bèn kirin û meşandin wê bibê. Di wê temenê de ew têgînên weke yên metafîzîkê wê di awayekê din de wê, kêrî hizirkirinaka bi hevdû ve girêdayî û li dûv hevdû

ku ew were kirin bê. Wê di wê temenê de wê, bê temenekê têkilîdanîne a di wê temenê de ku ew bi wê were kirin.

Di awayekê hizirkirina felsefeyê a serdemên navîn de wê weke aliyekê din ê giring ku wê di wê de wê, têtîna bûjeniyê ku wê were kifşkirin bê. Têtîna bûjeniyê a serdemên navîn wê ji ya serdemên kevnera cûdatirî wê xwediyê têtînek hebûnî ku wê, were salixkirin bê. Wê, di wê temenê de wê, di temenê wê de lêgerîna temenekê ontolojikî bi fahmkirinê wê, têtîna bûjeniya serdemên navîn wê bi objeyî wê, bikê fonemenek giring ji fahmkirinê re.

Di nava rengên hizirkirinê ên serdemên kevnera de wê, ji hevdû cûdakirina bûjen û nebûjeniyê ji hevdû wê, di wê temenê de wê, weke aliyên hizirkirinê wê, di serdemên navîn de wê li ser wê temenê hizirkirinê ên serdemên navîn re wê piştî wê, bê temenê hizirkirina weke têtînen weke yên bi mengîwerî (*idealismê*) û pêzawerî (*metalyalismê*) û hwd jî. Lê di mijare hizirkirinê a serdemên navîn de wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê hîyararşikî ê ku wê bi hizirkirinê wê pêşkeve re wê, zêdetirî wê mijare hizirkirinê wê tevlihev û ankû komplika wê bibê. Wê, di wê rengê de wê, felsefe wê, teorizebûyîna wê ya ku wê pêşkeve wê, di wê temenê de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê demê de wê, têtîna bûjenî wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, hebê û wê newê redkirin. Lê di wê temenê de wê, çawa wê, ew wê, di nava dualiteya aqil û wê de wê, were fahmkirin wê ew wê, weke alî û mijarek din ê ku mirov dikarê wê di wê temenê de wê serî li ser wê birawestihê bê.

Di warê fahmkirina têtîna bûjen û nebûjenê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, bûjen wê hebûnek hizirkirinê wê werênê ser ziman. Aliyê wê yê hizirkirinê jî wê bi xwe re wê hebûnekê wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê têtîliya hizirkirinê a di nava herdû aliyên de wê, ji aliyê hizirkirinê ve ku wê bibê wê, ew biriqandina li mejî ji bûjenê wê weke wê bê û ankû wê ew bê û ankû wê ne ew bê wê, di wê temenê de wê nîqaş wê, bi wê re wê bibin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, di awayekê din de wê, werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xwe bidina dîyarkirin.

Mijare bûjenê wê di wê temenê de wê hebûn û nebûna wê, di aslê xwe de wê weke alî û mijarek din ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Lê aliyê bi rengê hizir weke biriqîna bûjenê û hebûna bûjenê bixwe jî wê, di wê

rengê de wê weke aliyekê din bê. Ne aliyê bûjenî û nejî aliyê biriqîna wê mirov dikarê wê bi gotina nebûnê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ew wê, weke aliyekê wê yê hizirkirinê ê ku mirov wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Ji xwe di felsefeya serdemên navîn a idealist de jî wê, di wê temenê de wê hebûna bûjenê wê weke cihekê nepenî û nûqteyek ontolojîkî ku wê çawa wê were fahmkirin wê li wê werê nerîn û wê li ser wê bê hizirkirin. Di wê temenê de wê, hizrên bi îdealisme şbjektiv ku wê bi tememî hebûna wê redbikin û wê bûjenê weke biriqîna aqil û ji wê û pê de ne tiştêkê din wê were dîtin jî wê, di wê temenê de wê ew wê weke aliyekê hizirkirinê bê. Lê di wê temenê de wê, dema ku em dîroka felsefeyê li kurdistanê wê di temenê aliyê wê yê îdealist de wê di wê rengê de wê li wê bihizirê wê mirov dibînê ku wê di temenekê îdealismî a objektiv de wê, di wê temenê de wê bê hizirkirin. Wê hebûna tiştê wê newê redkirin. Lê wê ew hebûna wê çawa wê were herêkirin wê ew wê weke aliyekê wê yê din wê li holê wê bimênê. Minaq wê, di nava hizrên Zerdeşt de wê, dema ku em di çerçoveya têgîna dualisma wî de wê bihizirê wê aliyê bûjenî û hizrî ku wê bi wê were hizirkirin wê, di wê temenê de wê têgînek bûjenîyî wê bi wê re wê, di awayekê de wê were dîtin.

Di wê temenê de wê, îdealisma kurd wê di awayekê de wê, di awayekê objektiv de wê, dîmenekê wê bi wê rengê wê xwe di demên piştê de jî wê bide dîyarkirin. Piştî Zerdeşt û hwd jî wê di wê rengê de wê, li wê bi wê rengê wê were hizirkirin. Di nava hizrên filosofên kurd ên ku wê piştî wî werin de jî wê ew wê di wê rengê de wê bibê. Hizrên zane û filosofên weke yên bavê dinwerî jî, ismailê cizirî jî, suhrwerdî û şehrezorî û heta ibrehimê haqî jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi hizrên wan re wê dîtin.

Ya ku wê, di wê rengê de wê, idealisma wan bi felsefeyî wê ji fahmkirinên din re wê bide vekirin jî wê, di awayekê de wê hinekî wê ev alî bê. Di wê temenê de wê, idealisma objektiv wê, di awayekê de wê, ji fahmkirinên xwezayî re wê, di awayekê de wê weke ku wê vekirî bê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê di awayekê de wê bi wê re wê mirov dibînê.

Di nava xwe de wê, demekê wê weke ku wê bi filosofên kurd ên weke seydayê goranî û hwd re wê bi temenî wê di awayekê şbjektiv de wê were hizirkirin. Lê di awayekê din de jî wê, weke ku em dibînin wê weke bi hizrên hallac û suhrwerdî re wê, di awayekê de wê, aliyê bûjenî wê zêdetirî wê di awayekê têrkerî de wê weke ku wê li pêş bê. Wê di wê

rengê de wê dîmenekê wê bide me. Ya ku wî şehrezorî wê di hizirkirina wî de wê zêdetirî wê, li ser hizrên suhrewerdî re wê bibê û bigihênê li têngînek metafîzîkî û wê wî bikê nava fahmkirina wê de jî wê, di wê temenê de bê. Fenomen û ankû îdeayên suhrewerdî wê di wê temenê de wê temenekê hizirkirinê wê ji wî re wî biafirênê. Lê ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare felsefeyê a bi aliyê wê yê bûjenî û hizirkî ku wê derkeve li pêş wê, di awayekê de wê, ji hinek aliyên din ve jî wê mirov dikarê li ser wê bisekinê. Di wê rengê de wê, felsefeya bûjenî wê, di nava felsefeya kurd û ankû xate felsefeya kurd de wê, hebê. Lê wê, di awayekê de wê, di bin nepeniyek di wê rengê de wê weke ku wê hertimî wê vêşarî wê di awayekê de wê, werênê ser ziman. Ev jî wê, di awayekê de wê, bê temenê wê di nava aliyên îdeayî û ankû îdealistî de ku ew were salixkirin û were ser ziman. Di dewama wê de wê, aliyekê din ê weke olî û hwd jî wê bandûra wê hertimî wê li wê hebê ku ew wê, wê têngîna bûjenî wê di bin wê, ali û perdeya zêhnî û hwd de wê bide girtin. Suhrewerdî weke ku em dibînin wê, hinekî wê bixwezê ku ew zêdetirî tenê bi wê aliyê ve ew pêde herê û wê hinekî wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, çendî ku wê, di awayekê de wê, heman perdeyê wê ew jî wê di bin wê de wê werênê ser ziman jê lê ew di wê mêylê de ya ku ew wê bi zanîne re wê werênê ser ziman.

Çendî ku wê mêyla wê bidina diyarkirin jî lê wê têngînen weke yên bi bawerî wê hertimî wê di awayekê de wê li pêşîya wê bina asteng. Ber vê yekê wê di awayekê de wê, ew jî wê, bi wê ve girêdayî wê di temenê hizrên ji hev cûda de wê, di bin wê temenê û awayê de wê bîna ser ziman.

Li vir di aslê xwe de em dikarin felsefeya bûjenê bi gelek awayên wê re ji nava hizrên zaneyên demê wê di wê temenê de wê werênina ser ziman. Di awayekê de wê bandûra wê xate idealisma objektîv wê, hertimî wê di wê de wê hebê ku wê, di awayekê de ewê wê bê kirpendin.

Têngîna bûjenîperêzîyê wê, di temenê xwe de wê têngînek rasyonel wê bihawênê. Di wê temenê de wê bi wê re wê, werê ser ziman. Hebûna bûjenî wê di nava felsefeya serdemên kevnera de wê, di awayekê de wê, were ser ziman wê, di demên piştre de jî wê çawa wê, ew salixkirin wê bi wê re wê bîna kirin wê, weke mijareka ku wê zaneyên piştre ên demên berî islamê û piştî wê jî wê serî li ser wê biwastênin. Piştî hatina islamê wê yên weke Rêzî û hwd wê, mijarê wê hildîna li dest. Berê wê, ku em dikarin weke çavkaniyek girîng werênina ser ziman wê dema mîtra û piştre ya Zerdeştîyê wê, dikarin werênina ser ziman. Di wê temenê de

wê, hebûna bûjenê wê çawa wê li ser çi temenê û esasê wê were herêkirin wê li ser wê bê sekin in.

Di wê temenê de wê bûjen wê di temenê xwe de wê vînek afrîner û sazûmanekê bi wê re wê bihawênê û ankû ne hawênê. Wê, di wê temenê de wê bûjen wê bi serê xwe bê û ankû ne bi serê xwe bê. Ku ew bi serê xwe bê wê, encamên wê çi bin û ankû ku ew ne bi serê xwe bê wê, encamên wê çi bin. Wê weke van alî, mijar û pirsan wê werina pirsîn û wê bi awayekê wê bê xwestin ku ew werê ser ziman. Di têngînek rasyonal a metafizîkî de wê, di wê temenê de wê di objektiviya wê de wê bûjen wê hebê. Lê berî wê û piştî wê çi wê hebê û wê ji kû wê were û ankû wê dawîya wê çawa bê û ankû berî ku ew bibê û tiştek bibê wê derfeta wê ghiştina li zanîna wê hebê û ankû nebê û hwd wê, weke alî û pirsna ku wê bi wê ve girêdayî wê li wan wê bê hizirkirin bin. Suhrewerdî di wê xalê de jî wî bi şehrezorî ku wê piştî wî were wê derkeve hemberî me. Têgîna wan a metafizîkê ku wê, bi temenekê rasyonal wê bê hanîn li ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê, rengê hizirkirinê ê bûjenî wê bide çêkirin.

Zerdeşt bawer dikir ku wê bûjen wê dervî derka me wê hebê. Lê wê, ew berîya wê û piştî wê hebê. Wê demê wê weke ku wê mirovek wê xwedî temenekê û ankû umrekê bê wê ew jî wê, wusa di nava demekê de wê hebê. Têgînek bûjenî ku wê bi têngîna metafizîkê re wê li wê were hizirkirin wê di temenekê objeyî de wê, bi wê rengê wê were dîtîn. Wê piştî ku wê dem wê were demên dema ronansê û piştî wê, êdî wê, di nava têngîna bûjenê û metafizîkê de jî wê ew cûdakirin wê bi awayekê zelal û tundî wê bê hanîn li ser ziman. Têgîna bûjenî a zelal wê weke ku wê piştî wê bi gotina 'metalyalismê' re wê were ser ziman wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê pêvajoyên vê têngîne ên berî ku mirov wan fahm nekê wê pêvajoyên wê yên piştî jî wê nikaribê fahmbikê.

Di têngîna fizîkê a ismailê cizîrî û ya ibrehimê haqî de wê, fizîk û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê bi temenekê peresendinî wê bân hanîn li ser ziman. Têgîna bûjenê û peresendin wê di wê temenê de wê, weke ku em dibînin wê di awayekê de wê, mijare fahmkirinê bê. Piştî Suhrewerdî di nava rengên hizirên Şehrezorî ên ku mana heta roja me jî mirov rastî nîşanaka rengên hizirkirinê ên bi wê rengê dihêt. Wê ev zaneyên ku me navê wan hilda wê di wê mêylê de bin ku ew bûjenê weke têngînekê bi serê xwe wê hildina li dest û fahmbikin de bin. Di wê rengê de wê, di awayekê hizirkirinê de wê xwediyê têngîne bûjenî bin.

Hizra bûjenê wê, di nava filozofên piştîrê ên olî de jî wê, were ser ziman. Minaq gazalî wê dema ku wê di awayekê de wê, filosofan çînî bikê wê li beşan wê beş bikê. Beşa pêşî a filosofên bûjenîparêz bê. Beşa duyem wê beşa filosofên xwezayî bê. Beşa sêyem jî wê beşa filosofên olzanî û ankû teolojîkî bê.

Di wê temenê de wê, ev wê, di aslê xwe de wê bi wê re wê nîşanaka tiştêkê din jî bê. Wê, di wê temenê de wê, felsefeya bûjenê wê, di awayekê de wê, hertimî wê di rojava filosofên demê ên herêmê de bê. Di wê çerçoveyê de em bi wan re rastî dîmenekê dihên.

Wekî din filosofên weke Rêzî ku wê xwediyê felsefeyek xwezayî di serdemên navîn de bê wê, di awayekê de wê bi wê re wê ew jî wê mijare felsefeya bûjenîparêzîyê wê hilde li dest. Lê di awayekê de wê dema ku em felsefeya Rêzî wê li ser wê bisekin in em gelek aliyên din dibînin. Em dibînin ku ew awayê fezeyê ê fizîkî wê li ser wê bihizirê. Gerdûna-pirr ew dikê mijara hizirkirina xwe. Wekî din di gerdûnê de gelek dînya û hebûna wan wê li ser wê bihizirê. Di awayekê de wê weke ku em di hizrên wî de dibînin wê têgîna têgîna modelî a 'jeosentrikî' a fezeyî wê rexneyan li wê bigirê. Wê beremberê wê bikê ku ew hizrên xwe ew biafirênê û werênê ser ziman. Rêzî wê di awayekê de wê li dijî hizrên aristo û piştî wî ên kûrê Sîna ên bi rengê li dora dunyay gerîna gerdûnekê wê, herê nakê. Li ser têgîna gerdûnekê û gelek dînyayan wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Hizrên Rêzî ku em bi têgînek fizîkê a atomê wê bînin ser ziman mirov, dikarê bi têgîna atomê a bi tevger a, divaqatîhê û pevvedîkê û hwd wê, wê navbera di atomê de a bi têgîna 'valahiyê' ku wê, were hizirkirin wê di awayekê de wê, weke ku wê, bi hizra wê balê bikişênê li ser wê, di dîmenekê de wê bihizirê. Wî bawerî bi têgîna fezeyî bêsînor hanî û di dewama wê ew valahiya wê bi têgîna gerdûnê ku ew dihê tişkirin wî hanî ser ziman.

Di dewama wê de wê, têgîna bûjenîyê a Rêzî ku mirov di dewama wê de wê li wê bihizirê wê mirov dibîne ku ew weke têgînek bûjenî a çalak û bi tevger wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Têgîna bûjena bi tevger wê, di wê rengê de wê, di mejiyê Rêzî de wê, di çend rengan de wê di nava hizrên wî de wê were ser ziman. Wekî din ew di awayên zîndî, nezîndî, bi teger û hwd de ew ji hevdu di vaqatênê. Di wê temenê de ew di aslê xwe de wê, bi têgîna xwe ya fizîkî a bûjenî wê di awayekê de wê, weke ku em di awayê xate zerdeştîyê de dibînin wê, têgînek bûjenî wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, li bûjenî wê, di wê temenê de wê, bi hebûnî di çerçoveyek ontolojîkî de wê li wê bihizirê. Di

nava hizrên wî de wê mirov dibînê ku ew hebûna bûjenî, destpêk û dawîya wê, pêvajoyên wê yên ji destpêkê û heta wê dawîya wê û hwd wê, di awayekê de wê, di wê de wê çendî û çawa wê vegûherîn wê bibê wê li wê bihizirê. Ew di awayekê de wê dibînê û dikê ku wê fahmbikê. Lê di temenê têgînek fizîkî a kosmolojikî û kosmogonikî de wê di awayekê de wê bihizirê. Ew dikê ku ew têgînek fizîkî werênê ser ziman. Rewşên fezeyê, valahiya wê, bêsînori û ankû bidawîtiya wê û hwd wê weke aliyna ku ew li wê dihizirê bê.

Weke ku em bi ismailê cizirî û hwd re jî dibînin wê, bi heman rengê wê, têgînek fizîkî a ku em dema ku em li wê dihizirin wê weke ku wê bi serê xwe wê, di xwe de wê, xwediyê awayekê fahmkirinê bê lê wê dema ku em ji derve lê dinerin û dihizirin wê weke kju wê bi hinek girêdanên ontolojikî wê were dîtin wê, bi wî re wê, were ser ziman.

Têgîna bûjenê a ku em li herêmê wê dibînin wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, pirr zêde wê weke ku em dibînin wê di hundûrê xwe de wê, di awayekê de wê, li wê were hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê têgîna bûjenê û mijarên nîqaşê ên ku ew li ser wê dibînin wê di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê, di aslê xwe de wê, li ser rewşên wê di awayekê de wê were hizirkirin. Rêzî wê têgîna fezeyê wê bi têgînek fizîkî a heyî wê li wê bihizirê û wê ew wê bixwezê ku wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, têgîna wî ya bûjenî wê çendî wê di xwe de wê weke bi serê xwe bê lê wê di giştîya xwe de wê bi girêdanên ontolojikî wê hebê. Wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di berhema xwe ya bi navê “Matalib al-‘Aliya” wê nîqaşên ku wê bikê wê li ser ‘dûnyaya fizîkî’ bin. Wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li wê bihizirê.

Weki din weke ku em dibînin wê Rêzî wê mijarên weke yên mantiqê, rewîst û rewşa têkiliyan û hwd wê, di berhemên xwe de wê hilde li dest. Rêzî wê, weke ku em ji hizrên wî fahm dikin wê bandûra têgînên felsefeyên ên dema kevnera ên zerdeştîyê û hwd wê li ser wî zêdeyî wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê rengên hizirkirinên wî werina dîtin.

Têgîna bûjenê a ku em li herêmê wê dibînin wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku em dibînin bi gelek filosofên demê re wê, di bin perdeyek hizirî a ontolojikî de wê, weke bi serê xwe wê, di nava rengê hizirkirina demê û herêmê de wê, di awayekê de wê, were dîtin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku em rengê hizirkirina filosofên demê wê, hilde li dest wê, di awayekê de wê, dikarê bi du

awayan werênê ser ziman. Yek wê weke bi aliyê felsefeyê de bê. Ya din jî wê, di awayekê de wê, weke vajî wê bê. Lê di awayekê de wê weke ku wê rêya xwe şaş nekê wê têgîna bûjenê wê, di awayekê objektîvî de wê, were dîtin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê têgîna fîzîka bi serê xwe û ankû ya bûjenî a bi serê xwe wê di wê temenê de wê di nava hizra herêmê de wê, hebê. Di rengên hizirkirina felsefeyê a herêmê de wê, mirov dibînê. Em dibînin ku wê heta ku wê dem wê were li dora sedsalên 15' min û pê de wê ev rewş wê zêdetirî wê pêşkeve. Wê, bi zêdeyî wê xwe di awayekê weke rewşên lêkolinkirina bi têgînên stêrzaniyê û hwd re wê di awayekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Li herêmê wê, ji Nediredînê tûsî bigira û heta fexredînê Xelatî û hwd wê, di awayekê de wê bi gelek zaneyên herêmê re wê ev rewş wê, di awayekê de wê bi xwe dana fahmkirinên stêrzaniyê re wê were dîtin. Lê em wê dibînin ku wê, ismailê Cîzîrî wê di awayekê de wê, ew wê têgîna bûjenîyê wê bi têgînek fîzîkî wê, zêdetirî wê, weke ku wê bixwezê wê derxê li pêş. Xêzkirinên wî û her wusa hizrên wî yên li ser fîzîkê ku wî hanîna ser ziman wê, di wê warê de wê, bi rehetî wê karibin têgînekê bidina me.

Lê em ji aliyekê din ve jî wê dibînin ku wê têgîna fîzîkê wê, hertimî wê, bi hizirkirina wê re wê derkeve li pêş. Lê hertimî jî wê li rex wê têgînek metafîzîkî wê weke ku em dibînin wê hebê û wê were dîtin. Di dewama wê de wê, weke ku em wê dibînin wê were dîtin. Minaq lêkolîna Rêzî a bi navê “xabatên fîzîk û metafîzîkê”, kûr sîna bi navê “mantiq, fîzîk û metafîzîk” û hwd, wê tenê wê minaqna ji wê bin. Ev rengê hizirkirina bi fîzîkê re wê, di wê temenê de wê weke ku em dikarin bihizirin wê bi awayekê ‘fîzîk ji kû afîrîya’ û ankû ‘bûjen çawa heya’ û hwd, wê werênina ser ziman. Di wê rengê de wê weke ku em dibînin wê, çerçoveyek hizirkirinê a bi hevdû ve girêdayî di zikhevdû de a bi aqilê şubjeyî û objeyî wê, di wê temenê de wê bi hevdû re wê, were dîtin. Di hinek awayna de wê carna wê aliyê şubjeyî wê bê derxistin li pêş û di hin awayna de wê carna wê awayê objeyî wê bê derxistin li pêş. Lê di nûqteya navika wê de wê, hertimî wê têgînek bûjenî a fîzîkî wê di wê temenê de wê bi ontolojîkî û hebûnî wê hebê ku wê li wê were hizirkirin. Minaq di felsefeya şîrazî de wê, têgîn û bandûrên felsefeya îşraqiyê ku mirov zêdetirî bi lêkolîn û şîroveyan wî yên stêrzaniyê re dibînê wê, di nava hizrên wî de wê, pirr zêde wê têgînek fîzîkî wê di wê temenê de wê were dîtin. Şîrazî wê li ser mantiqê, xweza û felsefeyê wê, bisekinê.

Şîrazî wê, bi têngînên mantiqî re wê bi aliyê metamatikê, metafîzîkê û encamên wê yên bi fahmkirinê re wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de em dikarin gelek minaqên din ên bi wê rengê werênina ser ziman. Heta vir ya ku me hanî ser ziman wê bi encamî wê tiştêkê giring wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê, mirov çawa wê dikarê wê têngîna bûjenîparêzîyê bi temenê têngîna fizîkê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, xwe bide nîşandin. Lê di aslê xwe de em wê, dibînin ku wê têngînek bûjenî ku wê li ser wê re wê bi obejyî wê were hizirkirin wê, di wê rengê de wê, were dîtin. Di wê temenê de wê, xosletên hizirkirina bi felsefeya bûjenîparêzîyê wê di wê rengê de bin ku wê, bi aliyê wê yê objeyî re wê bi fizîk, tişt, hebûna heyî û hwd re wê, di awayekê de wê li ser dîyarîya wê re wê werê ser ziman. Bi aliyê wê yê din ê şubjeyî re jî wê bi têngînek fenomenî û ontolojîkî wê li ser temenekê metafîzîkî û girêdanên wê re wê, di dewama wê de wê bînina ser ziman. Di wê temenê de wê bi aliyê bûjenî ê şubjektîv re wê têngîna metafîzîkê wê, di awayekê giring de wê, bi wê re wê weke ku em dibînin wê derkeve li pêş. Ev jî wê, bi wê re wê, bi hewldanên weke li ser koka tiştê û hewldana di wê de kûrbûnê û bi wê re gihiştina çerçoveyek fahmkirinê a ji destpêka wê û hwd ve girêdayî wê ew wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, têngîna bûjenê li herêmê wê, di awayekê de wê, heta sedale 15' min de wê, di awayekê de wê pîrr zêde wê di temenekê objektîv de wê, bi têngînek serbixwe wê pêşkeve û wê hizirkirinên giring ên bi felsefeyî wê bide afirandin. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê weke ku em dikarin bêjin wê heta wê demê jê wê, di temenê de wê bi wê re wê felsefe wê hebê. Lê ji wê demê û pê de wê, hin bi hin ku wê felsefe û hizirkirin ku ew xwe bi qavizênê li pêvajoyê û pêngavek ser wê a pêşkettir bi encamên wê re lê wê ew piştê wê nebê. Bandûra serwerîyên ramyarî ku wê, di wê demê de wê bibin wê, pêşîya wê bigirê. Minaq li herêmê li dora sedale 15' min û pê de pêşketina serdestîya osmaniyan wê bi tememî wê ew wê pêvajoya pêşketina bi felsefeyê wê ji holê wê rabikê. Di dewama wê de wê, ya ku heya jî wê bikê ku ew ji herêmê bi ravê. Wê di wê temenê de wê, piştî wê re wê êdî wê herêm wê bi rêveberî wê tenê wê bi hinek rêgezên olî ku ew bi desthilatdarî dihê bi rêvebirin re bi tenê wê li holê wê bimênê. Wê hizirkirin wê di encama wê de wê, bi awayekê wê ji nava jîyanê wê were

dûrkin û derxistin. Bi şûn hiştin û di nava tariyekê de hiştina herêmê wê di wê temenê de wê, bibê. Pêvajoyên piştê jî wê li herêmê wê, di wê temenê de wê, bi tengezerîyên civakî, zêhnî û hizrî û hwd re wê, xwe bide domandin.

Pêvajoyên hizirkirinê lê wê di awayekê de wê li herêmê wê, di rewşa xwe de jî wê hinekî wê bidomin. Ya ku wê li herêmê wê di demên piştê wê temenê dijberî û raperênên ku wê bibin jî wê ev bê. Di awayekê de wê, pêvajoyên ku wê, heta wê demê wê werin wê, bixwezin ku destpêkek hemdem bi felsefeyê û hizirkirinê re bi xwe re bidina kirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ev pêvajoya hemdem ku wê bi hizirkirinê wê li herêmê wê çawa wê bibê û wê, di kîjan awayê de wê bibê wê, di çerçoveya pêvajoyên hizirkirina herêmê a bi pêvajoyên pêşketina hizirkirinê hemdem û destpêk û pêvajoyên wê yê pêşketinê de ku wê bê wê, dikarê êdî ji vir û pê de wê li ser wê bisekinê.

Wê bidomê ....

Abdusamet Yigit, Kurdistan, cizirabota, adara 2007...